

1923

JUNIUS

MEGJELENIK
MINDEN-HÓ-
KÖZEPÉN.

ULT ES JOVO

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZET-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYÓIRAT.

AZ-ON-KE-KULTURBIZOTTSÁGA-KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL-SZERKEZTI

DR. PATAI JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG. BUDAPEST — MIEN — BERLIN

Szörme-Áruk BREITFELD SZÜCSNÉL

saison utáni jutányos árban IV., VÁCZI-UTCA 10. SZÁM.

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Prof. Nachum Slousch: Hogyan fedeztem fel a legrégebbi menohrát Palesztinában ...	131	Lehel Ferenc: Új síremlékek ...	145
Patai József: Új versek		Pap Izsák: Szombat jön (Vers.)...	146
Isten ölében ...	134	Gallovióh Jenő: Péntek este ...	146
Néhány pogácsa ...	134	Szaadia Longo héber epigrammáiból	
Látomás az éjfélen ...	134	Amíg bohó ...	147
A csodaszép kert és a kártékony madár. (Dr. Weisz Miksa: Zsidó Etikájából.)...	135	Dr. Silberfeld J.: Hajó a szélvészben (Gottlober után héberből) ...	147
Manuello héber epigrammáiból		Dr. Büchler Sándor: A kismartoni ghetto 1735-ben ...	148
Egy kíváncsinak ...	135	Holder József: A Gellérthegyen (Vers.) ...	151
Bálint Aladár: Egy művész-házaspár ...	136	Nagy Andor: Zsidó kérdés a fehér asztal mellett...	151
Bródy László: Az idegen (Vers.) ...	138	Dr. Farkas József: A zsidóság ellenségei az ókorban ...	152
Bán Margit: Ruth...	139	Dr. Feldmann Arthur: Az amerikai reform-zsidóság jubileuma ...	155
Manuello héber epigrammáiból		Dr. Pfeifer-Pap Izsák: A költő anyja ...	160
Megnyugvás ...	141		
A kacagás nagymestere (Senéur kis könyve Solem Alechem-ről) ...	141		
F. Fürth Margit: Peniél mellett (Vers.) ...	144		

KRÓNIKA ÉS SZEMLE:

Miért nem jelenhetett meg a Mult és Jövő havi folyóiratának májusi száma		A budai kongresszusi hitközség felterjesztése...	165
A betiltó végzés...	163	A sátoraljaujhelyi ortodox hitközség felterjesztése ...	166
Új szempontok ...	164	A debreczeni status-quo izr. hitközség felterjesztése ...	167
A főváros véleménye ...	164	Százezer aláírás ...	167
„A havifolyóirat sem jelenhet meg“ ...	164	Az Ujságírók Egyesülete ...	167
Kutatás egy „elfogott példány“ miatt	164	Még néhány szó olvasóinkhoz ...	167
Negativumból pozitívum ...	164	Közgazdaság ...	168
Új miniszterelnöki engedély ...	165		
A zsidó hitközségek akciója ...	165		

ILLUSZTRACIÓK:

H. Fenn: A Szináj hegység (Régi metszet után) Műmelléklet ...	130	Lengyel Kálmán: Zsidó sírkő ...	148
Slousch professzor és munkásai a Palesztinában kiásott legrégebbi menorahval ...	133	Mózes ...	149
Mózes. Egy régi olasz zsinagógából (1671.)	135	Palesztinai kolónia ...	150
Perlrott Csaba Vilmos: Kreuzwertheim ...	136	Ábrahám és a három angyal ...	152
— — Pócsmegyeri táj...	137	Rabbi Isaac M. Wise, az amerikai reform-zsidóság megszervezője ...	155
— — Aktok ...	138	A cincinnatii rabbiszeminárium egyik épülete	156
Perlrotné Graber Mädy: Szigeten...	139	A cincinnatii rabbiszeminárium templomának belseje...	156
— — Régi házak ...	140	Dr. Stephen Wise new-yorki rabbi ...	157
Palesztinai kolónia ...	141	A cincinnatii rabbijelöltek football csoportja	157
Solem Alechem ...	143	A newyorki Beth-El reform zsinagóga ...	158
A Tiberiás-tó partja ...	144	Dr. Julian Morgenstern, a cincinnatii „Hebrew Union College“ elnöke ...	159
Lengyel Kálmán: Sírkőtervezet ...	145	Rev. Dr. Samuel Schwarz, a magyar származású chicagói főrabbi ...	159
— — Oszlopos síremlék ...	146		
— — Monumentális síremlék ...	147		

1923 május
nem hiányzik
behelyettes a Mész.
A gon'ó június, a belső udvar
l. 163. fol
Hozza hiányzik a június!

DAS SINAI-GEBIRGE.

H. FENN: A SZINÁJ HEGYSÉG (Régi metszet után).

LA MONTAGNE DE SINAI.

Beilage des Mult és Jövő.

A Mult és Jövő 1923. májusi műmelléklete.

Supplément de Mult és Jövő.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XIII. ÉVFOLYAM, 1923. MÁJUS.

PROF. NACHUM SLOUSCH:
HOGYAN FEDEZTEM FEL A LEGRÉGIBB MENOHRÁT PALESZTINÁBAN*)

I.

tudományos keleti régészet kezdete nem nyulik vissza régebb időre, mint a XIX. század elejére. Az 1799. évvel lehetne megjelölni ezt a kezdetet, amikor a híres Rosetta követ felfedezték. Ezen kő alapján fejtette meg

Jean François, francia tudós, a hieroglyphák titkát, bebizonyítva egyuttal, hogy mennyi őskorbeli feljegyzés van lepecsételve a történelmi nevezetességű országok földjében. Egyiptom lett ilyen módon az első régészeti kutatások színhelye. Innen a munka Mezopotámiára terjedt át és 1843-ban kezdődtek meg ezen a hatalmas területen az első rendszeres ásatások, amelyek régi városok és paloták romjainak felfedezése folytán a semita népek régi civilizációjára számos bizonyítékot szolgáltatottak.

Palesztina csak 1865-ben lett a kutatások színhelyévé. Ebben az évben alapították Lon-

*) Nachum Slousch párisi egyetemi tanár, a nyugati és keleti nyelveknek mestere, egyike a legügyesebb és legcsodálatraméltóbb modern bolygó zsidóknak. Oroszországban született 1872-ben. Miután tanulmányait Oroszországban, Palesztinában, Egyiptomban, Svájcban és Franciaországban bevégezte, Párisban nyerte doktori diplomáját 1903-ban „A zsidó irodalom ujjaszületése” c. nagyhirű értekezésével és már a következő évben a Sorbonne-on a héber nyelv és irodalom tanára lett. Később tudományos kutatás céljából Marokkóban és Tunisban járt, a Szahara sivatag sarkán, ahol felfedezett egy nomád és barlanglakó zsidó törzset, Cyrenaicában pedig, az Alash-hegység mögött, egy zsidó rabszolga-törzsrre bukkant. Többször megfordult Angliában és Amerikában is, amikor az ottani egyetemeken tudományos előadásokat tartott. A háború befejezése óta Palesztinában folytat archeológiai munkálkodást, amelyről e cikkben számol be a Mult és Jövő olvasóinak. Tudományos könyveinek és cikkeinek megírása mellett azonban még arra is van érkezése, hogy Zola, Maupassant és Flaubert regényeit héberre fordítsa.

donban a „Palestine Exploration Fund”-ot (Palesztinát felkutatató intézmény). Ez a nem zsidó intézmény Palesztina földrajzi, néprajzi és régészeti tanulmányozása céljából jött létre.

A tulajdonképeni munkát akadályozta és késleltette a török kormány nem jóindulatu magatartása, ámbár Törökország sem tagadta meg az engedélyt, hogy bizonyos helyeken ásatásokat végezzenek. A manchesteri egyetem tanára, *Flinders Petrie*, volt ezen a téren az úttörő. 1890-ben Tel-el-Hesi-ben (Déli Judeában a régi Lákis helyén) 60 lábnyi mélységre ment le a földbe és fokozatosan felfedezte nem kevesebb, mint nyolc egymás fölé épült város maradványait, melyeknek mindegyike különböző korok műveltségét mutatja.

Később *Mac Alister* végzett rendszeres ásatásokat a judeai Gezer mellett és a romok között sok érdekes műtárgyat talált, melyek nagyon régi időkből valók. Más ásatások Megiddó, Taanéh, Beth-Semesh és Jerichó mellett felszínre hoztak olyan maradványokat, melyek közül sok a zsidó honfoglalás előtti, sok pedig a honfoglalással egybeeső korból való.

Rövid idővel a világháború kitörése előtt *Lyon*, az amerikai Harvard Egyetem tanára, kezdett igen értékes és sokat ígérő munkálkodást Samaria városa mellett. Itt kerültek napfényre Ahab király márványpalotájának alapkövei. *Weill* kapitány szintén végzett ekkor ásatásokat David régi városának közelében.

Az eddigiekből láthatjuk, hogy a kutatási munkálatok amilyen fontosak, annyira korlátozva is voltak, továbbá, hogy Palesztina régészeti kutatásaiban nem éppen zsidók voltak a kezdeményezők.

II.

A világháború befejezése és Sir Herbert *Samuel* kormányzó Palesztinába érkezése új korszakot nyitott az ország régészetének történetében. Körülbelül két évvel ezelőtt a palesztinai

kormányzóság egy Régészeti Bizottságot alakított, amely bizottság elnöke Garstang tanár lett. Ezt a bizottságot egy nemzetközi tanács egészíti ki. Ilyen körülmények között lehetővé vált, hogy a különböző országok tudósai régészeti kutatásokra vállalkozzanak abban a biztos reményben, hogy a kormányzóság őket munkájukban támogatni fogja. Már eddig is igen jelentős eredmények igazolják ennek az eljárásnak helyességét.

1921-ben dominikanusok Én-Duk mellett, Jerikó közelében, felfedezték egy régi zsinagóga maradványait. Angol archeológusok Garstang tanár vezetése mellett Askelon városánál több más tárggyal együtt napfényre hozták Herodes király lovasszobrát. Több amerikai misszió is dolgozik a zsidó régészeti intézménnyel karöltve és a közel jövőben Dávid király városának dombja, valamint a Templom hegye lesz remélhetőleg igen értékes munkálkodások színhelye.

A két évvel ezelőtt alakult „Jewish Palestine Exploration Society (Zsidó Palesztinai Régészeti Társulat) már eddig is szépen halad céljai megvalósítása felé. Megkezdte az első zsidó archeologiai folyóirat kiadását, mely lapnak egyik fontos alkotása lesz a Palesztinában talált összes héber feliratoknak ismertetése. Ezek az összegyűjtött feliratok később könyvalakban is kiadásra kerülnek. A társulat Palesztina bizonyos helyein már fontos ásatásokat is kezdett, sőt egy muzeum berendezéséhez is hozzáfogott, melynek magva már birtokában van. Tekintetbe véve tehát, hogy a társulat még nagyon is fiatal és hogy anyagi eszközei is meglehetősen korlátozottak, elég eredményes munkát végzett eddig. De még sokkal szebb reményekkel tölt el bennünket az a tény, hogy a társulat felügyelete alatt történt ásatások hozták napfényre az első régi menoráht, melynek felszínre hozását érdekesnek tartjuk bővebben ismertetni. Előbb azonban szólnunk kell rövidebben ama megelőző ásatásokról is, melyek az említett menorah felfedezéséhez vezettek és melyek nem kevésbé érdekesek.

III.

Az 1920. év őszén történt, hogy néhány zsidó munkás Tibériás városa mellett valami közmunka végzése közben a földben több tárgyat talált, melyekről kiderült, hogy azok a római uralom idejéből valók. A leletekről értesítették a *Zsidó Társulatot*, amely engem bizott meg azzal a feladattal, hogy Tibériásba menjek és a talajt megvizsgáljam. A vidék gondos megvizsgálása bizonyossá tette előttem, hogy egész közel északra vagyunk Hamatától, néhány száz yardnyira azoktól a melegforrásoktól, melyeket a Talmud többször említ és közel vagyunk ahhoz a sziklabarlanghoz is, melyben a hagyomány szerint Rabbi Cahana és Rabbi Jeremia, második

századbeli talmudbölcsek, földi maradványai nyugsznak.

Megkezdvén itt az ásatásokat, csakhamar egy márványlapot találtunk, melyen egy menorah és egy sófár alakja volt bevésve; az meggyőzött bennünket arról, hogy egy régi templom helyén vagyunk. (Zárójelben megjegyzem, hogy nem ez a bevésett menorah az, amelyet írásom elején mint fontos leletet említettem, mert amaz egy igazi menorah, mint azt később látni fogjuk.) Kevés ásási munka elég volt ahhoz, hogy megtaláljuk egy falnak maradványait, mely északról déli irányba huzódott. A fal irányában haladva egy épület belsejébe jutottunk, melynek alsóbb részei elég jól megmaradtak. A már említett márványlapon kívül egy kis márvány-oszlopot is találtunk itt, majd a nyugati fal mentén egy lépcsőzetet is, mely ugyancsak márvánnyal volt burkolva. Lejebb kelet felé is találtunk egy másik márványlapot, melyen színes mozaikszerű mértani alakok voltak, a külső terrász pedig kis korinthusi oszlopokkal volt bekerítve. Mindezek a leletek bizonyossá tették előttem, hogy annak a templomnak a maradványait találtuk meg, mely a Talmudban „Kenista sel Hamata” (Hamata temploma) néven van említve és amelyben a híres Rabbi Méir tanított a második században.

IV.

Ennél a pontnál irányt változtattunk munkánkban és amint egy árkot ástunk, erős bazaltkőfalra bukkantunk, mely valószínűleg Herodes király korából való. Mintegy 15 méternyire tovább ásva nyugat felé, több kőkoporsót találtunk, melyeken különböző szimbolikus jelek és görög felírások voltak. Ugyanakkor a véletlen folytán egy Tibériás melletti régi temetőt találtunk meg, mely a 8. és 12. századok közötti korból, azaz a gáonok korából való. Ez a temető a modern város északi végétől addig a sirdombig terjed, melyről azt tartják, hogy Rabbi Akiba nyugszik alatta.

Ásási munkálataink itt mintegy öt hétig tartottak, 1920 november és december hónapjaiban. Ekkor beszüntettük a munkát és csak a következő tavasszal, 1921 május 8-án kezdtük meg újból.

Tavaszi munkánkat újból a templom falai mentén kezdtük meg; előbb a nyugati, majd fokozatosan az észak-keleti és az északi falakat vizsgálva át.

Itt az északi fal mellett egy kitárt kapu mögött rövid folyosó kezdődött, melyre pár lépcső vezetett fel. Egy kis szobába vezettek a lépcsők, mely szoba a templom legbelsőbb részét képezte. Itt egy nagyon érdekes leletre bukkantunk és pedig mészkőfeléből készült emelvényre, melyről behatóbb vizsgálat után kiderült, hogy az egy szék volt valamikor; magassága 94 cm.,

szélessége 60 cm. volt. Az ülése gyengén ki volt vágva, az üléstől az alsó részéig pedig lejtősen ereszkedett lefelé, hogy a lábszárak kényelmesen elhelyezkedhessenek. Dr. *Krausz* Sámuel tanár szerint ez a szék az, amely az új testaméntumban „Mózes ülése” néven van megemlítve. Ha ez a feltevés helyes, akkor felfedezésünk páratlan a maga nemében . . .

De térjünk át most már az első legrégebb menorah felfedezésének leírására.

V.

1921 május 11-én, egy szerdai napon, az északnyugati szobában egy táblát találtunk, melyen feliratok voltak. A tábla abban a mélyedésben feküdt, melyből a köveket már eltávolítottuk, kissé lejjebb, mint a padozat szintje. Miután a port s a szemetet eltávolítottuk innen, egy nagy *menoráhra* bukkantunk, mely szerkezetére és díszítésére nézve teljesen megegyezett azzal a menorahval, mely a Szentélyben állott. Mózes II. könyve 25. fejezetében olvassuk: „És készíts menoráht tiszta aranyból, vert munkával készüljön a menorah; oldala és szára, kelyhei, gombjai és virágai ugyanazon anyagból legyenek. És hat ág nyuljék ki törzséből, három ág az egyik oldalán és három ág a másik oldalán. Három mandula alakú kehely, virággal és gombbal díszítve legyen egyik oldalán és három mandula alakú kehely gombbal és virággal a másik oldalán; így a hat ágon, melyek kinyúlnak a menorából”, és így tovább. Ez a menorah, melyet mi találtunk nem aranyból, hanem sziriai márványból készült. Ez a kő nem található ezen a vidéken, hanem Judeából kellett, hogy származzék. Azonban „törzse és ágai, kelyhei, gombjai és virágai” ugyanazon anyagból vannak. A törzséből kinyúló három-három ágon egy-egy mandulaformájú kehely van egy-egy gombbal és virággal díszítve, a középső nyélen pedig négy kehely van gombokkal és virágokkal díszítve.

Nem kételkedhettem abban, hogy a talált menorah ugyanazon mintára készült, mint az, melyet a szent templomban használtak. Minden bizonnyal a papok készítették azt saját használatukra és ismeretlen okból elrejtették.

A munkásokat, kik az ásatásoknál dolgoztak — egy mérnök kivételével, valamennyien kurdisztani zsidók voltak — szemmel láthatóan meghatotta a nagyszerű felfedezés. Élénken megvitatták az eseményt anyanyelvükön, mely nagyon hasonló a talmud nyelvezetéhez. A felfedezés késő este történt. Kénytelen voltam tehát a menoráht ott hagyni, ahol azt találtuk és két munkást megbízni az őrzésével. Másnap reggel megtelefonáltam a felfedezés hírét a „Exploration Society” elnökének és a főkormányzónak.

Később magamhoz vettem egy fényképészt, aki lefényképezte a menoráht abban a helyzet-

Slousch professzor és munkásai a Palesztinában kiásott legrégebb menorahval.

Professor Slousch mit der ausgegrabenen Menorah.

ben, ahogyan a földbe beásva feküdt. Csak ezután emeltük ki kincsünket a földből, amely munkához a menorah súlyára való tekintettel két ember teljes erejére volt szükség. Most felvettük a menorah méreteit. Legnagyobb szélessége 60 centiméter, magassága 46 centiméter, vastagsága pedig 13 centiméter volt. Ezután a tó partjára szállítottuk a kincset, lemostuk róla az évszázadokon át reá tapadt port és mikor szépen meg volt tisztítva, két munkás magasra emelve tartotta és mi mindnyájan köréje csoportosultunk, a fényképész pedig egy csoportképet vett fel rólunk.

A felfedezés híre csakhamar elterjedt Tibériásban és azon egész héten özönlöttek a nézők, zsidók és arabok egyaránt, hogy a menoráht megsejmeljék.

A menorah állványát nem találtuk meg, de bizonyos, hogy állványon nyugodott, mert alsó részén négyszög alakú mélyedés van, amely beleillett az állvány kinyúlásába.

Az egész kiásott templom alaprajza megegyezik a római uralom korszakában szokásban volt rendszerrel. Egy nagy négyszögű terem, egy alacsonyabb terrász, a *héchal*, vagyis szentély, mely Jeruzsálem felé nézett, azután egy dupla folyosó, majd egy térség a férfiközönség számára és kisebb térség a nők részére. Az épület északi oldalán egy külön szoba volt, hol a szent edényeket tartották. Az itt talált régiségek mutatják, hogy az egész épület minden viszontagság közepette megtartotta zsidó jellegét és bizonyos későbbi befolyások is összhangban vannak az egésznek zsidó eredetével.

(Katona M. József fordítása.)

Patai József: Új versek

ISTEN ÖLÉBEN.

Mit lázongsz lélek? Mit vergődsz kebel?
Mit fájsz te sziv? Ész, mit berzenkedel?

Legyűrt az Isten? gögöd porba hullt?
Gög és alázat, — minden nyomorult.

Dús és szegény, öreg és fiatal,
Ember, fűszál: Isten szivébe hal.

Fehér szál szólít, kora dér lepett,
S létrádon föl se hágtál negyvenet . . .

Suhogni hallod a Halál-madarat,
S megbujsz Isten szárnyai alatt.

Megfog varázssal ezer régi dal
És halkan halkul, elül a vihar . . .

Gyász, üdv, öröm, seb, diadal, — próba
És rádborult az öreg zsinagóga . . .

Mint koldus tárod ki mindkét kezéd
És vezekelnél, mint ki vétkezett. —

Király, vagy koldus, jámbor, vagy zseni,
Szégyelsz Isten ölébe ömleni?! . . .

NÉHANY POGACSA . . .

Néhány pogácsa volt az örökségem,
Utolsó napján sütötte anyám,
Szép életének fehér alkonyán.

Zsidó ünnepre öröm-ajándékul,
Küldte a drága kicsiny csomagot —
S ünnepre már a mennyekben lakott.

Néhány pogácsa féltett bús ereklyém,
Ráhullt anyám utolsó sóhaja,
Vagy tán sugárzó boldog mosolya?

Halk héber imát mormolt, mikor gyurta
S a tésztából egy jó-sziv darabot,
Szent szimbólum, — a Szegénynek hagyott.

Néhány pogácsa, — áldást mondott rája,
„Legyen házában bő kalács, kenyér,
„Legyen jó a szive és a lelke fehér! . . .“

S mint hajdan a Szentély rejtett kalácsa,
Érzem: szentséget áraszt szerteszét,
S látom anyámnak áldó szent kezét . . .

LATOMÁS AZ ÉJFÉLBEN.

Rámsúlyosodott az éjféli csend,
Az Urnak keze halkan rámpihent,
És volt hozzám Istennek szava: „Lásd!
Ez itt a nép, mely gyilkol látomást!
Prófétaölő, korcs, kemény nyakú,
Szive igék előtt bezárt kapu,
Nemese kapzsi, nagyja csöcselék,
Beszédes papja hizelgő cseléd . . .
Büzös zsigert áldoz az áldozár
S lesik, hogy füstje értük égbe száll,
Aranyat, ezüstöt adtam nekik
És aranyukat Baalnak lengetik . . .
S ha jönnek Hozzám s megtöltik csarnokom,
Imájuk álnokság az ajkukon . . .
Bús romjaimról fohászt zengenek
Bús romjaimhoz cudar hűtlenek . . .
Ha templomukban zúg zsoltárszavuk,
Bezárom egem, ledörgöm: „Hazug!“
S mit kér könyörgve, hallgasd, jámbora?
Legyen bő zsirja, husa és bora!
Koncert vonítanak, mint éhes ebek,
Nem érzik, Én is vérzek, szenvedek . . .
Mind magáért sir, magáért nyöszörög,
Nem érzik; Nékem is fájdalmam örök,
Én is sirok, mióta sir a Rom,
És gyászol a szent Olajhegy orom,
Zokogva bolygok mennyek rejtekén,
S minden sebüktől sajgok, égek Én . . .
Könnyezem a könnyet és vérezem a vért, —
Ki imádkozik Megváltásomért? . . .

— — — — —
Te pedig, némulj el, ember fia!
Pusztába vész Ige, prófécia,
Fojtsd torkodba, ha kitör, a szót,
Virágot sebez itt giz-gaz, bozót,
Pálmára kúszik dudva és csalán, —
Ezeknek lennél látnokuk talán?
Szorítsd be öklöd, húnyd be szemed,
Mig haragom mindent el nem temet! . . .

— — — — —
Így szólott hozzám Adonáj szava,
Midőn rámsúlyosodott az éjszaka.
S én az éjbe burkoltam arcomat:
„Uram, engedd harcolni harcomat! . . .“

olt egyszer valakinek egy csodaszép kertje. De naponta megjelent abban egy madár, mely nagy kárt okozott gyümölcsében. Leskelődött azért rá a kert tulajdonosa. Hálójába kerítette és haragjában meg akarta ölni. „Kis madárka vagyok én — panaszkodott neki a fogoly madár, — mi hasznod lenne belőle, ha engem megölnél? Olyan dologra tudlak tanítani, melyből nagy hasznod lehet. Ha megölnél, úgy kevés hasznod volna belőlem, hiszen még nem is lakhatnál jól rajtam.” Életben hagyta ezért emberünk a madarat. Ez ennek fejében három dologra oktatta. Így szólt hozzá: „Először is, sohasem búsulj oly dolgok felett, miket már elvesztettél. Másodszor, ne kívánd azt, amit soha el nem érhetsz, harmadszor pedig, ne hidd azt, ami lehetetlen. Idővel hasznát veszed három tanításomnak.” Örült a kert ura a három dolognak és a madarat szabadon bocsátotta. Magas fára szállt a madár és onnan lekiáltott az emberhez: Ó te balga, ha te tudnád, hogy mit vesztettél bennem, akkor egész életeden át búsulnál. Mit vesztettem benned? — kérde az ember. Ha megöltél volna engem, — válaszolta a madár — ludtozás nagyságu drágakövet találtál volna bennem, egész életeden át tartott volna nagy gazdagságod. Midőn ezt az ember meghallotta, összeesett bújában és mélységesen bánkódott. De azután összeszedte magát és hizelgő szavakkal szólítottatta a madarat. „Jöjj le hozzám, gyermekemként akarlak ápolni; úgy akarok vigyázni reád, mint szemem fényére, csak szállj le hozzám!” A madár pedig így válaszolt: „Ó te balga! Nem tanítottalak-e három dologra? Ne sóhajts amiatt, amit elvesztettél; ne kívánd azt, amit nem tudsz elérni és ne hidd azt, ami lehetetlen. Most pedig elfelejtet mind a három tanításomat. Szeretnéd, ha tiéd lennék, de nem tudsz elérni. Búsulsz amiatt, amit elvesztettél és hiszed, ami lehetetlen. Azt hiszed, hogy bennem ludtozás nagyságú drágakő van. De hiszen a ludtozás háromszor akkora, mint amekkora az én egész testem.” Figyelj, ó olvasó, e példázatra, melyet a *muszár* könyvek sokszor említene. Értelme a következő: Az

ember az után vágyódik, amit nem tud elérni; gazdagságra vágyódik és éveit eltölti annak szerzésében, de nem tud célt érni. Mert akár mennyire is tesz szert, nem éri be annyival, amennyit szerzett. Az ember aggódik és búsul, ha elveszt valamit. De mit használ a bánat, mit ér az aggodalom, ha azon nem változtathat. Az ember elhiszi azt, amit nem szabadna elhinnie; hisz a gonosz indulatnak és azt hiszi, hogy nem éri el az Isten büntetése, holott sokféle büntetést küldhet az Ur. Ó hány város pusztult el földrengés által, hányat tett tönkre a víz áradata, a felhőszakadás. Egy óráig sem, sőt egy percig sem élhet az ember biztonságban. És mégsem gondolkodik a halandó, mert a gonosz indulata erőt vesz rajta ifjuságától kezdve és az ember hajlamait követi; ha akárhányszor is elűződ a macskát a tűzhelytől, mindig visszajön, mert oda szokott . . .

Manuello héber epigrammáiból

EGY KIVANCSINAK.

*Óh ne csodáljad, hogyha oly annyira bő tudomán-
[mányom,
Mig körülötte a vak éjszaka árnya lebeg.
Mennyit adál ki a cifra ruhára, a sok hiu élvre,
Sokkal többre került nékem a mécsesolaj.*

*) A „Szimchász Hannefes“-ből.

Mózes. Egy régi olasz zsinagógából (1671).

Moses. Aus einer alten italienischen Synagoge.

ély, és áthatolhatatlan titok fedi az egyének indulásának, felkészülésének belső okait. Csak a kibontakozás folyamata, az eredmények mutatják az ember előretörésének, fejlődésének lendületét, ámde ezt is töredékes és gyakran elszigetelt vonásokban. A végső miért mindig talány marad. A művész útját felmérni nehéz és olykor kilátástalan feladat, minden egyes esetben ott a kérdések kérdése: micsoda lelki tényezők terelték le a mindennapos élet mesgyéjéről a művészt? A válasz többnyire hézagos, elégtelen és felületeket érint.

Annál bonyolultabb a kérdés, ha két művész egybeterelődéséről van szó. Valami végzetszerűség játszik közre, hogy a megkezdett úton változatlan ütemben kitartsanak; és akaratukon kívül pályájuk végül is összefonódik.

Perlrott Csaba Vilmos már hosszú ideje kivételes helyet biztosított magának a modern magyar festőművészet kialakulásában. Egyike volt az elsőnek, ki új pezsgést, eleveniséget hozott a formalizmusok, a kiélt program külsőségei között vergődő művészetbe. Felfrissítette a petyhüdt tagokat, a lomhán lüktető vérkeringést, követőjévé tette a magyar festőművészet nem

Perlrott Csaba Vilmos: Kreuzwertheim.

egy tekintélyét, ki korábban mestere volt. Aránylag keveset szerepelt idehaza és csak kivételes alkalmakkor. Állandóan külföldet járta, szoros kapcsolatot tartott fenn a nyugati kultúrországok művészeivel és ezeknek az országoknak művészeti mozgalmait szakadatlanul figyelte, sőt részese volt e mozgalmaknak, úgy hogy a modern művészeti iskolák, irányok felbukkanásának törvényszerűsége tisztán rajzolódott ki előtte, nem értette félre a bennük megnyilatkozó tendenciákat. Az, hogy hol Párisban, hol Spanyolországban vagy Németországban bukkant fel huzamosabb időre, alapos tanulmányokra, nem szakította el azért az anyaföldhöz kapcsoló szálakat. Szívósak voltak azok, mélyben gyökeredzők, alkalmasak az ellenállásra, hisz erejüket, tömörségüket felfokozta, megsokszorozta az első benyomások frissesége, az alaprakás, hitteljes elindulás. Az ifjúság lelkendező csodavárása, a megtalált igazságok öröme a rohanó idő távlatából tekintve, elmosódó, bizonytalan érték gyanánt tűnedezik fel az érett és tudatosan alkotó művész előtt, holott mélyen és erőteljesen bele nyulnak a fejlődés, az érlelődés folyamatába.

Perlrott Csaba Vilmos festményeiből sem szállt el a nagybányai, kecskeméti évek magyar levegője; bejárja a félvilágot, belekerül a különböző hatások keresztútjába, művészetét gazdaggá teszik, kimélyítik az élmények, az azonosságban rejlő tanulságok, amelyek egyben igazolják őt törekvéseiben, majd vándorútjáról hazatér és ismét visszanyeri belső, szoros kapcsolatát a magyar röggel, a magyar égboltozattal. Regiszttere hasonlíthatatlanul szélesebb mint azoké, akik nem mozdulnak, nem tekintenek túl a határokon, idegégele differenciáltabb, előadásmódja fejlettebb és gondolatra serkentőbb, de a mult áttöri a jelen rétegeit, az egészséges életérzés robusztus ereje nem kallódott el a vándorlásban, ott rezeg az ecsetvonások mélyén.

Míg társai az elindulásban az impresszionista festés eredményeit variálták, ő csakhamar távolabbi célokat tűzött maga elé. A pillanatról pillanatra változó jelenségek, a természet káprázatos, de csalóka játékának tüneményei helyett a maradandó dolgok, az első pillantásra talán fel sem fogható festői értékek megfogalmazására és közlésére vállalkozott. Így jutott el a formaproblémákhoz és így a kompozícióhoz. Kereste a jelenségek törvényszerűségét s e törvényszerűséget kompozíciós rendszerének keretei közé foglalva ki is óhajtotta fejezni.

Több mint másfél évtizedes szakadatlan munkával emelkedett felfelé, egyre csak felfelé a pályáján. E munkájában nem zavarták meg a hangos harsona szóval, szokatlan zajjal, reklámmal felöltő új irányok, divatok. Nem haladt el behunytt szemmel mellettük, sőt művészetébe fel-

szivódott belőlük mindaz, ami kellő adagolással erősít, edz, viszont nem szédült bele a formátlan-
lanságok örvényébe, a meg nem értett és félre-
csavart igazságok, tények káoszába.

E télen rendezett nagyhatású kiállításán nyomon követhettük a kubizmussal való érintke-
zés találkozási pontjait. A távlat egybefolyó si-
maságát Perlrott megtörte képein. De ezt azért
tette, hogy a táj mélységét még inkább fokozza,
még pedig nem a régi iskola recipéje szerint
kulisszaszerűen előre és hátratólt tájkép-elemek-
kel, fákkal, bokrokkal, dombokkal stb., hanem
magával a tér határával, az égboltozattal, fel-
hőkkel, a horizont síkjával. Ezzel jobban meg-
közelítette az élmények belső igazságait és új
lehetőségek kifejlesztésének alapjait rakta le.

Eképpen jutott el a gótikához, amely min-
den simaságot, legömbölyítettséget szétdarabol,
a formákat is elemeire bontva értékeli. A gótikus
témákban, templomok, szobrok ábrázolásában a
megoldandó forma- és térproblémák egész tö-
megével kellett megbirkóznia. Fejlett forma-
érzése átsegítette őt az akadályokon, eszméleté-
ben világosan elrendeződtek az ábrázolt objek-
tumok bonyolult összetevő részei, és műveiben
tisztá képet ad róluk.

A gótikus motívumok belső élménnyé szí-
lárdultak, mélyen benyomultak alkotó tevékeny-

ségének centrumába, sőt látásában is bizonyos
változást idéztek elő. Az eleven természet, a
modern városkép, interieur is gótikus formagaz-
dagságban bontakozik ki előtte, valami heroikus
komolyság, súlyos tömörség jellemzi minden
munkáját.

Ezen a ponton aztán Perlrott Csaba Vilmos
érdeklődése olyan témakör felé fordult, amely
eddig tulnyomórészen tudatlan és rosszhiszemű
kontárok vadászterülete volt, — a zsidó témák-
hoz. Ő a gótikán keresztül érezte meg a zsidó
motívumok életképességét. A gondoktól gyö-
tört, barázdás, aszkétafejek szépségtartalma, az
asszimilálódástól érintetlen zsidó élet üteme nagy
változatban tárja a kutató művész elé a feldolgo-
zásra alkalmas festői elemeket. A formákat szí-
gorú határozottsággal lezáró és körülhatároló
gótikus ábrázolási mód, az átszellemítés, abstra-
halás technikai eszközei, különösen alkalmasak
arra, hogy a zsidó pszichét, a kitaszítottság
szenvedéseiben sanyalódó és a földi élet fájdalmas
megpróbáltatásai elől egy szellemi élet sugaras
magasságába emelkedő zsidó aszkétát megjele-
nítsék.

Perlrott nagy horderejű elhatározása egy új
és eddig alig méltányolt, többnyire félreismert
világ kincseivel gazdagítja meg a művészetet.
Tehetségét, koncentráltóságát ismerve. biztosra

Genend von Pócsmegyer.

Perlrott Csaba Vilmos: Pócsmegyeri táj.

Environs de Pócsmegyer.

vehető, hogy eléri, sőt felül is mulja majd a berlini ifjú zsidó művészek ily természetű alkotásait. Nem számító eltökéltséggel jutott el ide; hosszú logikus fejlődés eredménye, tudattalanul szunnyadó érzések kifejeződése mindez.

*

Perlrotné Graber Mädy művészi pályája természetszerűen még nem mutat annyi változást, az eredmények oly sokféleségét. Több mint egy évtizedes időtávolság választja el férjének indulásától. Viszont szerencsésebb időben fogott hozzá tanulmányaihoz, sok sikertelen próbálkozástól, erőt pazarló kísérletezéstől és kisiklástól óvta meg egy irányában kialakult, céljaiban tudatos festői nevelés. Ehhez járult a fiatal művésznő ösztönös öserejű tehetsége, és fejlett szépségérzése. Férjének művészete kihatott az ő fejlődésére, de e hatások nem külsőségekben, technikai mozzanatok eltanulásában mutatkoznak, hanem a megértésben, a felfogás, a célkitűzés harmoniájában. Az eredmények mások, a művésznő alkotásaiban kevesebb az absztrakció, a látás öröme fölébe kerekedik a töprengő önmarcangolásnak; egészség, fiatalos optimizmus ömlik el vásznain. Természettájtásának spontaneitása áttör a stiluskeresésen. Képein tömören, erős kézzel fogja össze a motivumokat és olykor

Acte.

Perlrott Csaba Vilmos: Aktok.

Actes.

— szinte önkéntelenül — a klasszikus mesterek emelkedett egyszerűségét sejtjük meg műveiben.

A fiatal művésznő grafikai apróságokkal lépett annak idején a nyilvánosság elé. A dekoratív fejlődéktől, súlyos, nagygényű kompozíciókig hosszú az út és ő ezt az utat rövid idő alatt tette meg.

A nagyközönség még csak ezután fogja közelebbről megismerni Perlrotné Graber Mädyt. Egészen bizonyos, hogy igazi értékük szerint fogja megbecsülni kivételes képességeit és elismerésével további emelkedésre, további előretörésre serkenti.

Férjével együtt ő is messze földeket jár be. Ő is néz, tanul, dolgozik. Mindenképpen megérdemli, hogy szeretettel kísérjük élete útján.

Bródy László: Az idegen

*Nem bocsájtják soha azt meg
nekem, hogy az egyik ösöm
valahol a Tigris mentén
egy gyönyörű naplementén
az Istenről álmodott.*

*Tűzhettem a gomblyukamba
új virágot, tulipántot,
fürdethettem új borokba,
mely Tokajról jött csorogva,
véretem és dalomat.*

*Meddő harc ez szélmalommal,
sose fognak megölelni.
Letépik a tulipántom,
sorsomat magamra rántom
s bandukolok foltosan.*

*És hiába minden itten,
rám ismernek s nyelvet öltve
utca kölykei kísérnek.
Jaj volt mindig a szegénynek,
aki mustrált idegen.*

*Évezredek elmulhatnak,
lehullhatnak léha bolygók,
(időágyun csöpp golyóbis)
fordulhatnak a folyók is
visszafelé, mint a rák.*

*Süllyedt város fölmerülhet,
farkas szelid bárányt szülhet,
de a bélyeg, mely lobogva
lángot süített homlokomra
nekik mindig idegen.*

*Nem bocsájtják soha azt meg
nekem, hogy az egyik ösöm
valahol a Tigris mentén
egy gyönyörű naplementén
az Istenről álmodott.*

arcsú magas, fehér ruhás alakja lassú, habozó léptekkel, vontatott ritmusú járással távolodott egyre a himbálózó, szélben suhogó zöld kalászerdő felett.

Ott álltak ketten, szorosan egymás mellett és tekintetük mereven szegődik a távolodó asszonylakhoz. A habozó lépések ritmusa lelket nyert, szívszorongva azért néztek utána. El tudott menni! Orpa hazament apja házába. Még ajkukon a búcsúcsók ize s az asszony, aki hozzájuk tartozott, ott megy ime, elszakadva, szinte már idegenné válva, ismeretlen sorsa elé.

El tudott szakadni! Igaz, keserves nehezen, de mégis.

A két asszony egyedül áll a mezőn hullámzó, dús kalásztenger között, forró napsütésben.

Az égen mozdulatlan felhők. Tikkasztó a hőség. Epedve vár áldott esőre a föld.

Valamire vár a pillanat.

Az élet nagy, döntő percei ezek. Megkönnyebbülést hozhat, mint tikkadt földnek a várva várt zivatar s ha meg nem értik, hiába minden, elmúlt a nagy Perc visszahozhatlanul.

Valaminek történnie kell . . .

A távolodó fiatal asszony alakja egyre kisebbedik, már parányi mozgó pont csupán . . . eltűnt . . . Az öreg és fiatal asszony feje megmozdul, mozdulatlan alakjukba visszaköltözik az élet. Egymásra néznek.

— Noémi! Anyám! — tör ki a visszafojtott zokogás a fiatalasszony szívéből s a hangjában mélységes, kétségbeesett szomorúság.

Noémi magához vonja a zokogó Ruthot s így állnak percekig egymást szorosan átkarolva. Az öregasszony kérges, ráncos tenyerével Ruth puha, barna haját simogatja, lágyan, csitítóan mint valami szegény, elhagyott gyerek fejét, asszonyos megértéssel.

— Jó vagy, szegénykém . . . te igazán a mienk voltál . . . szerettél nagyon és mi is nagyon szerettünk. És mégis Ruth, leányom, haza kell menned... Sird ki magad még egyszer. Aztán Isten áldjon. Te jó vagy Ruth, megérdemled — s itt könny fátyolozta Noémi hangját és torkát szorongatta a sírás. De nem akart sírni, mert úgy érezte, erősnek kell maradnia.

Ekkor Ruth kibontakozott Noémi öleléséből s nagy, könnyes szemét ráemelte nyílt, egyenes, feleletet váró tekintettel:

— Mondd, anyám, miért akarsz te engem elküldeni, mikor én nem akarok, nem bírok tetőled elszakadni?

— Édes leányom, reménytelen koldussorsomat kínáljam-e neked, hogy megoszad velem, ha már Isten kegye elfordult tőlem s nem engedte meg, hogy boldogságodat osszam meg

Perlrotné Graber Mady: Szigeten.

Auf einer Insel.

Sur une île.

veled, fiam oldalán? Az árvák és özvegyek sorsát kínáljam neked én, a koldus, akit háromszoros árvasággal sujtott az Ur?

— A koldussors melletted mégis csak elmúlt boldogságom napjára emlékeztet. Meg aztán szeretlek Noémi, anyám, szeretlek, nem hagylak el.

Noémi mélységes meghatottsággal becézte Ruth kezét s egy hosszú, hosszú percig habozó, fájdalmas csend fegyverszünetje támadt közöttük.

Majd megszólalt az öregasszony és okosan, megfontoltan beszélt, de hangjában ott rezgett meghatott szívének minden melegsége.

— Tudod, hogy én is szeretlek. Kedvesebbik leányom voltál mindig. Fájd a szívem érted és nem foglak elfelejteni soha. Mégis elküldlek Ruth, egyetlen, drága leányom. Mégis el kell, hogy küldjelek . . . Ha reményem lehetne még, hogy sorsodon segíthetek, nem sokalnék semmiféle szenvedést érted leányom. Ha volnának fiaim még, akikben bizakodhatnék, hogy betöltik majd Machlon helyét, akit elvett tőled Isten kifürkészhetetlen akarata . . .

— Ne mondj ilyet anyám! Én nem gondolok többé férfiúval való frigyre, az én szívembe soha

többé nem költözik más férfi képe, még ha a te fiad volna, úgy sem. Ó miért is kell feltépnünk újból szívünknek alig heggedő sebét. Az én számomra, Noémi, nincs többé reménység, a boldogságot én többé nem várom. Nincs aki szeressen, becézzen, visszavárjon. Atyám háza is idegen, kietlen volna énnekem és te elküldesz!

— Az atyád háza visszavár gyermekem. A szív bánata ott lassan megenyhül, elnyugszik, mint a kisgyerek, ki magát keservesen megütötte, zokogva anyja ölébe furja a fejét. Te otthon leszel ismét Ruth, a tieid között, a hazád földjén. A szenvedőnek, gyermekem, vágyva vágyik és sirva sir a lelke hazája földje, édes otthona után.

— Igazad lehet. Értem, hogy igazad van és mégis! Ne vess meg érte nagyon, de úgy érzem, Moab földje nekem nem hazám. Izrael földje az én hazám . . .

— Izrael földje? Sohase ismerted . . .

— Elég, ha titeket ismertelek. A szívetek jóságát, aminek párját hiába keresném bárhol. A karotok erejét, amivel nem mérkőzik senki. Vagy talán csak szegény asszonyszívem az, amely tökéletesebbnek lát benneteket. Mindegy úgy is. Hozzátok tartozom.

— Hozzánk tartozol Ruth, érzi az én öreg szívem és büszke vagyok rá, hogy fiamban és szüleiben népemet becsülni és szeretni tanultad, de lásd egy nép között élni, amely nem a te néped . . . Vagy megszámláltad-e könnyeimet, melyeket hazád vendégszerető földjén ontottam, azokban a napokban, melyeket te boldogságod napjainak nevezel? Távol, idegenben, míg Izrael földjén az éhhalál aratta dús aratását, ó mennyit sirtam, kivált eleinte. Nem izlett a falat, mert éhező véreimre kellett gondolnom. Öreg anyámra, akítől örök bucsut vettem. Testvéreimre és test-

véreim gyermekeire, akiket nagyon sujtott az Ur. Ti jók voltatok, megkönnyítettétek nehéz sorsukat. Moab népe megtűrt, de jóságos türés csak, türelmessége, amellyel elnézi idegen szokásainkat, kegyelem, istenei idegen istenek s nyelvének szokatlan csengése minden percben eszünkbe juttatja idegenségünket.

— Te nem voltál boldog nálunk? Sohase gondoltam erre. Sohasem mondtad . . .

— Mi asszonyok, jól tudod, megtanuljuk, hogy nem szabad mutatni a szomorúságunkat, mert ez sérti vendéglátóinkat és szemrehányásként nehezül édes mieinkre. Nem szabad! Meg aztán együtt voltunk. Egymásban találtuk minden örömünket. Fiaimban álmodtam vissza hazám földjét, miközben beléjük plántáltam azokat az ősi szokásokat, melyeket hazulról hoztam és megtanítottam őket a törvényekre, melyeket úgy kaptam én is értékes, drága örökségként. Én zsidó asszony maradtam, leányom, és ime Isten megengedi nekem, hogy koldusan bár és kifosztottan, de viszontláthatom hazám földjét s ha eljön az idő, mikor Isten elszólít, csontjaim Izrael áldott földjében nyugosznak. Ez a föld, amelyre ha csak gondolok, könnyes lesz a szemem az emlékezéstől, ez a föld tenéked idegen, leányom. A fonál, amely hozzákötött, elszakadt. A sorsot, amelynek elébe mennél, nem enyhítené férj szerelme, gyermek szeretete, hazátlanul, rokontalanul úgy maradnál egészen egyedül . . . ha majd én nem leszek. Azért hát jobb lesz úgy, ahogy én mondom.

— Ruth, édes leányom, a nap már hanyatlóban, mennem kell, hogy alkonyat előtt még városba érkezzem. Az elválás mind nehezebbé válik. Nagyon szeretjük egymást . . .

— Mégis idegennek nevezel, — szólt Ruth és hangjában fájdalom s egy kis szemrehányás rezgett. — Gyülölne a te néped engem, a zsidó Machlon moabita özvegyét?

— Az én népem nem gyülöli az idegent. Törvényeink szigorúan védik az érdekét, hisz ugyis eleget szenved önnön szívetől, amely elhagyatottságát érzi. A mi népünk egyszer rabszolga volt Egyiptomban és ott örökre megtanulta, hogy mi az idegenség.

— S ha az én szívem ideát érzi inkább idegenségét, elhagyatottságát? Mi az, ami az embert a földhöz köti? Csofálatosak a ragaszkodás és hovatartozás útjai. Te szeretsz és mégis idegennek érzel, én pedig idegen voltam hazámban, amíg titeket megismertelek. És amikor megtaláltalak, úgy éreztem, hogy mindig is közetek tartoztam. Az a valami, ami bennetek más volt, mint az én hazámfiaiban, éppen az vonzott leginkább. Az idegenségtek.

Alte Häuser.

Perlrotné Graber Mady: Régi házak.

Maisons anciennes.

— Mások vagytok! Nehéz a nyelvem és dagó a szavam, ha erről beszélek, de érzem. És nem tudok egészen elszakadni ettől a mástól, amit Machlonban, az én jó uramban megismerem. Idegen fajtátok engem magához ölelt.

— Nem tudom, mind ilyenek vagytok-e, odahaza nálatok, mint az én jó uram volt. Az ő jó-sága van-e szivükben, az ő ereje karjuk erejében, az ő gyengédsége kezök simogatásában s az ő férfias hangja csengése hangjuk csengésében. Mind erősek vagytok-e és kemények, tűrni tudók és rendíthetetlenek, törvénytisztelők és a föld rajongó szerelmesei mint az, aki szegény, Moab földjében nyugszik. Nem tudom, de tudni szeretném. Ismerni szeretném a földet, amely őt nekem küldte, hogy rövid néhány évet, felejtethetetlen napokat ajándékozzon nekem.

— Azt mondod, idegen vagyok. Mi az, hogy „idegen?” Aki más vérből való? Ez minden? Aki más törvényeket, más szokásokat követ? A szivem szeretete több mindezeknél. És akaratom le tudja győzni az idegenséget.

— Noémi, anyám! Benned hosszú évekig égett a szent tűz, amit otthoni oltáraitokról magaddal hoztál idegenbe és ápoltad és élesztettél új és mégis ősrégi tüzeket a gyermekeid szívében. Egy szikrácska nekem is jutott belőle. Átpattant a szivembe s most ég. Egyszerre lobbant fel. A szerelem lobbantotta fel a furcsa idegen tüzet. Zsidó akarok lenni! Az voltam az első pillanattól fogva, amikor fiadat megismertem. Zsidó akarok lenni és én is vágyom arra, hogy megismerjem a földet, amely benneteket nekem adott.

— Én nem hagylak el, Noémi, te elhagyhatsz engem. Követni foglak. Ahová te mégy, oda megyek én is. A te néped az én népem, a te istened az én istenem . . . Nem hagylak el Noémi sohasem.

És ekkor már Noémi is zokogott, az öreg, meggondolt zsidó asszony, aki elhatározta, hogy Ruthot nem viszi magával a megpróbáltatásokba, a koldus-nyomorúságba, a maga bizonytalan, árva életébe.

De nem sokáig engedte át magát érzelmeinek. Higgadt okossága lassan felülkerekedett s míg egymást átölelve hallgatagon megindultak az Izraelbe vezető uton, Noémi mozgékony elméje már Ruth életének lehetőségeit mérlegelte bizakodóan, makacsul, furfangos asszonylogikával és mélységes, anyai szeretettel.

Manuello héber epigrammáiból

MEGNYUGVÁS.

*Nem vagyok én próféta, nem ismerem én a
jövendőt,*

*Am kétségbe borult lelkem súgja nekem:
Kit birodalmából kitzsítja a zsarnoki jóllét,
Ott fenn üdveivel nyilik előtte a menny.*

A KACAGÁS NAGYMESTERE

Senéur kis könyve Solem Alechemről.

berlini „Klal“-Verlag kiadásában jelent meg Zalman Senéurnak, az ismert héber költőnek kis jidis könyve a legnagyobb jidis humoristáról, Solem Alechemről. Az első részben pompás poémát közöl „A Solem Alechem-Denk-mol“ címen: Oh Te, aki népedet megajándékoztad a nevetéssel, a béke sójával, az isteni itallal, mit nem ismernek csak a tisztaszívűek, ártatlanok és gazdag, szabad szellemek”, — ezekkel a lelkes szavakkal kezdődik a vers, amely leírja Solem Alechem jövendő szobrát. „Bronzból öntve fogsz feltámadni zsidó bulvardokon, magas paloták, pálmák és szökőkutak között, kezekben a vándorbot, amellyel végigmérted Európát és Amerikát, a szobor széles piedesztálján nagy humoros maszkok, — a sarokban, öszszefont kezek: „Solem” és „Alechem” és dom-borművekben az összes Menachem-Mendelek, Sztempenyuk, melamedok, Tóbiások, szegény ügynökök és nagyhájú gazdagok, a jehupeciek és kaszrielevkeiek, a golusz-hősök tarka zagyla-éka. Ott lesznek a te alakjaid mind és te a magasban mosolyogva trónolsz fölöttük . . . És halálod évfordulóján nem lesz szabad sirni és büntetést kap mindenki, aki sóhajt és az utcán hango-son és boldogan így köszöntik egymást az emberek: „Solem” és „Alechem”, idegenek és ismerősök, fiatalok és öregek, mint valamikor holdujuláskor . . . És minden téren lobogódiszben hétágú menohrák fényénél magas állványok-ról felolvassák műveidet és hallgatók százezrei közt zugni és mennydörögni fog a nevetés széles tengere, frissen és szabadon, szabad zsidók között, szabad ég alatt . . .”

A bevezető vers után Senéur eleven képet

Palesztinai kolónia.

Kolonie in Palästina.

Colonie à Palestine.

ad Solem Alechem életéről és egész oeuvrejéről. 1859-ben Oroszországban, a poltovai kormányzó-ság egyik kis városkájában jómódú zsidó házban született. Még kicsiny gyermek volt, amikor meghalt az édesanyja, a kis Solem nemsokára mostohát kapott. Műveiben később mindig a legnagyobb keserőséggel festette le a mostohaanyákat. A zsitomiri rabbiiskolából kikerülve 21 éves korában rabbi lett Lubniban. Itt volt alkalma olyan mélyen behatolni a zsidó községi élet tarka alakjainak bonyolult lelkivilágába, amit később oly mesterien és olyan kacagatóan tudott ábrázolni. A rabbi-állásban csak három évig maradt meg. Házassága romantikusan kezdődött, egy volt tanítványa, a leggazdagabb kievi zsidó egyetlen leánya, Olga, halálosan beleszeretett és szüleinek minden ellenkezése dacára feleségül ment hozzá. A kibékülést csak az első unoka hozta meg. Az apósa nemsokára meghalt és a Solem Alechem-vagyis Rabinovicz-pár lett a nagy vagyon egyetlen örököse. A bohém író: milliók, igazi béke-milliók, ura lett és átvette az örökölt nagy gazdaság vezetését. Solem Alechem egy darabig jól vezette az üzleteket, de csakhamar mindenféle börzeügynökök hálójába került és fokról-fokra elvesztette mindenét.

Még szép kapitális birtokosa volt, amikor megindította mint „brilliáns üzletei” között a legbrilliánsabbat, az ő hires „Folksbibliothék”-jét, mely magába egyesítette a kor legelső zsidó íróit, Mendele Mocher Szeftromtól kezdve Schatzkinig, aki az ő Jidischer Erew Peszach-jával tette híressé a nevét. A „Folksbibliothék” kitűnően „ment” és Solem Alechem nem vesztett volna rajta, ha nem lett volna olyan bőkezű íróársai honorálásánál, sőt a nábobi „előlegek” kiadásánál. Azonkívül minden nevesebb író meghívott magához Kievbe, aztán együtt éltek hetekig és hónapokig „mint Isten Odesszában.” Dávid Frischmann mesélte a következő kedves esetet:

„Egy reggel sürgőnyt kapok Solem Alechem-től Varsóba: „Küldjön egy poémát, a honoráriumot állapítsa meg Ön!” Személyesen akkor még nem ismertem Solem Alechemot és hogy ráíjesszek és elvegyem a kedvét a poémáktól, lakonikusan ezt sürgönyöztem vissza Kievbe: „600 sor, fél rubel soronként.” Azt hittem, ez bombaként fog hatni. Csakhamar megérkezett a még lakonikusabb válasz: „Adok soronként egy rubelt, küldje azonnal!” Elküldtem neki „Ofir” című poémámat és csakhamar megjött a honorárium sürgönyileg és utána egy kedves meghívás, hogy jöjjenek minél előbb Kievbe egy kis időtöltésre, — természetesen szintén táviratilag. Solem Alechemben megvolt a gazdagok széles gesztusa és azonkívül nagyon szerette a zajos, tumultuos életet. Az akkori kereskedők elve is különben az volt: „Az Istenért, csak minél több sürgőnyt” — mert ez jót tesz az üzletnek.

A „kis időtöltés” Solem Alechemnél jó pár

hétig tartott. Egy forró nyári napon együtt ültünk a „Folksbibliothék” szerkesztőségében kabát nélkül, ingujjban, cigarettázva és kártyázva. Kopogtatnak az ajtón. Mi az? Egy „író” jött. Persze gyorsan eldugjuk a pakli kártyát egy korrektúraív alá, komoly szerkesztői arcot vágva fogadjuk a jövevényt. Kis zsidócska volt nagy kéziratcsomóval, egyike azoknak az „íróknak”, akik kézírataikkal beteggé teszik az összes szerkesztőket.

— Jó reggelt, jó esztendőt! Tessék helyet foglalni! Mi jót hoz nekünk?

— Szeretném megismerni személyesen Solem Alechem szerkesztő urat . . . Kéziratot hoztam...

Solem Alechem int nekem. Nem tudom mit akar. Solem Alechem reám mutat és szól:

— Itt ül Solem Alechem szerkesztő úr és én vagyok a titkára, Dávid Frischmann. Hol van a kézírata?

Igy lett egy pillanat alatt Solem Alechemből Frischmann és belőlem Solem Alechem. Dávid Frischmann, azaz Solem Alechem átveszi az „írócska” kéziratát és méregeti, majd jobb kezén, majd bal kezén. Én meg nagyot bámulok, mi lesz ebből.

— Solem Alechem uram! — fordul hozzám Dávid Frischmann, azaz az igazi Solem Alechem — behozzam a mérleget?

Én nem tudom, mire gondol és hallgatok. Erre újra megszólal Dávid Frischmann, azaz Solem Alechem:

— Solem Alechem uram, meg kell mérni a kéziratot, behozzam a mérleget?

Mondok:

— Jól van, Frischmann uram, hozza be!

Két perc múlva Solem Alechem egy nagy mérleget cipel be a konyhából, ráteszi a hozott kéziratot az egyik serpenyőre, a másik serpenyőre pedig aranyakat rak és nézi a legkomolyabb arccal, mennyit nyom.

Hogy milyen arcot vágott ehhez a művelethez a „szerző”, azt mindenkinek a fantáziájára bízhatom. Csak annyit mondhatok, hogy ott állt mint egy megzavarodott és csurgott róla a verejték.

— Nyugodjék meg, — szól hozzám Dávid Frischmann, azaz Solem Alechem, — jó kéziratért arannyal fizetünk. Amennyi aranyat nyom, annyit adunk a szerzőnek. Többet semmiképp se tudunk fizetni . . . Ha Ön nem egyezik bele ebbe az árba, kénytelenek vagyunk visszaadni a kéziratot.

— Nem, nem, — dadogja a „szerző”, — beleegyezem, beleegyezem . . .

— Tehát Ön beleegyezik! — szól hozzám Dávid Frischmann az én titkárom, azaz Solem Alechem, — kérem, szerkesztő uram, — fordul hozzám Solem Alechem, — legyen a tanum, hogy a szerző úr beleegyezett ebbe az árba. Szóval megállapodtunk! Ha elolvassák és megfelel a

Folksbibliotheknek, annyi aranyat kap a szerző, amennyit a kézirat nyom!

Csekélység! „Ha el fogják olvasni és megfelel . . .” És amikor egy hét múlva a „szerző” visszakapta a kéziratot pirosceruzás megjegyzéssel, hogy „nem felel meg”, majdnem elájult. És hogy magához térjen, csak egy mód volt: fizetni neki a hiábavaló szívdobogásért. És ezt meg is tette Solem Alechem bő kézzel . . .

Nem csoda, ha ilyen honoráriumok és tréfák mellett Solem Alechem elszegényedése a normálnál is gyorsabban haladt. Azonkívül megírta ebben az időben „Sztempenyu” regényét, napokon, heteken át álmodozva, elmerülve járt-kelt étlen, szomjan és éppen ekkor volt a börze nagy krízise; jöttek az ügynökök lihegve, így meg így, pani Rabinovicz . . . Itt „fedezni” kell, itt „törölni”, nincs idő a gondolkodásra . . . Solem Alechem pedig annyit ad nekik, amennyit kértek. A „Sztempenyu” regény többbe került Solem Alechemnek, mint amennyit később kapott érte.

Amint a körülötte lebzselő ügynökök, kereskedők és jóbarátok megszagolták, hogy az „anyag” fogytán van, elillantak, mint a kámfor. És Solem Alechem egyszerre csak azt érezte, hogy minden ajtó bezárul előtte, minden édes arc hirtelen megsavanyodott. Akik nála ettek s ittak, nem ismerték meg az utcán. Aztán jöttek még keservebb napok, mikor Solem Alechem már mint elismert író és humorista el szokott jönni régi városába, hogy felolvassa műveit egykori börzekollegái előtt, hogy megnevettesse őket . . . és a bukott nábob és felemelkedett író „fizetést” szokott kapni ezért, huszonöt kopek beléptidiját. Ettől az időtől kezdve Solem Alechem különös utálatot hordott a szívében a gazdagok és „előkelők” iránt és közeledett az egyszerű néphez, amelyet mindig szeretett. Amint ismeretes, végrendeletében is meghagyta, hogy az egyszerű nép közé temessék.

Solem Alechem mint felolvasó vagy előadó-művész felülmulhatatlan volt. Mikor otthon — legtöbbször éjjel — írt, mindig hangosan nevetett és kacagott, mint egy gyermek. A fia mondta egyszer: Sokszor felébredünk késő éjjel és halljuk, hogy a másik szobában valaki kacag, de nem ijedünk meg, mert tudjuk, a papa ír. Solem Alechem írás közben maga elé képzelte az ő groteszk alakjainak minden mozdulatát és arc-

fintorát és nem bírta fékezni nevető izmait. De mikor felolvasta a műveit, egyetlen arcizma sem rándult meg. Ő már kinevette a maga részét, amikor írta, most nevensenek mások. Az egész terem rengett a kacagástól és a felolvasó arcára még egy halvány mosoly sem ragadt át.

Az 1905-ös pogromok után elhagyta Kievet s Lembergbe költözött, innen Svájcba ment, majd meg Amerikába. Az amerikaiak lelkes fogadtásban részesítették a nagy zsidó író, aranytollakkal és ezüstkoszorúkkal ajándékozták meg, bankettekkel és üdvözlő beszédekkel halmozták el. Az egyik ilyen bankettjén megjelent a tiszteletére Mark Twain is. Amikor bemutatták őket egymásnak, a nagy amerikai humorista így szólt zsidó kollegájához:

— Hallottam, hogy Ön a zsidó Mark Twain.

Amire Solem Alechem így felelt:

— Én meg azt hallottam, hogy Ön az amerikai Solem Alechem! . . .

Ahová jött, mindenütt nagy Solem Alechem-estéket rendeztek a tiszteletére, egyletek, társulatok, írók, művészek elhalmozták figyelmességekkel. Párisban, Londonban, Berlinben, Európának fél-asszimilált centrumaiban mindenütt úgy jöttek a zsidók az ő felolvasásaihoz, mint a gyermekek az apához, hogy egy kis üdítő otthoni levegőt szívjanak és néhány zsidó szikrával felfrissítsék a lelkükben hamvadó régi tüzet . . .

De Solem Alechem visszavágyott régi hazájába, Oroszországba. És itt is az oroszok valószínű versengést indítottak felolvasásai után. Közben meghűlt és súlyos tüdőgyulladást kapott, éppen amikor írói működésének

25 éves jubileumát akarták ünnepelni. Tisztelői visszaszerezték neki összes művei kiadási jogát, amit Solem Alechem azelőtt olcsó fillérekért dobott oda. Ez volt az ő jubileumi ajándéka. Ebből lehetővé vált, hogy Nerviben telepedjék le, ahol az olasz éghajlattól gyógyulást remélhetett.

Nerviben barátkozott meg Solem Alechem a két legnépszerűbb orosz íróval: Maxim Gorkijjal és Amfiteatrovval, akik mint emigránsok Olaszországban éltek. Amfiteatrov sok lelkes cikket írt Solem Alechemről az orosz napilapokban, Gorkij pedig ezt írta róla: „Nevettem és sirtam, amikor Solem Alechem elbeszéléseit olvastam és sajnáltam, hogy a legjobb orosz társaság sem ismeri az igazi zsidó életet . . .”

Nerviből Lausannebe költözött. 1914-ben

Solem Alechem.

pedig nagy felolvasó-turnéra indult Oroszországba. Ennek a fáradalmait akarta kipihenni nyáron a keleti tengerparton, Aalbeckben. És itt láttam őt utoljára.

A malmői kiállításon voltam, amikor a következő levelet kaptam Solem Alechem vejétől, Berkovicstől:

„Minthogy itt Aalbeckben igen jó füstölt plundrákat kapni nagyon olcsón, és testvéreink, Izrael gyermekei, félig meztelenül járnak a homokban egy szemernyi szégyen nélkül, holnap vagy holnapután pedig ideérkezik Solem Alechem és lesz a zsidóknak világosság és ujjongás, azért ha neked is úgy tetszik, gyere ide . . .”

Néhány nap múlva kitört a háború és Aalbeck kiürült, mint egy szétvert madárfészek. Ott láttam Solem Alechemet sétálni a tengerparton két kis unokájával.

— A családom csomagol és bennünket, a három kis gyereket elküldtek, hogy ne zavarjuk...

Egy óra múlva a zsufolt vonaton ültünk összehúzódtak, mint a heringek. A nagy tömegben elvesztettük egymást. A stettini állomáson megpillantottam a perronon:

— No hogy érzi magát?

— Hogyan? . . . Mint fürdő után . . .

Solem Alechem családja szétszakadt. Ő Amerikába ment, gyermekei Svédországba. Itt halt meg idősebb fia tüdővészben 23 éves korában. Ez a csapás megrövidítette az apa életét is. Egy fél év múlva 1915 május 13-án meghalt Solem Alechem 56 éves korában.

Nem nagy örökséget hagyott az árváinak, de a zsidó népnek nagy és örök kincset hagyott: több mint 150 könyvét adták ki addig, a humor és jókedv örök forrásai ezek, a vigasztalás és kacagás szökökutjai, mikre a sujtott zsidó tömegnek annyira szüksége van. „Nevetni egészséges — a doktorok nevetést rendelnek” volt a mottója, ő maga a sok nevetéstől egyre betegesebb lett, a zsidó tömegeket azonban egészségesebbé tette.

A Tiberiás-tó partja.

Das Ufer des Tiberias-Sees.

Bord du lac de Tibérias.

F. Fürth Margit:

PENIÉL MELLETT

(Mózes I. 32.)

Patai Józsefnek kecskeméti beszédje
visszhangjául.

Szembe jött velem az angyaltábor.
Láttam: angyalnép, isteni tábor.
De utam akkor másfelé vitt.
Csalóka álom káprázta szemem,
A földön én hazát kerestem.
Szembejött velem az angyalsereg,
De utam akkor másfelé vitt
S így mondtam: isten tábora ez itt.

Am éjjel, — túl a réven vala
Földi életem minden java —
Harcra kelt velem isten küldötte,
Tusakodott az isten az emberbe.
Mi hát a cél? És mi az ok?
Ki az Ok? És mi a Titok?
Oktalan életem-halálom cél neki?
S az én célom? Csak felismerni?
Már kimarjult taggal, de tusakodtam,
A jövőm, a titkot, az Aldást akartam
És tusakodtam.

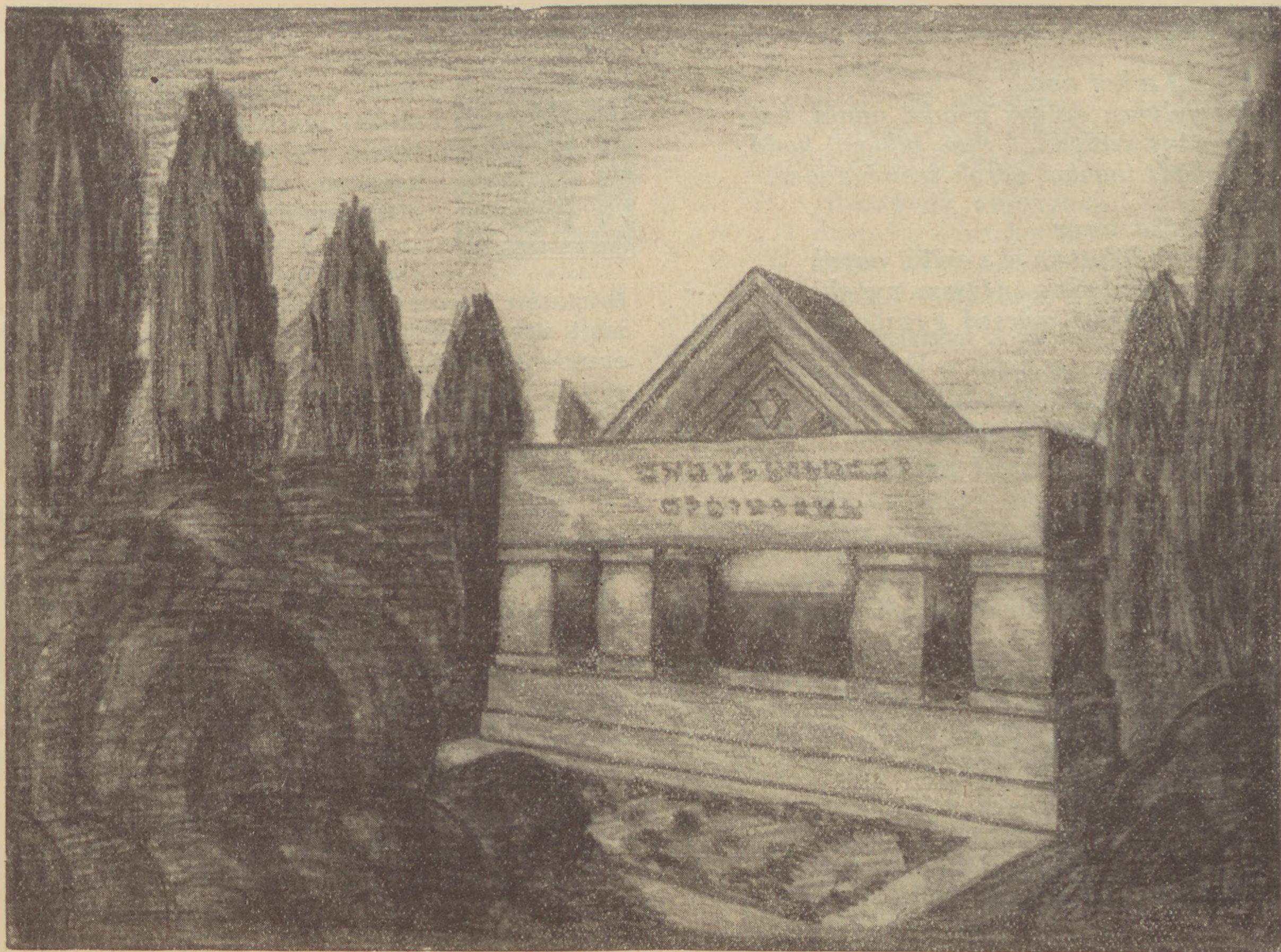
Nem szégyelem, uram, hogy kerestelek.
Én kerestelek.

Jártam a tagadás útvesztőit.
Aurámmal kérdém a bálványokat:
Teremtés, természet tengelyei,
Phallusimádó, éjféli jó,
Te vagy a bánat-burkoló Palást?
Ragyogó nap, ki hinted az áldást,
Te vagy a végső, legfőbb Jó?

Nem szégyelem, uram, hogy kerestelek.
Legyen ember, bálvány vagy angyal,
Harc nélkül nem adtam meg magam,
Én tusakodtam.

És felkelt a nap Peniél mellett.
— Sugározz, lelkem, véle versenyt,
Benned is ragyogó új nap kél.
Uram, ki bennem élsz, te vagy az ok,
És te vagy a Cél.
Anyag és szellem,
Természet, szerelem
Csak részed.

Én láttam Őt,
Az egyetemes, egyetlen alkotó Erőt.
És felkél a nap Peniél mellett,
Peniél mellett szabad az út
És az én lelkem megszabadult.
Peniél mellett láttam az Utat,
Láttam!
Szinről-szinre láttam az Urat.

Grabsteinentwurf.

Lengyel Kálmán: Sírkötervezet.

Modèle du stèle funéraire

LEHEL FERENC: UJ SIREMLÉKEK

stíletteremtő erő hanyatlása a képzőművészet egyik ágában sem mutatkozott meg annyira, mint a temető-művészetben. Lehetséges volna, hogy a modern ember halott-tisztelete kevésbé mély az elődök sírkultusánál? Sajnos főleg a síremlékek azok, melyek formamegoldása általában a leggépiesebb, legérzéstelenebb, leginkább nélkülözi a képzelet segítségét. A múlt század vége felé még egyszer fellángolt a stíletteremtő hév, a „szecesszió” néven ismert stíláramlat megpróbálta minden emberi munkát kollektív korkifejező formába foglalni. A temető is új, szecessziós mezbe öltözött akkor. Szecessziós sírkövet, kriptát, halotthamvasztót terveztek és építettek.

Egyet azonban mégis elfelejtettek átalakítani, s ez jellemző: a temetőkocsit. Modern formájú temetőkocsit nem lehetett látni.

A szecesszió szalmalángja azóta kialudt. S most újra (főleg nálunk) nem is annyira régies,

mint inkább sablonos, lelketlen síremlékeket gyártanak. Kivételt csekély számban lehet találni. A temetőművészet nem szuggerálja már a halál megrendítő expresszióját, nem fejez ki semmit. A temető kertje sivár, nem gerjeszt titokzatos áhítatot a természet és annak alkotója iránt.

Németország az egyetlen, hol az expresszionizmus hatása alatt némi törekvés mutatkozik, mely a temető-művészetbe lelket akar lehelni. Persze az expresszionista formák itt nem lehetnek szertelenek, hanem ünnepélyesek.

Németországban tanulta meg a temetőkultúra áhítatát Lengyel Kálmán is, a fiatal építész, ki Kölnben többek közt egynéhány kriptát tervezett. Impozáns terveinek hatása alatt a pesti síremlékfaragók, főleg a Kohn Arnold cég számos sírkövet rendelt nála. Ezek közül valók az itt közöltek. Sajnos, mai helyzetünkben a nemes kövek igen drágák s így a vállalkozók a saját kockázatukra nem mennek bele a teljes erejüket igénybe vevő befektetésbe. Lengyel Kálmánnak sírkövei azonban egyszerűségükben is monumentálisak és áhítatébresztők.

Pap Izsák: Szombat jön.

*Elmult a hat nap,
Küzdelmes, dolgos munka napja, hat,
Szegény szolgád, Uram, pihenni hadd,
Roskadt inakkal várok szombatodra.*

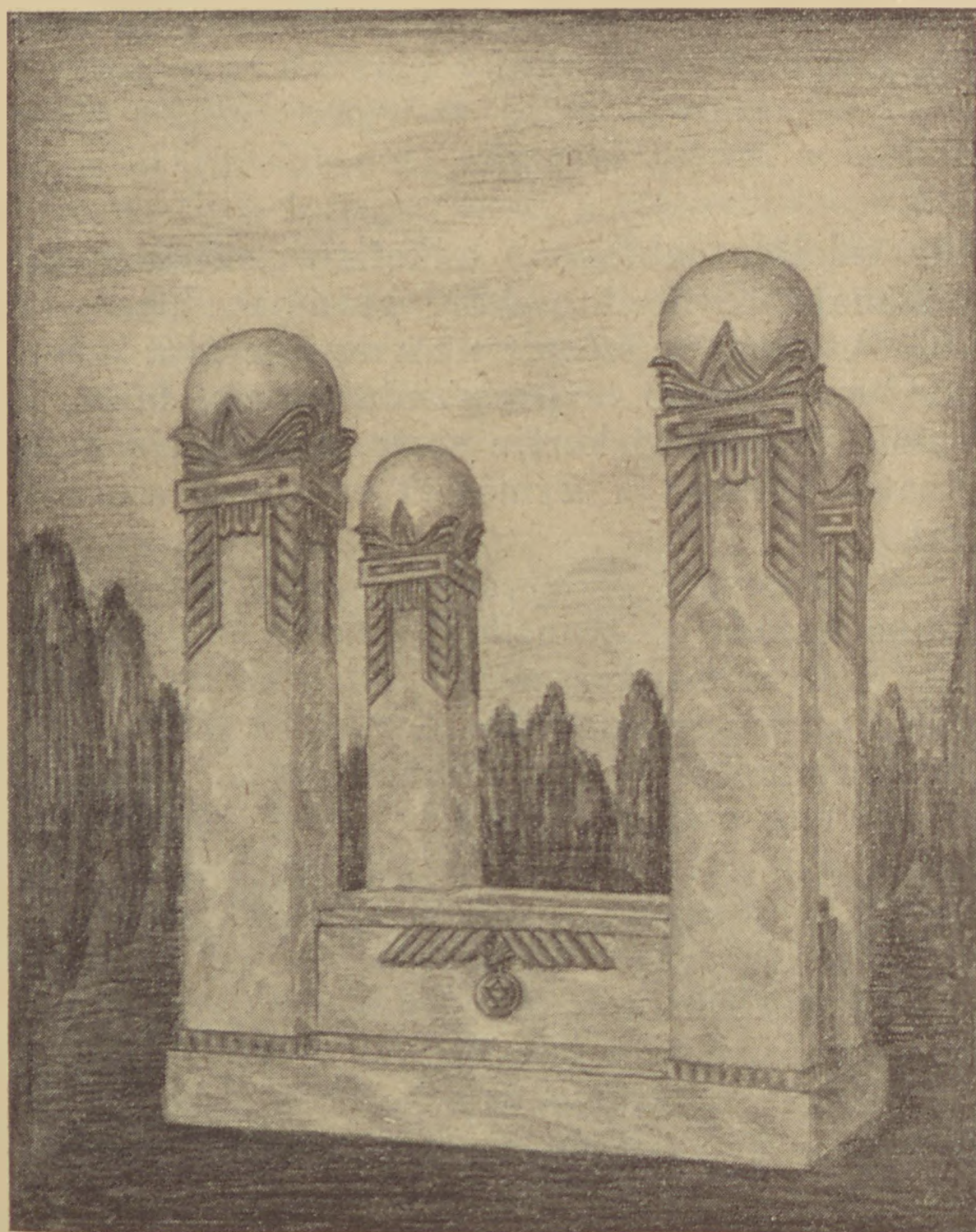
*Munkába törve
Mennek fölöttem el szédült napok
S az éjszakákon mégsem nyughatok.
Én őrzöm égi mécsed gyenge lángját.*

*S mögöttem szörnyű,
Fáradt napok sötét csapatja áll
S a sors sodorta bús élet-fonál
Felfűzve éjek sápadt gyöngy-sorával.*

*Napok s ti, éjek:
Borát folyatta sok, törött edény;
Loholni hajsza s csalfa messze fény
S nyomában útlan útnak, tévelyítők.*

*Csak törtetések,
Se állomás, se célhoz-érkezés,
Magas palánkon nincs egy ujjnyi rés,
Holnapra érő bérek láttatója.*

*S a hat nap elmult,
Küzdelmes, dolgos munka napja, hat,
Szegény szolgád, Uram, pihenni hadd,
Roskadt inakkal várok szombatodra.*

Lengyel Kálmán: Oszlopos síremlék.
Grabdenkmal. Monument funéraire.

GALLOVICH JENŐ: PÉNTEK ESTE

stefelé egyszerre áll meg valamennyi gyárban a munka . . . Az égfelé terpeszkedő házak fölé ágaskodó gyárkémények még egy ideig pipálnak, egyik-másik tele tüdővel löki ki magából a fekete füstöt, a megállt munkát azonban hangosan jelzi a sok gép, amelyeknek túlkölése, mint egy ezerhangú muzsika, messze hangzik a csendes alkonyatban.

A dohány-utcai Isten-háza, a budapesti zsidóság bazilikája, ilyenkor elevenedik meg. A villanyfénybe borult templom sok-sok színes ablaka, huzza-vonzza az embereket.

Ennek a hatalmas területen elterpeszkedő tornyos-palotás városnak zuhogó életben kiemelkedő, ragyogó, színes mozzanat mindig a péntek este . . .

Hét napban egyszer járják az utat a megszentelt hajlékba az emberek, akiknek itt megnyihül a lelke. Az élettől való viaskodás nehéz küzdelme egyiken-másikon ezer sebet ejt, némelyiknek befelé csurog a vére és oly megnyugtató ilyenkor a fohász.

Oly szépek ezek a péntek esték . . .

A nap már elfordult, a budai hegyek legmagasabb csúcsai egy pillanatra még lángban égnek, de a rákosi mezők felől már megrohanta a várost a csendes este. A dohány-utcai templom sok színes ablaka, kicsi ragyogó tűzszeze kívüláglik az alkonyatban. A templom boltíves, tágas csarnokában felhangzik a pénteket sirató gyönyörűen szép, fájdalmas feljajdulás, a tündérszárnyakon közeledő szombat kitörő dicsérete, a sok ezer esztendő csodás keleti ének:

Lecho daudi likrasz kaló . . .

Aranycirádás, oszlopos, hatalmas terem a templom. A cédrusfából készült szentély ragyogó arany. Az orgonán kürt szól, ezt követi a dal, hol kitörő örömmel, hol szomorú zokogással.

Annyira megkapó, színes, változatos minden, ami itt történik. Behunyom a szemeimet és átengedem magamat a hangulatnak és a képzelet visz, elragad ezer és ezer esztendővel előre és sok, sok színnel támad fel előttem káprázatos szépségeivel: Kelet. Már a lelkem fog el minden hangot és mennyire ismerős előttem ez az egyik pillanatban féktelenül szilaj, máskor fájdalmasan zokogó dal. Minden változatában az én érzésem van benne, az én dalom, az apáim éneke, könnyörgése, fohásza ez.

De amíg idáig jutott, csak kifinomult. Könnyön, szomorúságon, véren, örömon, szenvedésen keresztül kristályosodik idáig. Miért is olyan csodálatos muzsika ez az ének. Benne van a boldogságtól vigadó, áradozó ember kicsattanó

ujjongása és ugyanakkor egyszerre kicsendül belőle a leroskadó, agyonhajszolt, meggyötört lélek keserves zokogása.

Milyen erős hit, mély vallásos meggyőződés él ezekben az emberekben. Akárhányszor jövök is be a templomba, mindig zsufolásig telve a padsorok. Előttük az imakönyv, átszellemült mindannyinak az arca. És azt a fáradhatatlanul küzködő, az élet szörnyű harcában egymással birkózó, dacos emberhadat, kiket csak fél órával ennekelőtte is az élet, talán ezerféle érdek által kergetve, állított egymással szemben, egy gondolat tölt el. Összehozza, eggyé forrasztja őket az Isten dicsérete.

Mizmaur sir l'jom ha sábosz!

A mélységes, vallásos meggyőződés, a törhetetlen hit, rajongás a sok ezer esztendő csodás bibliai legendák után és a bizakodás hatalmas ereje nyilvánul meg abban a mozdulatban, amikor kifelé fordulnak a bejárat felé és elkészönnék a lehunyó naptól és köszöntik az égboltozat első csillagát, a felkelő holdat, a szent szombatot...

Ragyogó, színes az erkély, amely csupa, csupa virág: asszony és leány.

Az alkonyat beleolvadt az estébe. Az égboltozat már csupa csillag. Ez már a diadalmas szent szombat.

A főkántor égnek emeli a borospoharat. A kórus a legszebb énekbe kezd. Ősrégi, csodaszép héber dal. Drágagyöngy, színes, ragyogó muzsikája ez. Messze hallik a csendes májusi éjbe:

Lechó daudi... lechó daudi...

*Szaadia Longo
héber epigrammáiból*

AMÍG BOHÓ . . .

*Amig bohó ifjú voltam,
Imádtam a szende nőt,
Ki szűz göggel, hidegen jár
Vágyó férfi-nép előtt.
De mióta vad szerelmem
Egy asszonyért sujt, kinez,
Átkozódva, sirva mondom:
Legjobb asszony biz' a rossz.*

Dr. Silberfeld J.: Hajó a szélvészben

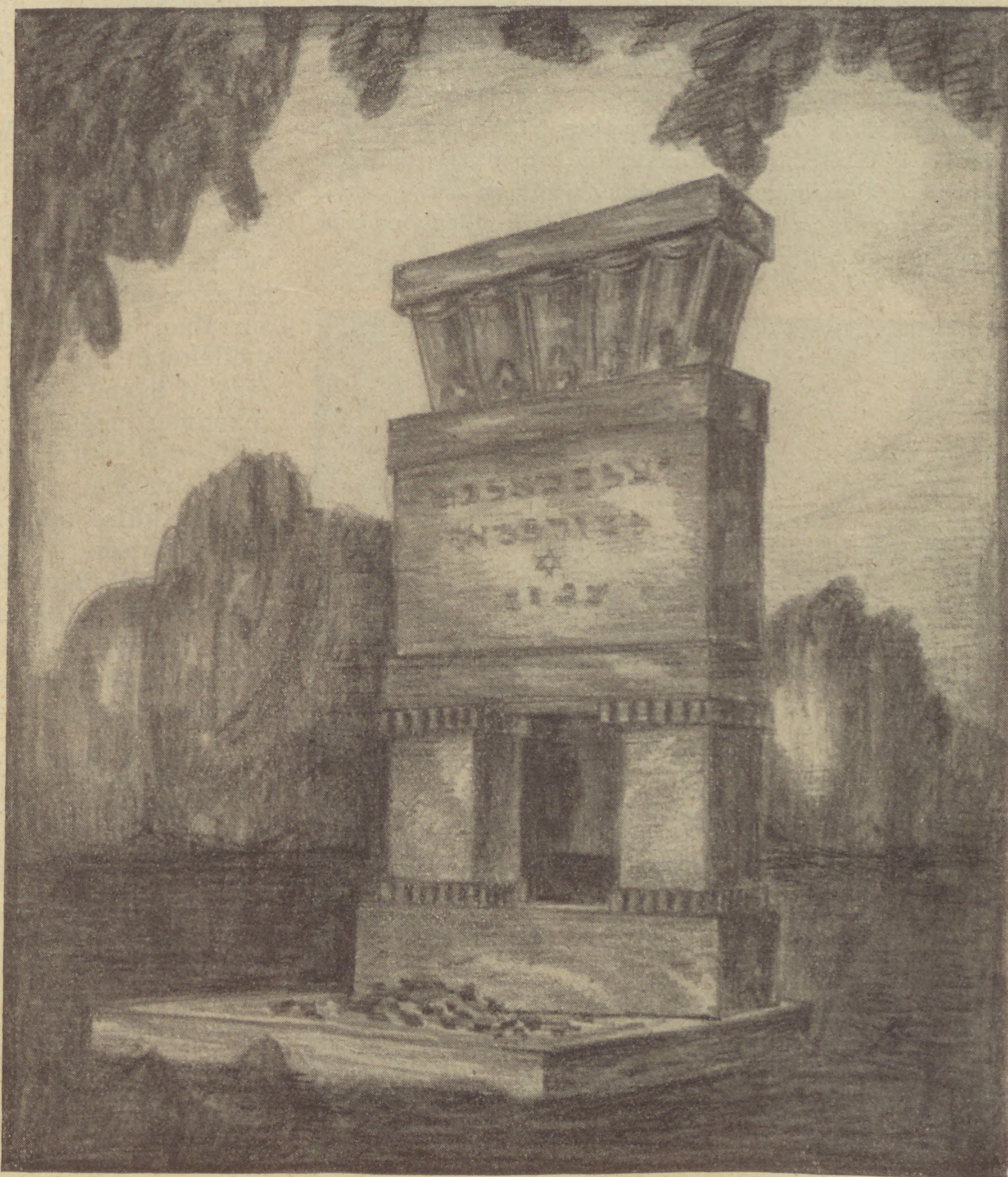
*Tengeren, viharban
Egy hajó imbolyog.
Felszáll, meg lebukik,
Ingadozik, forog.*

*Harsognak, zajognak
Vadul a bösz habok,
Zúgva köröskörül
Mély örvény kavarog.*

*S bolyongva a hajó
Botorkál a szélben,
Majd fönt a magasban,
Majd meg lent a mélyben.*

*Kacagja az Időt,
Mely zordon, mostoha.
Vész-vihar kergeti —
S nem sülyed el soha.*

Gottlober után héberből.

Lengyel Kálmán: Monumentális síremlék.

Monumentales Grabdenkmal.

Monument junéraire.

Országos Levéltárunk Urbaria et Conscriptiones Fasciculus 71, no. 2 kötetének Kismartont érintő adatait nyujtom itt feldolgozva. Hatalmas, megbecsülhetetlen történeti értékű anyag van abban a hiteles gyűjteményben felhalmozva,¹⁾ melyből nem homályos körvonalakban, hanem éles megvilágításban lép eléünk az egész magyar zsidóság élete a legapróbb részletekig a XVIII. század első felében. A nappal sürgő-forgó zsidóit mutatja helységenként név szerint, ahogy üzletükben, műhelyükben, hivatalukban s egyébütt családjuk fenntartásáért törték magukat és abban a beállításban, hogy mennyi s minő közérdekű szükségletüket elégitették ki. A zsidó egyén és tömeg elevenedik meg vele előttünk, miáltal életük belső s külső mivól-

¹⁾ Kivonatokat közöltem belőle: A zsidók története Budapesten c. munkámban (Budapest 1901) és a Magyar Zsidó Szemlében; a Szenicére vonatkozó adatokat pontosan feldolgozta Mandl Bernát az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat 1914-iki Évkönyvében, 212; hibás másolás alapján készítette belőle Dr. B. Wachstein: Die jüdischen Bewohner Pressburgs im Jahre 1736 c. tanulmányát, mely különlenyomat az Archiv für jüdische Familienvorschung II. évfolyamából (Bécs 1914—16).

Lengyel Kálmán: Zsidó sírkő.
Jüdischer Grabstein. Stèle funéraire juive.

táról egyoldalú felfogásunk tökéletesdik és viszont képzelődésnek bizonyul sok olyasmi, ami felőlük a magunk körében úgy, mint azon túl lecövekelte igazságként szerepelt.

Tanulmányom készítése alatt jelent meg Wolf Sándor kiadásában az Eisenstädter Forschungen első köteteként Die Grabschriften des alten Judenfriedhofes in Eisenstadt, bearbeitet von Dr. Bernhard Wachstein, melynek eleje Wolf tanulmányát tartalmazza a zsidó síremlékekről és a sírkőfaragás fejlődéséről. Ehhez a nagyszerű munkához, mely néhol utal az 1735-iki összeírásra, kiegészítésül használhatók a jelen hasábok, melyeken külön megjelöltem azokat a történeti adatokat, melyeket nem a conscriptióból vettem.

A kismartoni hitközség régi multu, a középkorba visszanyúló. A mohácsi vész táján rabbija Margoloth Jakab,²⁾ aki Prágából származott és akinek személye annyiban érdekes, hogy nagybátyja a kereszténnyé lett Antonius Margarita volt, szerzője latin és német nyelven irt munkának, köztük a Der ganz Jüdisch Glaub-nak. A város területén sohase laktak zsidók hajdanában, csak a Váralján,³⁾ a kismartoni polgárság 1665-ben még azt se akarta tűrni, hogy a városi fundust az Eszterházy gróf területétől elválasztó fakapuban műhelyeket nyissanak.⁴⁾ 1671 tavasza óta néhány hónapon át a bécsi zsidóság sorsában osztozkodott, amennyiben elszéledt a gyülekezet, az ősz bekövetkezése előtt azonban megint egybe verődött. Számban és erőben jelentékenyen meggyarapodott Eszterházy Pál herceg kedvezése által, ki 1690 január 1-én Bécsből Nikolsburgba vándorolt zsidókat telepített le a kastély külső majorja mellett, husz házat építtetett számukra, terjedelmes, védelmüket s gazdasági fejlődésüket biztosító kiváltságlevelet adott nekik.⁵⁾ A zsidó utca házai s boltjai 1696-ban már készen álltak.⁶⁾ Az új telepesek a bécsi zsidók segítségével templomot építettek, melyet Kollonics érsek óvása ellenére befejeztek.⁷⁾ Te-

²⁾ Kohen Zedek שם ושאדית. 50

³⁾ A város jelentése a helytartótanácsnak Országos Levéltár Acta Judaeorum, Ladula A.

⁴⁾ Országos Levéltár, Benignae resolutiones 1671 jul. 24.

⁵⁾ Büchler Sándor: A zsidók története Budapest, 211.

⁶⁾ Orsz. Levéltár pozsonyi kamarához intézett levelek C. csomaga az Abraham Spitz és Wolfgang Schlesinger ügyét tárgyaló 1696—97 iratokban, kik a kanizsai vár részére lisztet szállítottak: huc K. Martonium in eorundem noviter aedificatam civitatem et Domos advenissent.

⁷⁾ Büchler Sándor: Aus Heinrich Heines Ahnenkreis (Oesterreichische Wochenschrift XXXV. évf. 310). Dr. Markus Mentzer, kit Heine rokonságához soroltam, 1722-ben Pozsonyban élt, amint Lakos Lajos: A váradi zsidóság története, 49 közölt német váltóból kitűnik.

metőjüket, mely a mostani helyen feküdt, körülbelül 1679 óta használták, bérösszegül 30 font borsot fizettek érte évente a földesurnak. Az a körülmény, hogy régebből sarkó nem maradt fenn, arra enged következtetni, hogy a temető egykori emlékeit a polgárság elhordta, mialatt a hitközség 1671-ben szerte ment, vagy pedig, hogy az új megalakulás előtt nem a város közelében, hanem másutt, esetleg Bécsben temették a kismartoni halottakat.

A hitközség növekedésének tanúsága, hogy 1735-ben, midőn a pozsonyi Váralján huzódott meg Magyarország legnagyobb hitközsége, sűrű népesség tekintetében közvetlenül utána a kismartoni következett 112 családdal, 553 lélekkel. Abban az időben tehát, midőn fénykorát élte a kismartoni ghettó, amidőn élén külföldön is elismert tekintélyes rabbi, a Pónim Meirósz döntvénytár szerzője állott, akkora volt csupán, mint manapság körülbelül a marcalii, zalaszentgróti, vagy móri hitközség. Az ország lakossága még gyér volt III. Károly uralkodása idején, ami a török hódoltság következményének tudható be és ennek megfelelően kicsiny számban találjuk elosztva a zsidókat pusztákon, falvakon, mezővárosokban, városokban. Főképp az Ausztriával és Morvaországgal szomszédos vármegyékben telepedtek meg tömegesebben, de ezekben is csak néhány helyen, amit elénk tár, hogy Sopron vármegyében Kismarton, Nagymarton, Németkeresztur, Lakompak, Kabold, Lajtaujfalu, Füles, Nyék, Kapuváron kívül nem akadunk rájuk.

Az ország második legnagyobb hitközsége természetesen fölötte kimagaslott szűkebb környezetéből, a herceg Eszterházy birtokán feküdt hét község, az úgynevezett „Sevá Kehillósz” közül, melyeknek egyedeit Kismarton mellett Lakompak, Kabold, Németkeresztur, Nagymarton, Köpcsény és Boldogasszony alkotta.

Lakompak	101	Németkeresztur	54
Nagymarton	83	Kabold	45
Köpcsény.	61	Boldogasszony	39

családot foglalt magában.

A hét község nem képezett szerves egészet; bár közös földesur védelmében s privilegiumaiban részesültek és noha a kismartoni rabbi tartásához egy ideig együttesen adóztak, mindegyik egymástól teljesen független volt külön zsidó magisztrátussal és önálló rabbisággal. Köpcsény rabbija ekkortájt Lazarus Ábrahám volt, aki mint az oroszvári rabbi, Salamon Lebl Lengyelországból eredt, Boldogasszonyon pedig a magyar Afftali.⁸⁾

A 112 kismartoni családfő közül 93 volt házasságban, 9 özvegy, 10 adófizető személynél nincs

⁸⁾ Országos Levéltár, Acta Judaeorum Lad. A. hibátlanul Náftálinak nevezi 1727-ben és megnevezi 2 fiát és 3 leányát; azonos Pónim Mairósz II, 130-al.

Mózes.

megjelölve a családi állapot. Gyermek 250 volt, 74 a nagyobb, 176 a kisebb, ami újabb adat amellest, hogy a zsidó nem volt az a szapora faj, mint aminőnek általában tartották. Hétgyermekes család nem fordult elő, hat gyermeke 3 családnak volt, 5 gyermeke 10-nek, a többinél 1—4 közt váltakozott és némelyiknél egyáltalán hiányzott a gyermekáldás.

A családok 74 szolgálatteljesztéssel bírtak, benne a férfi háztartási alkalmazott 28, a nőcseléd 46, akik valamennyien zsidók voltak. Nem a jómód tanuja ez a szám, mert figyelembe kell venni, hogy valaha a zsidó familiák a házi munkákhoz, az üzletekbe szegény rokonaikat fogadták kisegítőül, kiket később kiházasítottak, önállóítottak.

A családok tulnyomólag magyar származásúak voltak, számszerint 84. Morvából eredt 5, Csehországból 2, Berlinből szintén 2, 19-nél hiányzik a megállapítás, hogy Magyarországon született-e, vagy külföldről került ide. A lakosság többségének közös magyarországi eredetével magyarázható, hogy egységes életmód, szokás nyomta bélyegét a kismartoni ghettóra egyéni, családi, közéleti vonatkozásokban, ugyancsak a hitközség rituáléjában.

Az állandó családnevek viselése nem II.

József intézkedésével kezdődött, már jóval előbb nyoma van ennek a magyarországi zsidóknál. Ezek a nevek a környezet nyelvétől függtek. Ahol magyarajku volt a polgárság, jobbágyság, ott magyar, ahol pedig, mint a határ-vármegyékben a német, szláv járta, német és szláv családnevekkel jelölték a zsidókat. A német anyanyelvű Kismartonban állandó családnevek voltak: Petersdorff, Liechtnstetter, Spiczter, Austerlicz, Schlesinger, Goltschmitt, Nieveg, Helin, Schust, Amsterdam, Vailler, Prill, Hampurget, Preussag, Hirschl, Polak, Prespurget, Schacherl, Menczel, Szulczpacher, Con, Tacha, Koma, Leiterstorff, Perliner, Leve, Veill, Lazare, Schrajber, Vesz, Volf, Schey. A nevek közlése szigorúan alkalmazkodik a conscriptio szövegéhez. A családnevet az ország s város irányította, honnan elszármaztak, így Schlesinger, Polak, Spiczter, Hampurget, Prespurget, Szulczpacher, Nieveg, ami a hollandiai Nymwegen, Schust, ami a Soest városnév elferdítése, ugyancsak a foglalkozás, mint Goltschmitt, Schrajber, vagy az ős tulajdonneve, mint Schey, Wolf, Lazare, Hirschl, Menczel. A családneveken kívül az egyén meghatározására a bibliai név szolgált, melyhez kísérelül hozzácsatolták az apa bibliai nevét, így Juda Samuel, Abraham Barech annyit jelentett: Juda, ki fia volt Sámuelnek, Ábrahám, ki fia volt Báruchnak.

Kereskedéssel 43 család szerezte kenyerét, ez annak hirmondója, hogy a kismartoni gheftóban a lakosság fele se élt üzletkötésből. A szám tartalmával nehezen illeszkedhetik be azok gondolkörébe, kiknek az a meggyőződése, hogy a gheftó nem volt egyéb, mint holmi terjedelmes kalmárbódé és zsibvásár, hol valamennyi zsidó kiabálva kínálhatta áruját.

A kismartoni kereskedők portékái: posztó, vászon, pántlika, csipke, nyers bőr, dohány, gyapju, pálinka, paszománt, sajt, zsemlye, vas, avitt dolgok, apróságok. Kettő a bécsi pénzverőnek szállított fémeket. Batyuval hátukon kilencen jártak faluzni.

Az ipart képviselte: 6 szabó, 1 szücs, 1 borbély, 10 mészáros s metsző, 1 borkimérő.

Az egykori magyar férfi s női öltönyornamentika sujtása, vitézkötése, paszomántja elég gyakran zsidókéz munkája volt a XVIII. században. A népművészet ezen termékeit sok zsidó műhely állította elő, Kismartonban 4, ahol a zsidó gombkötő (Magister nodularius, Nodifex seu Zonarius) egyedül vagy legényei s inasai segítségével ezüst-, aranyfonálból, selyemszálból verte, horgolta polgár ünneplőjére, urak diszmagyarjára a mente, nadrág, dolmány, kardkötő, a nemes, katona, hajdu tarsolyának, a fehérsnép pártaövének, a zsidó hosszú prémes köntösének zsinórdiszítéseit. Rajkán az egyik zsidó gombkötőmester két legénnyel és 5 inassal dolgozott, ugyanott másik két zsidó német ruhák gombkötéseit készítette (Germanicus Nodularius). A

baka-, huszár-, boszorkány- és egyéb kötésekén kívül a régi magyar gombkötés a „zsidókötés” formáját is ismerte, mely gömbölydeden Dávid pajzsához hasonlított; a sujtások úgynevezett „karikás körmös” vonalaiban pedig észrevehetők a héber kurziv írás ájjin, sin, hé, tesz, pé betűi. Lehetséges, hogy a magyar diszitő népművészetbe zsidó gombkötők vitték be ezeket a motívumokat. Háziiparként üzték a gheftóban a csipkeverést és csipkevarrást (Fimbrias elaborat, Fimbrias, facit, Fimbrias conficit). Kismartonban öten foglalkoztak csipkekészítéssel, négy közülük özvegyasszony volt, egy férfi. A családfenntartó halála után a zsidó asszony az ura kenyérkereső hivatását folytatta, vagy más becsületes téren szerezte fáradságával a falatot, de amíg öregség, betegség következtében meg nem rokkant, dolgozott. Kismartonban nyolc özvegyasszony élt, 4 kereskedett, a másik négy pedig az említett háziiparral tartotta fenn magát.

Koldulásból mindössze egy családfő tengődött, de azért a földesuri adót fizette, mint mindenki, kivéve a rabbit és a hitközség egyik kántorát, metszőjét s örét, akikért a hitközség rőtta le. Rokontalan ember lehetett, mert a gheftó elaggott, munkaképtelen szegényét, ha nem volt felnőtt gyermeke, aki segélyezze, a család közeli távoli hozzátartozói támogatták, mint Mayr Leiterstorffot bécsi fivére, ami emberséges eljárás volt, mely nem engedte, hogy a hitközség alalmazására kerüljön. Ebben az egykori zsidó szokásban rejlik annak oka, hogy a XVIII. század gheftója alig ismert jótékonyági egyesületet, noha a nyomorúság kiterjedtebb volt, mint ma. A jótékony egyesületek elszaporodása ugyanis csak részben a nemesszivűség fokmérője, más oldalt annak jelzője, hogy a rokonság azt a kötelességét, hogy szűkölködő véreiről gondoskodjék, a saját vállairól a társadalomra hárította.

(Vége következik.)

Palesztinai kolónia.

Kolonie in Palästina.

Colonie à Palestine

Holder József: *A Gellérthegyen*

Anninak, mert az övé.

*Föntállók a hegy tetején,
tulnöttem az embereket
és szemem fitymálva suhan
a templomok tornya felett.*

*Mosolygok, akár a gyerek
ki föntáli az asztal tetején,
fölujjongok angyalian:
beh nagyra is nőttem meg én!*

*És huncutul, mint a gyerek
apja szakállát fogja át,
tépázva cibálom a vén,
ősz bánatom sűrű haját.*

*Kopasztom a hegy-koponyát,
virágokat hordozok el,
hajlott fejemre koszoru,
hurrá! még az élet ölel!*

*Virágokat tépdeselek én
s nemcsak egy füzérbe szedem,
te is nőssz, ha megnövök én,
tul városon, embereken.*

*Vajjon csak fehér a virág
mit érlel a bérc, a kies?
Lent nő a piros meg a kék,
csak szállj le a völgybe, siess.*

*Sokszinü legyen a virág,
mely disziti szép fejedet.
Vegyek én is tűzpirosat?
Legyen! ha Te úgy szereted.*

*Ó, jaj, de Te hozd ide azt,
én maradjak fönt a hegyen,
ha elhagyom én a magast,
az ihlet is messze megyen.*

*S mint gyermek, ki földre csücsül,
mert az apja rájakiált,
úgy ölelem bosszus s az ősz
bánatom lábait át.*

*De itt fönt a hegy tetején
hurrá! még az élet ölel!
Virágokat nekem, ha szeretsz,
a völgyből, ó, hozz ide fel.*

Fordította: Bródy László.

NAGY ANDOR: ZSIDÓKÉRDÉS A FEHÉR ASZTAL MELLETT

eteget, sápadt villanyfény erőtel-
nül birkózik a füst- és borgőz-
felhőkkel egy ferencvárosi pisz-
kos kis korcsmaszobában. A
padlót tele hordták sárral a
törzsvendégek s a régen meszelt
falakon ott láthatók néhány éne-
kes, duhajos éjszaka nyomai, melyeket az oda-
vagdosodott borospoharak hagytak rajtuk.

Hatan ülnek egy asztalnál, melynek kopott
szúrágta tetejét leöntözött, zsírpecsétetes fehér
abrosz borítja. Spricceres és félliteres üvegek
ütege gyorsan ürül ki s gyorsan telik meg ismét.
Fölöttük a fogason néhány tányérsapka lóg a
civilkalapok és kabátok között. Ott könyökölnek
a borosüvegek között. Két egészen fiatal, bajusz-
talan ember, a többi idősebb. Elsejei fizetésről,
pótlékról folyik a szó, míg egyszer valahonnan
a borospalackok fenekéről előkerül az aktuális
kérdés: a zsidókérdés. Egy kopaszfejű, lecsüngő
bajuszú úr viszi a szót, akit a többiek doktor
úrnak szólítanak:

— A sógoromnak — mondja a társaság
nagy figyelme közben — van egy nagyon jó öt-
lete a zsidókérdés megoldására. Ő azt mondja,
hogy minden zsidót tizenhattól negyvenötéves
korig be kellene hívni katonai szolgálatra és ásót
adni a kezébe. De engedni kellene, hogy meg-
szökjék az országból. Három hónap alatt nem
lenne itt zsidó.

— Nagyon helyes!

— Igaz, úgy van!

— A zsidó megszökök a munka elöl!

Általánosan helyeselnek a képtelen ötletnek.
De a borospohárból újabb beteg gondolat
száll ki.

— Én — mondja egy borotvált arcú fiatal-
ember — eltiltanám őket a nősüléstől és a férfiak-
at külön választanám a nőktől.

Természetesen ez az ötlet is zajos helyes-
léssel találkozik s ezzel megindul az érvek ára-
data a zsidókérdés körül. A zsidó szívtelenség
és lelketlenség csakhamar elkönnyveltetik, majd
sorra fosztanak meg bennünket összes kultur-
értékeinktől s valahányszor újból kiürülnek a
félliteres üvegek, mindig újabb és újabb, kegyet-
lennél kegyetlenebb gondolatok születnek meg.
Eseteket mesélnek, melyeknek egyik szereplője
mindig egy-egy gaz zsidó, aki a portékájának az
árát merte kérni, sőt a pörösödéstől sem riadt
vissza, majd szóbakerül Tiszaeszlár és vala-
mennyen sajnálják, hogy a nagy pör akkor úgy
végződött, ahogyan végződött.

— Pista énekelj valamit, — szólnak a tár-
saság egyik tagjához. Pista egy jó ötlettől fel-
villanó szemmel mondja:

— Fiuk, egy zsidó dalt fogok énekelni. Mindenki tegye föl a kalapját, zsidó templomot játszunk.

Általános derültség fogadja a jó ötletet. Mindenki fejére teszi a kalapot s a kacagás nem akar véget érni. Végül Pista úr erősen remegtetve a hangját énekelni kezd. Az arcok még torzultak a nevetéstől, de csakhamar kisimul minden ábrázat. A piszkos kis korcsmaszobában előmlenek a *Kol nidré* fájdalmas hangjai. Pista úr viccesen kezd énekelni, de a dermedt csöndben már végigfut a lelkeken a hatalmas dal szívtépő siráma. Egy nagy nép sok ezer éves fájdalma, szenvedése zokog a füstös korcsmában a borosüvegek között. Mindenki hallgat, csak Pista énekel, míg végre elhal a dal.

A kalapok a fejeken maradnak. Mindenki önfeledten, magábaszálltan mered a füstbe és borpárába.

— Fizetni! — szól a doktor úr a pincérnek.

Gyorsan összeszámolnak és nem esik több szó a zsidókérdésről.

Abrahám és a három angyal. (Régi metszet után.)
Abraham und die drei Engel. Abraham et les trois anges.

DR. FARKAS JÓZSEF: A ZSIDÓSÁG ELLENSÉGEI AZ ÓKORBAN

ysimachos Alexandriából, Apion elődje, Josephust idézi. Irt mitológiát és egy könyvet Egyiptomról, melyben a zsidókról is nyilatkozik. Meséi valószínűtlenség és hazugság dolgában felülmulják Menethon és Chaeremon állításait. Magukon hordják a gyűlölet bélyegét. Midőn Bocchoris uralkodott (mesebeli király, Manethonnál Amenhopis neve) a zsidó nép körében a rüh, bélpoklosság és másnemű járványok terjedtek el. Betegségükkel megfertőzték az egész ország lakosságát. A rühöseket és bélpoklosokat a templomba menekültek és ott koldultak alamizsnáért és élelemért. Ennek következtében az egész országban szárazság és éhínség uralkodott. Ekkor a király az Amnon Isten jóslatához fordult tanácsért. Az Isten azt felelte, hogy meg kell tisztítani a templomokat a tisztátalan és hitetlen néptől és elküldeni őket a pusztába. A rühöseket és bélpoklosokat pedig a vízbe kell fojtani, mert a nap nem akarja látni őket. Azután vissza fogja nyerni a föld a maga termékenységet. A király erre összehívatta a főpapokat és a papi birtokok kormányzóit és megparancsolta nekik, hogy gyűjtsék össze a nyavalyásokat és szolgáltsák ki őket a katonáknak, azzal a megbízással, hogy vigyék őket a pusztába. Ami pedig a rühösöket illeti, azokat ólomtartályokba kell zárni, lelakolni és a tengerbe dobni. A katonák a király parancsát végrehajtották. Amint a zsidók a pusztába magukra maradtak, vezért választottak maguknak Mózesben, aki azt tanácsolta nekik, hogy nagy tömegekben egyesülve, vándoroljanak addig, amíg emberlakta vidékre nem akadnak. Figyelmeztette őket arra, hogy senki iránt jóakaratot ne tanúsítsanak, hogy mindenütt rombolják le az oltárokat és szentélyeket. A száműzöttek utrakeltek; nagy rajokban előretörték a pusztában, amíg emberlakta vidékhez nem érkeztek. Azonnal kegyetlenkedtek az ország lakosságával. Kifosztván, elhamvasztván és felperzselvén a szent helyeket, elfoglalták a mai Juda területét. Itt alapítottak egy várost és letelepedtek benne. Ezt a várost „Hrierosyle”-nek, azaz szentségtörésnek nevezték, kegyetlen magatartásuknak megfelelően. Később, hatalmas növekedésével, hogy a gyűlölködést kikerüljék „Hierosolymá”-ra változtatták a nevét. Ők is jeruzsálemieknek nevezték magukat.

Damokritos, az előbbinek kortársa, „Taktika” nevezetű kétkötetes műben nyilatkozik a zsidókról. Ő is azt állítja, hogy egy aranyzámár fejét imádták a jeruzsálemi szentélyben. Még megtoldja azzal, hogy a zsidók minden hetedik év-

ben elfogtak egy idegent, — görögöt, — és a templomba zárták. Ott jó kövérre kihizlalták, levágták és feláldozták. Testét darabokra szétvagdalták s rajta lakmároztak. Ez a rituális gyilkosság első nyoma. Apion ugyanazt a vádat hangoztatja azzal a különbséggel, hogy szerinte a templomkultusz minden évben megköveteli a maga emberi áldozatát. (A tóra a Genesis 22. fejezetében rég megcáfolta ezt a vádat, ahol Isten kijelenti Ábrahámnak, hogy nem kívánja az emberáldozatot. Schürer, Geschichte 552—250-jára, kimutatja, hogy a kereszténységet ugyanazzal a váddal illették.)

Apiont, a főhámánt, találóan jellemzi Josephus Flavius, aki egy klasszikus védőiratban védte meg a maga fajtáját a szerző támadásai ellen. Amit ez a gonosz ember írt, úgy mond, három kategóriába sorozható: 1. reprodukálja ugyanazokat a hazugságokat, amelyeket elődei összeírtak, 2. csapongó képzeletének gyarló szüleményei a többi, 3. haszontalan ferdtések, rosszakaratú szójátékok, ostoba ficamok és köntörfalazó gúnyolódások halmaza teszi harmadik részét. A szombat eredetére vonatkozólag azt állítja, hogy a zsidókat kiűzvén Egyiptomból, hat napig szakadatlanul gyalogoltak és ezért lágyékaikon daganatok keletkeztek. Így kénytelenek voltak a hetedik napon pihenőt tartani. Megtartották az eredeti egyiptomi nevet. Sabbat-nak nevezték, mert az egyiptomiak ezt a lágyékda-ganatot „sabbatozis”-nak nevezték. Erős támadást intéz az alexandriai zsidók ellen. Mily jogon nevezik magukat alexandriaiaknak, holott ők Szíriából bevándorolt zsidók. (Az ókori zsidóellenes irodalom tárházából szedik rozsdás fegyvereiket a mai antiszemiták. Onnan van az, hogy szíriai fajnak neveznek bennünket.) Nagy bűnül rója fel az alexandriaiaknak azt, hogy annyi zsidót fogadtak be. Azt beszéli Ptolomeus Filonieter (181—146) és felesége, Kleopátra, két zsidó tábornokot: Oniaszt és Dositheost állították hadseregük élére. Onias azonos azzal a főpappal, aki a híres alexandriai templomot alapította 100 körül. Ptolomeus halála után, akit Szíriában öltek meg, özvegye, Kleopátra, fiát kikiáltotta királynak. Azonban az alexandriaiak Physeont, az elhunyt király testvérét és Cyrene uralkodóját hívták be az országba. Onias és Dositheos az elhunyt király iránt megtartván hűségüket, a királynő táborában küzdöttek. Apion szerint nagy bünt követett el Onias, amikor seregeit Alexandria és Physeon ellen vezette. Ha alexandriaiak, miért nem imádják az egyiptomi isteneket?! Azzal vádolja a zsidókat, hogy előmozdítják a forradalmakat. Szemrehányást tesz nekik, hogy nem emelnek szobrokat az ő isteneiknek! Persze ő is rokonszenvez a számárfejjel. Antiochus Epifanes leleplezte a szamarat, amikor kifosztotta a szentélyt. Ez a számárfej aranyból készült és nagy értéket képviselt. Még egy rossz-

akaratú mesét terjeszt a zsidókról. Antiochus Epifanes talált a szentélyben egy ágyat, amelyben egy titokzatos ember feküdt, aki előtt egy terített asztal, megrakva dúsan hallal, pecsenyével és szárnyassal roskadozott. Az ember álmélkodva nézte a belépő királyt és alázatosan köszöntötte őt. A király arra kérte, hogy mondja meg neki bizalommal, hogy került ide, mit csinál itt és mit jelent ez a sok eledel. Akkor így panaszkolta el a maga baját. Ő mint görög utazó bejárta Juda országát. Közben elfogták, a templomba hurcolták, itt internálták és senkit nem eresztettek hozzá. Eleinte nagyon tetszett neki ez az állapot; izlett neki a kóser konyha, később pedig aggódni kezdett, hogy ő tulajdonképpen a zsidó Istennek szánt áldozat, melyet ebben az évben követel a maga hiveitől. Minden évben hizlalnak egy ilyen görögöt a templomban, akit elvisznek az erdőbe, ahol lesaktolják őt, vérét veszik és esznek az áldozat beleiből és azután megesküsznek, hogy ezentúl még jobban fogják gyilkolni a görögöket. A szegény görög rimánkodott Antiochusnak, hogy legyen tekintettel a görög istenekre és szabadítsa őt ki ebből a veszedelemből és mentse meg az életét. Az a tény, hogy a zsidók nem uralkodnak másokon, hanem ellenkezőleg, nyögik más nemzetek igáját és hogy annyi csapás érte fővárosukat, az a tény bizonyítja, hogy nem úgy imádják az isteneiket, amint kellene. Azért üldözi e fajt a végzet. Az elzárkozás és elkülönítés itt ölt határozott formát. A zsidók nem adtak az emberiségnek szellemóriásokat, alkotó művészeket, nagy gondolkozókat, tehát semmi hasznót nem hajtanak. Önöndicsőítéssel végzi szennyiratát. Büszke és boldog lehet Alexandria, hogy ilyen kiváló és nagyszerű polgárral dicsekedhetik, mint amilyen ő maga. Mareus Tullius Cicero szónok, filozófus és államférfiú. (106—43 e.) (Pro Flacco 28. fejezet.)

Minden államnak megvan a maga vallása! Nekünk is a miénk! Mikor Jeruzsálem fennállott és a zsidók békében éltek, akkor is rituáik teljesen elütöttek a mi dicső birodalmunk törvényeitől, a római nyelv méltóságától és a mi ösintézményeinktől. Ez a nemzet megmutatta, hogyan gondolkodik rólunk, amíg fegyverben állott. Most pedig legyőzve, megtörve, fogságba hurcolva, megtudhatta, mily keveset törődnek vele, a halhatatlan istenek. (Csupa tördöfés a zsidóságnak szánva, melyet a hatalmas államférfi Róma ellenségének tekintett. Ezt a részt igen gyakran szokták idézni. Mindenesetre bizonyítja, hogy Cicero idejében virágzó hitközség létezett Rómában, amely aránylag rövid idő alatt nagy befolyásra tett szert. Ciceronak mesterei voltak az antiszemitizmusban Posidonios és Appollonius Molon.)

Anneus Seneca bölcsész és államférfiú született a kereszténység keletkezése előtt 4-ben

Cordovában. Meghalt 65-ben (De civitate dei 410.) Elítéli a zsidók szertartásait, különösen a szombatot. A szombat az ő szemében ártalmas gyakorlat, mert minden hetedik nap eltelik semmivéssel, ami annyit jelent, hogy az ember elfecsérli életének hetedik részét. Sürgős dolgai pedig kárt szenvednek a tétlenség miatt. Mégis azt mondja a zsidókról, hogy szertartásaik csodálatosképpen elterjedtek az egész földön. „A legyőzöttek törvényt szabtak a győzőknek.” A pogány, aki nem ismeri a gondviselés útjait és a tóra vonzóerejét, nagyon elcsodálkozik ezen a jelenségen, hozzáteszi, hogy a zsidók tudják, hogy mit tesznek és miért gyakorolják szertartásaikat, de a pogány tömegek, akik követik példájukat, egyáltalán nem tudják, hogy mit cselekszenek. A törvény előírja nekünk, hogyan kell az isteneket imádni. Azért tiltsuk meg nekik a szombati lámpák gyújtását, mert az isteneknek az ő világításukra semmi szükségük nincsen. Mi emberek pedig érezzük a füstnek rossz szagát. (Seneca féltékenykedett a zsidókra, akik elhódították a lelkeket a stoikus iskolától.) A zsidók a szombat beköszöntése előtt mécseket gyújtottak, hogy meg ne szegjék a tilalmat: Ne gyujtsatok tüzet lakóhelyeiteken a szombat napján. (M. Sabbath II. 67.)

P. Cornelius Tacitus, híres történetíró, született 55-ben. 97-ben lett consul. Virágzott Traján alatt. Története megjelent 110 v. 115 körül. Mózes arra inti hiveit, hogy ne támaszkodjanak többé sem az istenekre, sem az emberekre, hanem bizzanak egyedül őbenne, aki kiszabadította őket a veszedelemből. A legnagyobb baj az volt, hogy nem volt vizük a pusztában. Már közel voltak a halálhoz. Bágyadtan és erőtllenül rogytak a földre és pihegtek a szomjúságtól, amikor Mózes megpillantott egy előretörő vad számarcsordát, amint rohanva futottak a sziklák felé. Mózes nyomon követte őket és itt az erdős hegyek sűrűjében felfedezett egy bőségesen bugyogó vizerecskét. Ez hozott nekik könnyebbséget. Ezt a mondát Plutharhosnál is megtaláljuk.

Mózes új törvényeket adott. Amit mi imádkunk, azt ők utálják, ellenben, ami nálunk nálunk tisztátalan, az meg van nekik engedve. Annak az állatnak a képét, amelyeknek nyomán indulva megtalálták a forrásokhoz vezető utat, szentélyükben imádják. Feláldozzák a kost Hammon Isten bosszantására és a barmot, mivel az egyiptomiaknál az „Aspis” képezte az imádat tárgyát. (Érdekes, hogy Majnumi Mózes erre az okra vezeti vissza az állatkultusz eredetét, és azzal magyarázza, hogy tüntetés akart lenni az egyiptomi állatkultusz ellen.)

Tartózkodnak a disznóhús élvezetétől annak az emlékére, hogy valaha rühösségben szenvedtek, amely betegségnek különösen ez a tisztátalan állat van alávetve. Gyakran böjtölnek, mert a pusztában gyakran és sokat éheztek. A kovász-

talán étel pedig emlékeztet a gabonára, melyet Egyiptomból elcsentek. Azért fogadták el a hetedik napot munkaszünetnek, mert a hetedik nap véget vetett fáradalmaiknak. A lustaságnak kedvezve a hetedik évet is szombat-évnek nyilvánították, ugyancsak a tétlenségnek szentelve. Ezek a ritusok, bármilyen is legyen az eredetük, legalább régiségük által igazoltatnak. A többi képtelen és szégyenletes intézményük csak furcsa különlegességük miatt terjedtek el.

A szomszéd népek megvetvén őseik hitét, ajándékaikat és áldozataikat a jeruzsálemi szentélybe vitték. Így növekedett a zsidóság hatalma s gazdagsága. Egymás között szorosan összetartoznak, együttéreznek és kölcsönösen segítik és támogatják egymást. Gyűlölettel viseltetnek azonban a többi népekkel szemben. Soha nem étkeznek és alusznak idegenekkel és ez a faj, jóllehet kicsapongásra hajlamos, mégis szigorú önmegtartóztatást tanusít az idegen nőkkel szemben. Egymás között minden kicsapongást megengednek maguknak. Megkülönböztették magukat a többi népektől a circumcisio bevezetése által. Azok, akik vallásukra áttérni akarnak, tartoznak elfogadni szokásaikat. Az első utasítás, amit kapnak az, hogy vessék meg eddigi isteneiket, tagadják meg saját hazájukat és felejtsek el szüleiket, testvéreiket és gyermekeiket.

Nagy gondot fordítanak ivadékaik nevelésére! Még nagyobb bűnnek tartják a született gyermek megölését. Halhatatlannak mondják azokat a lelkeket, akik a harcban elesetek, vagy valamely testi büntetést elszenvedtek. Onnan van az, hogy szeretnek szaporodni és nem félnek a haláltól. (Érdemes megjegyezni, hogy már akkor el volt terjedve a halhatatlanság gondolata a zsidók között. Az a hit, hogy a kiválók és jámborok megszerzik a halhatatlanságot, a lelki üdvösséget. Ez a hit már akkor élt a jámborok szívében. L. B. jud. II. 8. 11. Salamon bölcsessége, Makkab. IV. k. és Philot.)

Az egyiptomiaktól eltanulták azt a szokást, hogy halottaikat nem égetik el, hanem eltemetik. És olyan gondot fordítanak halottaikra, mint azok és az alvilágban való hitük is közös. Azonban isteni fogalmuk teljesen különbözik azokétól. Az egyiptomiak imádják az állatokat és szoborképeket. A zsidók az Istent ésszel fogják föl csupán, Istenteleneknek tekintik azokat, akik mulandó anyagokból, az emberek képmására készítenek isteni alakokat. Istenük egy felső és örökkévaló lény, akit nem lehet utánozni, sem megsemmisíteni. Nincs hozzáfogható és végtelen. Azért nem türnek meg sem szobrot, sem más alakot városaikban, annál kevésbé templomaikban. Még királyaiknak sem engedik meg a hódolatnak ezt a nemét és a római császár iránt sem akarják ilyen módon kifejezni tiszteletüket. Minthogy papjaik énekelnek fuvolahang és dob kíséretében, melyet zöld lombbal díszítettek fel s

minthogy templomukban szőlőtöt találtak, néhányan azt következtették, hogy Bacchust imádják, amelynek kultusza keletről ide is elterjedt. Azonban a kettő között semmi összefüggés sincsen. Bacchus elrendelt vidám és ragyogó ritusokat. A zsidó szertartások pedig egyszerűek, komorak és megkapóak! (B. jud. V. 5. Middoth. III. 8. és Plutarkhos 69.)

Azt hiszem érdemes volt lapozni a balitéletek történetében, mely az emberi szellemnek egyik alkotó része. Megtutuk azt, hogy az antiszemitizmus nemzetközi betegség, a régi pogányság egyik visszataszító förtelmes és kulturelles maradványa, mely sehogysem egyeztethető össze a kereszténység eszményi gondolkodásával. A pogányok költötték. A pogányok terjesztették. Az egyetlen igaz Isten gyűlölői, egyuttal Izrael népének ellenségei voltak. Később pedig éppúgy gyűlöltek teljes szívből Izrael leányát: a kereszténységet, mint az anyát. Megtutuk azt, hogy az antiszemitizmus a hazugságok szövénye, amely a tudomány világító tűzénél szétfoszlik. A zsidóság félreismerésén alapszik és irigységből táplálkozik.

Mindenkor a zsidó tehetség váltotta ki ellenségeink gonosz lelkeiből az irigységet. Irigyelték tőlünk a mi szellemi felsőbbségünket, a mi életrevalóságunkat és a mi könnyű boldogulásunkat a gazdasági és politikai téren. Különösen azok mesterkedtek ellenünk, akik a nemzetek versenyeiben alul maradtak. Bántotta őket az, hogy a zsidóság nem akarja feladni önállóságát, egyéniségét, hogy mint gerinces és öntudatos nép, hiven ragaszkodott ősi hitéhez és nemes hagyományaihoz, Istenéhez és templomához. Nagyon fájt nekik, hogy Izrael visszautasította a pogány isteneket és éppúgy nem akart hallani az újszövetségről. Itt két teljesen ellentétes világnézet ütközött össze!

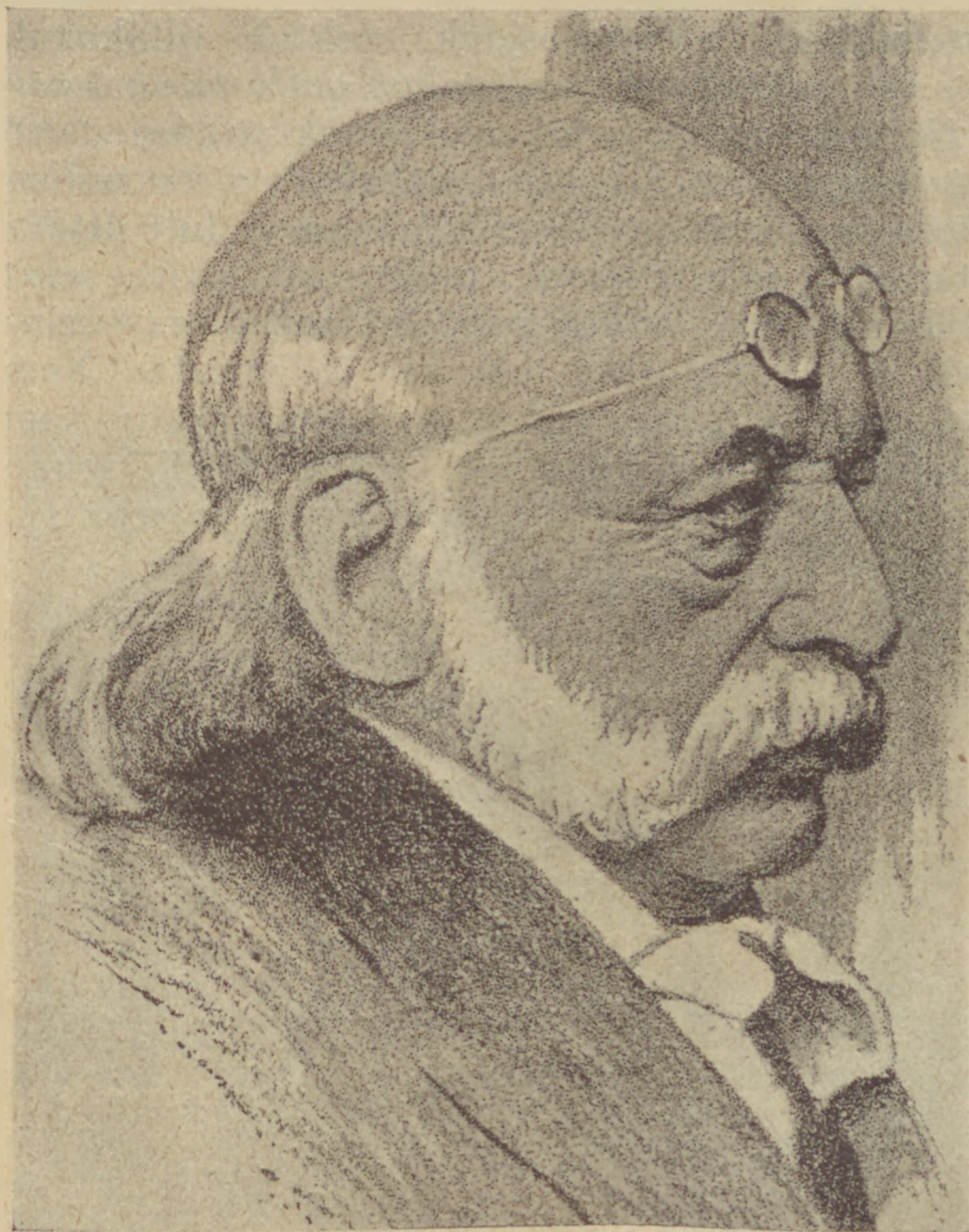
Amíg a szenvedés nem töri meg a mi munkabírástunkat, kitartó szorgalmunkat, törhetetlen energiánkat és lelkierőnket, mindaddig aggodalomra nincsen ok. A prófétákat is üldözték és bántalmazták és mégis próféták maradtak, az emberiség kimagasló, halhatatlan alakjai, még akkor is, ha az egész közvélemény ellenük fordult. Mert kitartottak vallási meggyőződésük és dicső eszméik mellett. Mert az igazság és a szeretet a szabadság és az emberi jogok diadaláért szállottak sikra! Mindaddig, amíg az erkölcs és az igazság a mi oldalunkon van, mindaddig nyert ügyünk van. A küzdelem, a kitartó, szívós küzdelem, az önérzetes és céltudatos küzdelem csak emeli erkölcsi értékünket, fokozza ellenállóképességünket, acélossá teszi akaratunkat, igazolja létjogosultságunkat és biztosítja fennmaradásunkat. Igazi zsidóhivatást töltünk be, mikor küzdünk az antiszemitizmus ellen, mely a régi pogány világ feltámadását és az Isten, vagyis a szeretet és igazság tagadását jelenti.

DR. FELDMANN ARTHUR: AZ AMERIKAI REFORM-ZSIDÓSÁG JUBILEUMA

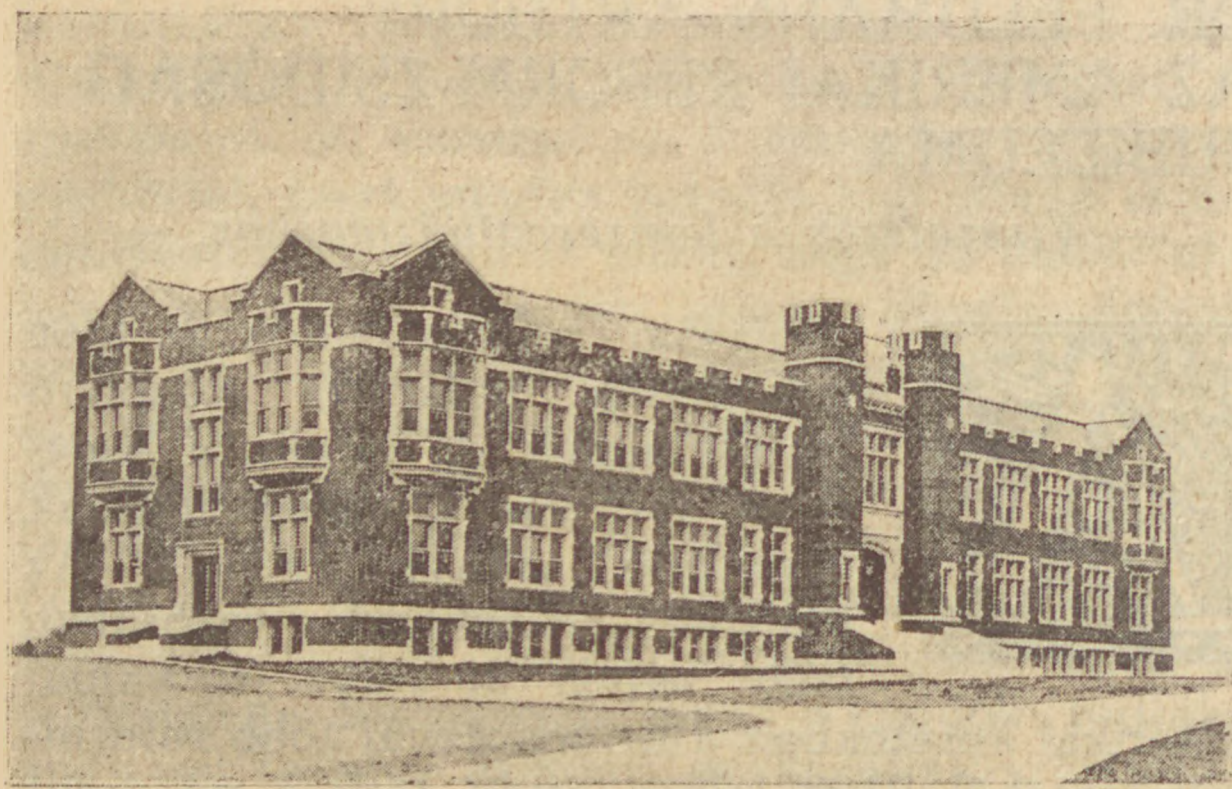
— Visszatérés a konzervativizmushoz. —

Az amerikai reform-zsidók az idén ünnepelték hatalmas központi testületüknek, az Union of American Hebrew Congregation-nak ötvenéves aranyjubiläumát. Az ünnepség New-York városában négy napon át folyt le, valódi amerikai keretekben. Háromszáznál több reformhitközségből 2100 lelkes zsidó férfi s nő gyűlt össze ezen alkalomra az Egyesült Államok fővárosába. Alapos megbeszélés tárgyává tették az összzsidóságot, de különösen az amerikai zsidóságot érdeklő vallási s politikai ügyeket s sok hasznos s üdvös új munkára határozták el magukat a vallásos érzés megszilárdítása s a zsidó tudás terjesztése céljából. A jubileum sok fénypontjának egyik kimagasló mozzanata *Harding* elnök kéziratának felolvasása volt, melyben gyönyörű szavakkal magasztalja a zsidóságot s elismeri a nagy szolgálatokat, melyeket a zsidó nép az egész kultúremberiség ügyének tett. Valóban, nagyon érdekes és tanulságos lenne a kongresszus részletes ismertetése. E helyen azonban inkább magáról a nálunk majdnem teljesen ismeretlen amerikai reform-zsidóságról s annak három hatalmas szervezetéről, a jubiláló

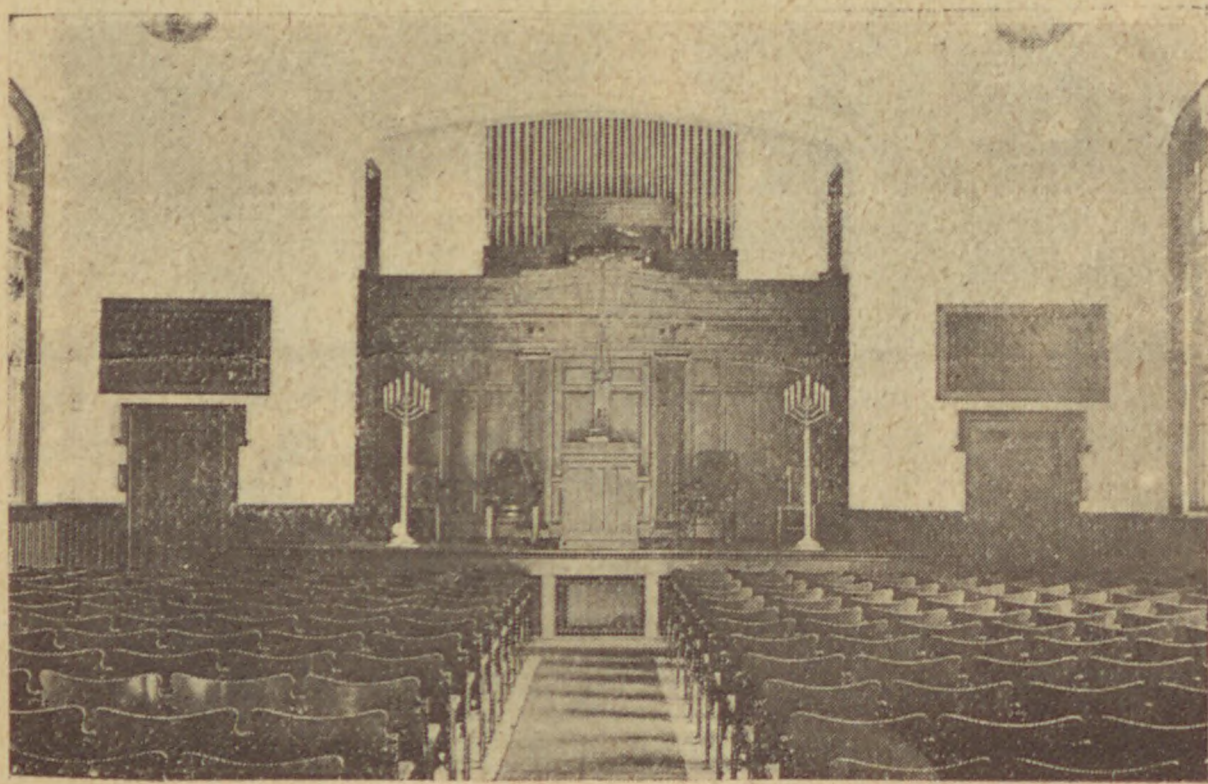

Rabbi Isaac M. Wise, az amerikai reformzsidóság megszervezője

A cincinnatii rabbiszeminárium egyik épülete.
Das Rabbiseminarium von Cincinnati.

Union of American Hebrew Congregation-ról, a Central Conference of American Rabbi-ról s Hebrew Union College-ról kívánok szólni. A zsidóság súlypontja az utóbbi évtizedben egészen Amerikába tevődött át. Nemcsak gazdaságilag függünk tőle, hanem az ottani zsidóság lassanként magához vonzotta s vonzza az európai zsidóság legkiválóbb szellemi s erkölcsi erőit és értékeit. A reform-zsidóság pedig szerveztségének szellemi s anyagi tőkéjénél fogva az első helyet foglalja el az amerikai zsidóságban. Ismernünk kell tehát annak irányát, annál is inkább, mert sokan itt nálunk hajlandók a reform-zsidóságot egy kalap alá venni s összetéveszteni a hazai neológiával, ami ellen a leghevesebben maguk a reform-zsidók szoktak tiltakozni, sőt ők *a magyar neológokat vallástalanoknak tartják*. Szerintük a mi neológiánk vallása merő negativumokban áll, sok rombolásban és semmi építésben. A magyar neológia nem indult útjára határozott célkitűzéssel, határozott nyílt szinvallással. Egész eddigi pályafutásán át az öszinteség s céltudatosság hiánya jellemezte. Nem volt sem hideg, sem meleg, sem konzervatív, sem haladó. A magyar neológia vezetői közül sokan hitetlenek voltak, családjukat kikeresztelték,

A cincinnatii rabbiszeminárium templomának belseje.

vagy utóbb maguk is kikeresztelkedtek, az ünnepeket semmibe vették, a rituálét elhanyagolták, s midőn a zsidó hagyomány által tilosnak tartott ételek „még fogaik között voltak”, kiálltak a porondra s nagy hangon hirdették az úgynevezett „unifikáció” kedvéért, hogy ők a Sulchan Áruch alapján állanak. És kezdték követelni a rituálék betartását — hitközségi alkalmazottaktól. Természetesen az igaz, jámbor orthodoxok nem hittek e szentségtelen játéknak s unifikációra nem voltak kaphatók. Nézzük már most, hogy az amerikai reform-zsidóság milyen fából van faragva.

A legujabb kor zsidó reformmozgalmának Németország a hazája, ahol Geiger Ábrahám (1810—1874) indította meg nagy tudományos készséggel s vallásossággal. A mozgalom Németországban s általában Európában az itteni sajátos valláspolitikai viszonyok miatt nem tudott gyökeret verni s egészséges gyümölcsöket teremni. Geiger tanítványai s követői közül többben, mint dr. Dávid Einhorn, pesti reform-rabbi (1849—51), dr. Sámuel Hirsch, dr. Lilienthal, dr. Szold stb., a múlt század ötvenes éveiben kivándoroltak Amerikába, előkelő községek élére kerültek, tudományosan megalapozott irányt adtak az ottani reformtörekvéseknek s munkásságukkal a veszni induló amerikai zsidóság tizezreit mentették meg s tartották meg a zsidóságnak. Az ő vallásuk mély, olthatatlan istenkeresésből fakadt. Az ősi vallás tanításait s alapelveit összhangba akarja hozni az ujkori tudományos kutatás megállapításaival. Erősen zsidó talajon áll, érzi kapcsolatát a multtal, tudja, hogy a zsidóság történelmi vallás, mely nagyon szerény, primitív kezdetekből, nagy belső s külső küzdelmek árán jutott el a profétai vallás magasságáig, az erkölcsi monotheizmusig. Minden szépet, értékeset s maradandót, amit a zsidó néplélek a multban alkotott, mindazt, ami a mai ember lelkéhez is szól, ami a mai modern, megváltozott környezetben, megváltozott viszonyok között élő, fejlettebb gondolkozású és lelkiületű zsidót jobba, nemesebbé képes tenni, mindazt a reform-zsidóság a multból átvette, gyakorolja, továbbfejleszti s utókornak átadja. Az Istenhez való közeledésben, a vallás külső megnyilvánulásaiban nyugati, művelt formákat kíván.

A reform-zsidóság eszmekörének központjában két nagy eszme áll. Ezen két eszme határozza meg egész tevékenységüknek; életüknek tartalmát s irányát. Az egyik a pozitív, erős istenhit. Istent elsősorban erkölcsös, nemes életmóddal, emberszeretettel lehet szolgálni. Hisz abban, hogy az ember érintkezhetik Istennel. Hisz az ima erejében s hatásában. A másik nagy eszme a zsidó misszió gondolata, hogy a Gondviselés kiszemelte s képessé tette Izraelt egy oly vallás kifejlesztésére, mely hivatva van arra,

Dr. Stephen Wise, newyorki rabbi.

hogy valaha az egész emberiség egyetemes vallása legyen. Ezen hit tiszta, erkölcsös életre ösztönzi őket s megszabja külső vallásos életüket. Istentiszteletüket úgy alakítják, hogy templomuk „az összes nemzetek imaháza” legyen. A zsidó ünnepekből, szertartásokból s imákból kiküszöböltek ők minden nemzeti vonást. A zsidóság szerintük tisztán vallás s nem faj, nemzetiség. Ámbár

számos reform-rabbi s igen sok reform-zsidó cionista, de általában az amerikai reform-zsidóság s rabbijaik tulnyomórésze nem hívei a politikai cionizmusnak. Palesztina felépítéséhez csak gazdaságilag hajlandók hozzájárulni, hogy az üldözött zsidóság egy része ott nyugalmas ott-hont találjon. Ezt azonban a legnagyobb áldozatkészséggel teszik és a palesztinai intézmények ma legtöbbször az amerikai zsidóság támogatásából tartják fenn magukat.

Az amerikai reform-zsidóság megtartotta az összes ünnepeket, nagyobb súlyt helyezve az általuk kifejezett nevelő gondolatokra, mint a velük kapcsolatos szertartások törvényekre. A kétnapos ünnepeket kivétel nélkül egy napra redukálták. A péntek este hagyományos megtartását erősen hangsúlyozzák. Súlyos problémájuk a szombat. E kérdésben is őszinteség, nyíltság jellemzi őket. Nyílt sisakkal néznek szembe a problémának s becsületességgel akarják megoldani. Minden szombat délelőtt rendes istentiszteletet tartanak, de ennek a gazdasági viszonyok miatt csak nagyon kevés látogatója akad. Nehogy azonban a hívek elszokjanak a templomtól s a vallásos élet ellanyhuljon, kényszerűségből bevezették a szombati mellett a vasárnap délelőtti istentiszteletet is. Ez rendszeren nagy látogatottságnak örvend. *Tévedés az, hogy a szombatot áttették vasárnapra.*

A reform-zsidóknak gyönyörű, monumentális templomaik vannak, hozzákapcsolt diszes s modern vallásiskolákkal s községházakkal. Sok reform-templomban nem adják bérbe az üléseket még a főünnepekre sem. Apa, anya s gyermekek együtt ülnek a templomban. Az istentiszteletet a rabbi végzi, a kar, orgona s közönség közreműködésével. *Kántor, metsző nincsen.* Nemcsak a zsidó „kapacitások” mint nálunk, hanem maga a rabbi is autóján érkezik szombaton és ünnepkor a templomba. Az ima nyelve az angol, de a szép héber imákat megtartották,

részint megváltoztatott formában. *Kalap nélkül imádkoznak.* A férfiak és nők együtt ülnek. *Női karzat nincsen.* A nőt teljesen emancipálták s a vallásgyakorlat teljes jogú tagjává tették. Gyakran megtörténik, hogy *istentisztelet közben kiváló zsidó nők intéznek szót a hívőkhöz.* A reform-zsidóság fenntartja a cirkumciziót, de nem teszi feltétellé; *fenntartja a kadist, a sófárt, a lulabot, a héber tóratekerécsből való felolvasást, stb.* A legnagyobb súlyt mégis a zsidó morál terjesztésre, a zsidó etika tanítására helyezi.

A magyar neológia a jólét s szabadság napjaiban elfelejtett a jövőről gondoskodni, nem létesített semmiféle intézményt a zsidóság megerősítésére s fejlesztésére. Egyetlen intézményét, az országos rabbiképzőt a kormány létesítette s tartja fenn. Tanulságos lesz tudomást venni arról, hogyan dolgozik az amerikai reform-zsidóság, mint biztosítja intézményesen elveik folytatólagos fejlődését, fennmaradását, miképen tömöríti híveit, hogyan igyekszik az ifjúságot öntudatos zsidókká és az ő felfogásuk szerint vallásos emberekké nevelni.

Három hatalmas szervezete van az amerikai reform-zsidóságnak. Mindhárom rendszeres, szerves munkát végez. Mind a három szervezetnek az alapítása egy nagy szervezőképességgel megáldott férfiú, *dr. Isaac M. Wise* (1819—1900) cincinnatii rabbi nevéhez fűződik. Dr. Wise Morvaországból vándorolt ki Amerikába s valószínűleg átszervezője lett az ottani zsidóságnak. 1873-ban alapította az idén jubilált *Union of American Hebrew Congregation-t.* Az Union a reform-hitközségek (congregation) központi testülete. Feladata: a cincinnatii rabbiképzőt s vallástanítóképzőt fenntartani, hitközségeket alakítani ott, ahol még olyanok nincsenek, templomok építésében segíteni, a nagy központokban s nagy városokban vallásiskolákat létesíteni, a kis

A cincinnatii rabbijelöltek footballcsoporthja.
Der Footballtrupp des Rabbiseminars von Cincinnati.

helyiségekben s elszórt farmokon a vallástani-
tásról gondoskodni, tankönyveket, ifjúsági ira-
tokat kiadni, a kórházakban, javítóintézetekben,
nyári táborokban (camps) s nyaralóhelyeken
istentiszteleteket rendezni, az egyetemi ifjusá-
got szervezni s nevelni, nőegyleteket, férfiegyle-
teket, ifjúsági egyleteket alapítani, a zsidók
jogait védeni, *az összzsidósággal a kapcsolatot
fenntartani*, stb., szóval zsidó munkát végezni
ott, ahol arra szükség van. A munka oroszán-
részét az Union legnagyobb osztálya, a *Synagog
and School Extension* végzi. Ennek élén Rabbi
George Zepin áll. Hogy némi fogalmat alkossunk
magunknak az itt végzett munkáról, közlöm a
következő adatokat: 1922-ben ezen osztály több
tankönyvet adott ki, *hatszázhuszonötezer pél-
dányban küldte szét a Union illusztrált havi
folyóiratát, a „Union Bulletin”-t, kétszáznyolc-
vanötezer példányban a Home Study Magazine*
című ifjúsági lapot, mely elsősorban vallásra
akarja oktatni a kisebb helyiségekben s a far-
mokon elszórtan lakó zsidó gyermekeket, *ki-
lencvenkétezer füzetet osztott szét*, melyek kö-
zül sok ezret kiváló keresztényeknek is megkül-
dött azon célból, hogy felvilágosítsák őket a
zsidó vallás felől s eloszlássák a róla elterjedt
balvéleményeket; végül kétszázharmincötezer
köriratban s levélben tanácsokat, útbaigazítást,
irányítást adott a különféle helyi szervezeteknek
s egyéneknek.

Nagy gondot fordít ez az osztály a *főisko-
lai ifjúságra*, melyből a zsidóság később laikus
vezetői fognak majd kikerülni. Hatvan kollé-
giumot s egyetemet vont be működési körébe,
nagy, látható eredménnyel. *Tíz népes egyetemen
ifjúsági hitközségeket alakított s mind a hatvan-*

hoz a Union költségén rabbikat, tudósokat kül-
dött istentiszteletek rendezésére s felolvasások
tartására. A nagy városokban vagy azok mellett
fekvő egyetemek ifjúságát az illető városok
reform-hitközségei különös gondozásukba veszik.
Zsidó ünnepeken meghívják, megvendégelik őket,
külön ifjúsági napokat tartanak, ifjúsági mulat-
ságokat rendeznek.

Az egyetemi ifjúság nevelésén kívül kiváló
gondját viseli a Union mindennemű vallás-
oktatásnak. Azon van, hogy Amerikában ne
legyen egy zsidó gyermek sem, aki nem részesül
zsidó tanításban. Tudni kell, hogy *Amerikában
az iskolákban nincsen vallásoktatás*. A már em-
lítetteken kívül New-York, Chicago, Philadel-
phia s Pittsburgh városban több, modern val-
lásiskolákat tart fenn. *Több iskolájában tekin-
tettel az orthodox szülőkre, konzervatív szellem-
ben történik a tanítás*. A Union szervezi a *zsidó
kereskedelmi s ipari ifjúságot is* (Young Men
Hebrew Association és Young Women Hebrew
Association).

A Union rendkívüli fontos osztálya a *Board
of Delegates of Civil Rights* (a polgári jogok
képviselőinek testülete). Ezen testület 1860-ban
alakult s 1878-ban csatlakozott a Unionhoz.
Hatvan tagja az amerikai zsidóság legkiválóbb-
jaiból rekrutálódik. Jelenlegi elnöke Mr. Simon
Wolf Washingtonból. A Board of Delegates kü-
lönösen a bevándorlási törvények által keletke-
zett problémáknak szenteli magát, hathatósan s
eredményesen védvén a védtelen zsidó beván-
dorló tömegek érdekeit. Gondosan örködik az
állam s egyház elválasztása fölött, hogy ezáltal
is tökéletes vallásszabadságot biztosítson az
amerikai zsidóknak. *Sajtó s irodalom útján fel-*

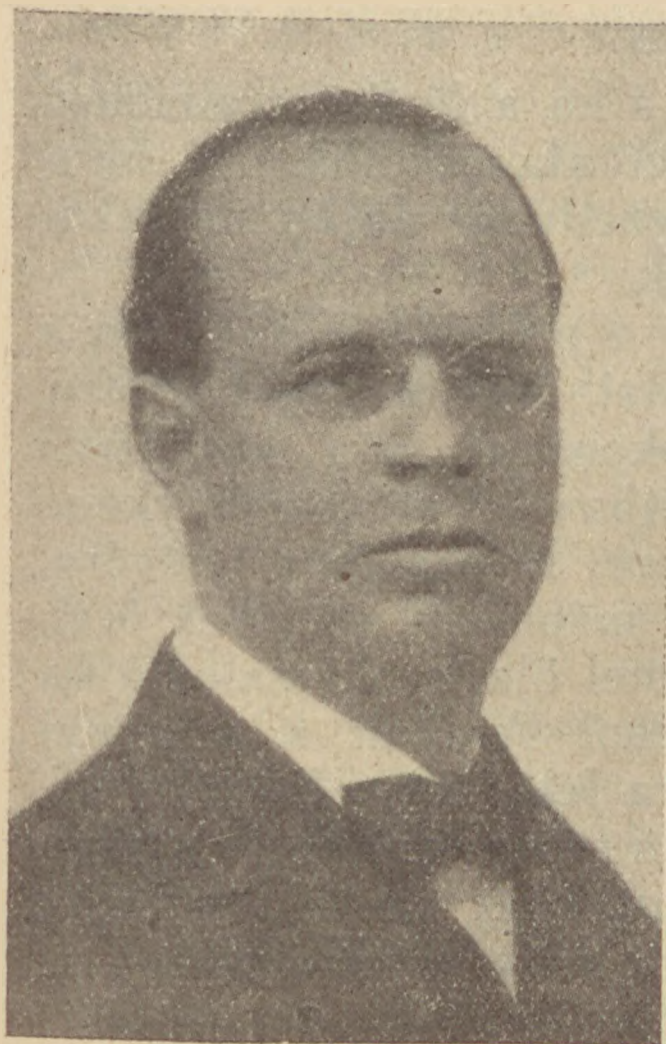
*világosítja az amerikai kö-
zönséget a zsidó vallás fe-
lől*. A Board zsidó külpo-
litikai kérdésekkel is fog-
lalkozik. Közbenjár a wa-
shingtoni kormánynál az el-
nyomott zsidók érdekében.
Nagy része volt abban,
hogy az Egyesült Államok
1912-ben a pogromok miatt
felmondta a kereskedelmi
szerződést a cári Orosz-
szágnak. Tevékenységénél
fogva a Board of Delegates
a zsidóság magas őrtornyá-
nak mondható.

Rabbi Isaac M. Wise
második nagy alapítása a
Hebrew Union College volt
Cincinnati-ban. Ez a reform-
zsidóság rabbiszemináriuma
s tudományos megalapo-
zója. 1875-ben létesült s a
Union tartja fenn, külön

A newyorki Beth-El-reformzsinagóga.
Die Beth-El-Reformsynagoge in New-York.

La synagogue Bethel à New-York.

Dr. Julian Morgenstern, a cincinnati „Hebrew Union College” elnöke.

nagy alapokból. Tevékenységénél, tanárainak kiválóságánál, hallgatóinak számánál fogva a legelső helyen áll ma a világ zsidó szemináriumai sorában. A kimondottan zsidó tárgyakon kívül külön tanszéke van az ethika és pedagógia számára, a zsidó nevelés számára, de sőt még a zsidó szociológia számára is.

A főiskolának 15 tanára s 70 hallgatója van. Gyönyörű épületben van elhelyezve, külön könyvtári épü-

lettel, amelyben ötvenötezer könyv s kézirat van. — 1922-ben a reform-zsidó nőegyletek kétszázötvenezer dollárt gyűjtöttek egy internátus számára, mely most van épülőfélben. Mrs. I. Walter Freiberg, az Union volt elnökének özvegye, férje emlékét megörökítendő, ugyancsak most saját költségén egy külön sport-épületet emeltet a szeminárium telkén a rabbijelöltek számára. A mi olvasóközönségünk különösnek fogja találni a képben is bemutatott rabbijelöltek footballcsoportját. A Hebrew Union College azon van, hogy a rabbiságra ne csak tudományosan képzett, hanem szociális munkásságra is képes ifjakat neveljen. Amerika leg híresebb rabbijai, mint Dr. Henry Berkovits, Dr. Joseph Krauskopf, Dr. Leo M. Franklin, Dr. Edward Calish, Dr. Stephen Wise, stb. eme intézetből kerültek ki. Dr. Kaufmann Kohler, a zsidó tudósok egyik legnagyobbika, a szemináriumnak sok éven át elnöke, a múlt évben nyugalmába vonult. Helyét Dr. Julien Morgenstern, az intézet neveltje, tölti be. A tanárok működése nemcsak a szemináriumra szorítkozik, hanem nagyon gyakran előadásokat tartanak széles Amerikában, zsidó s nem-zsidó hallgatóság előtt, nagy szolgálatokat téve a zsidó ügynek.

A Hebrew Union College-hoz tartozik a vallástanítói képezde (Teacher's Institute), mely sok anítót s tanítónőt képesített vallástanításra.

A harmadik nagy alkotás, mely ugyancsak Isaac M. Wise nevéhez fűződik, a *Central Conference of American Rabbis*. Ez a reform-rabbik egyesülete. Tagjainak száma négyszáznál több. Célja: a rabbik további kontaktusban tartása a zsidó tudománnyal, erkölcsi standardjuknak fenntartása, egységes imádságos könyveknek szerkesztése s kiadása s állásfoglalás minden zsidó, különösen vallásos kérdésben. Ez a

testület szabja meg a reform irányát és mértékét. A Conference szorosan együttműködik a reform-zsidóság másik két szervezetével, támogatja s irányítja a Uniont vallásos tevékenységében. A rabbik évente más-más helyen tartanak kongresszust. Ennek eseményeit, jelentéseit, beszédeit s előadásait minden évben egy vaskos kötetben közlik. Eddig 32 volume jelent meg. A Conference jelenlegi elnöke Dr. E. Calish richmondi rabbi.

Még csak a következőket kívánom megjegyezni. Az amerikai reform-zsidóságról eltérők lehetnek a vélemények, de mindenkinek meg kell adni, hogy mégis a zsidó vallás iránti szeretet s aggodás hajtja őket. Az ő mozgalmuk nélkül az amerikai zsidóságnak a vallásos élettől elszakadt és materializmusba fulladt tömegei talán teljesen felszívódtak volna a yankeek között. A reform mentő átmenetnek bizonyult. A múlt század ötvenes éveiben a reform a kelleténél gyorsabb ütemű volt, egy kissé aggresszív volt az orthodoxiával, egy kissé kiméletlen a tradíciókkal szemben. Ott akarta folytatni a zsidóság továbbépítését, ahol a próféták s zsol-tárköltők 2400 évvel ezelőtt abbahagyták. De hamar belátta, hogy a napjainkig terjedő 24 századot nem lehet kitörölni a zsidóság történetéből, hogy ez is sok szépet, nemeset, magasztosat alkotott. Az utolsó két évtizedben jobb, helyesebb belátás kerekedett felül. A reform-zsidók most nagy érzéket, megértést tanusítanak minden iránt, ami a mult örökségében élő s szép. A zsidóság élő fája egyik viruló ágának tekintik magukat, gondosan elkerülik a schizmát s sok tekintetben visszatértek a hagyományokhoz. Ma az a helyzet Amerikában, innen messziről nézve, hogy az amerikai zsidóság jól szervezett s öntudatos árnyalatai lassan közelednek egymáshoz s semmi kétség aziránt, hogy belátható időn belül a 3,500.000 lelket számláló s rohamosan szaporodó művelt s jómódú amerikai zsidóságban egy egészséges, egységes zsidó vallásos irány fog kialakulni, mely áldásává lesz nemcsak az egész zsidóságnak, hanem az egész emberiségnek is.

Rev. Dr. Samuel Schwarz, a magyar származású chicagói főrabbi.

z apától van a gyermek csontja, agya, anyjától vére, szive, — így látták valamely nekik kétségtelen empiriából a régiek. A mi tudásunk még nem jutott el eddig a minden titkot leleplező dekadenciáig, ha fülíg vagyunk is benn a természettudományos romanticizmusban. Az mégis valahogy hitt bizonyosság és száz példán mutatják, hogy a költő az anyja lelkével születik, feminin lélek. A zsidó költő kétszeresen az, mert a faji lélek, mely benne véresebben éli ki magát, ugyancsak feminin.

Patai költészetéből nem kell még külön is kiásni ezeket a feminin vonásokat, amilyen ösztönösek, annyira nem rejtik magukat. Csak szerelmi költészetére utalok, hol keresnem kell, — ha ugyan találok — egy-egy masculin hangot, követelőzöt, fölényeset, erőszakosat, az asszony felett győzedelmest, hús és vér illatut, de minden oldalon élém gyöngyöz a szinte asszonyi meghódolás, magaadás, felolvadás, éntelenség, tisztaságvágy, lélek-imádat.

*S megjelentél mosolyogva
S odaadtam mindenem.*

(Magányt zengő büszkeségem.)

*S a távolból, oh itt Nebó hegyén
Remegve, félve nézlek, nézlek én.*

(Szép vagy . . .)

*Mig megtaláltam lelkedben a lelkem
(Kutattam lázban.)*

*Szűz álmomnak csak lelked fénye kellett,
S lelket éreztem mindenben terajta.
(A lelked.)*

Majdnem hogy csupa asszonyi vers, csak a helyzet a férfié, a lélek asszonyos. Elolvasom egyik legszebb költeményét, a Glória néked szent anya . . . címűt s a férfi izgalmaival vágyódom a diadalmas magvető után, de nincs, csak glóriás anyaföld és szent termés van. Sehol a robusztuság, győző felsőbbiség, letipró dölyf, érdesség, szikla-él, csak elomló simaság, lágyaság, olvadó zene, szivre hajló hullám-vonalak, még ott is, hol sziklákat dobál a téma elébe, simára csiszolódnak azok élei. Ez nem érték-megállapítás, Patai helye nem kétséges költészetünkben, egyik legnagyobb közöttünk, kik zsidó lelket írunk magyarul, tán az egyetlen igazán zsidó-magyar költő, akinek zsidósága nem politikum, nem vallás, de teljes zengésre lendült élet. A zsidó lélek teljessége ő, nőiességében is az teljesedik ki, az Ázrák véréből való, „csókbilincses” hős. S ha minden szerelemben, s nem csupán az asszonyé-

ban, van valami anyás, s ha a férfi szerelmében atavisztikus anyaszeretet alakoskodik, itt, minden költeményben leplezetlenül adják magukat ezek a lélek-mozzanatok.

Nem véletlen, hogy a próféták közül nem a zordonan férfias Jezsájást, csak a magát gyötrő, nőies Jeremiást érzi rokonának s a középkori zsidó költők közül valójában, — ha eszményképe is, — nem Gabirol, hanem Nadzsara a testvére, Nadzsara, ki „édes, ifjú mámorát” népének őrzi, melyet lányos szerelemmel ölel s aki dalos ajka lesz a Sechinának, a szent Arának s asszonyi vágyakat zenget meg Ura felé.

Az anyjáról alig van szava, annyira az anya szive ver minden sorában, hogy szinte felesleges azt a hűrt megpendíteni, mely mindvalamennyivel együtt zeng. Mégis Ráchel sirján című költeményében bár ismert, régi motivumot s minden új mozzanat nélkül dolgoz is fel, egyéni akusztikájuk van a szavaknak:

*Majd fájón zokogva, sirva, fuldokolva
Tör fel szivettépő jajsavuk az égbe . . .
„Anyánk! Ráchel!*

S mintha édes anyja arcát simogatva mondaná:

*Ne sirj, Ráchel. Ne sirj! — —
Gyermekid majd visszatérnek! Visszatérnek!*

Neki is van anyja, a fia messze ment, lelki távolságok tolódtak közéjük s az anya vár, reménykedik, kételkedik, sir, hozzá megy az üzenet: visszatérnek, a szivedre is, a lelkedre is.

Jeremiás levelében is (bár megint adottságok) a Város-anya mögött ott zokog, ott epekedik, féltékenykedik az édes anyja:

*Siratja fiait, kiket — oh átok —
Idegen asszony ölébe fogad.*

Nem mehet el felettem ez a vers, hogy a személyes, sőt legszemélyesebb lira csengése elől, valami hideg exaktsággal el tudjam zárni hallásomat. Itt „az” anya lelke dobog, félelme reszket, vágyódása sóhajtoz, hite bizonyog s mikor a költő vallomást tesz: „Örökké hiven csak anya szeret”, úgy érzem, hogy csak anyja szeméből, anyja ajkáról olvashatta le valamikor ezt a hittevést, csak ott lehetett annak annyi belülről jött lendülete, amennyi a vers záró-sorához kellett.

A Kabala első történetében dicshimnuszul font Patai a hitves feje köré s ez a mese oda tartozik a „Glória neked szent anya” mellé, „Glória neked szent asszony” írhatta volna fölébe. A testi-lelki anyja se itt, se ott. Mégis, ha a versben a fiúi szent szemérmesség minden alluziót eltörölt is, az apán keresztül rálel az anyjára. Az apában a fiú a maga előttejárt vetü-

letét érzi, ezen a vetületen át képes hitvessé transzponálni azt, akit testével, lelkével anyjának tud. Ebben a mesében a hitvesről regél, de mintha anyját akarná magának meglátni, nekünk megmutatni, az Anyát, ki férjével egy lélekké nő, hogy útat egyengessen a Matrónának is Urához, hogy magán keresztül összeforrassza a szétváltakat.

Nem is ok nélkül kerül az „Ezeregy éjszaka” az anyjának ajánlott Kabala-kötet első helyére, benne ennek az Anyának lelke él földfeletti magasságokba — ahogy csak fiú tudja — emelve, az egész nép anya-lelkét magába zsugorítva, a hitves-anya-eszmény, aki világít a szent könyvek felett, melyekbe az Atya elmerül, melyeket a Fiu ír!

Az ő anyja:

*Ruhája, lelke tiszta, hófehér,
Ragyogva áll, mint angyal dicssugárba.*

Küzdött a szóért, rejtekekben, titkon beszélt róla, színeket talált rajta, melyeket ráidegeztetett idegen képekre, próbált itt is, ott is valamit láttatni belőle — s ha senki rá nem ismer, ő tudja, hol van költészetébe anyja szíve belerejtve, honnan csillognak feléje az áldott szemek mosolyos ráemlékeztetéssel: csak mi ketten tudjuk, te meg én, — lásd, itt vagyok, itt riadt reám a lelked, itt dobbantottad ki szívem mozdulását, ide ágyasztál be zengő sorok ritmusába — oly édes hiú szemek előtt rejtve lenni, oly édes együtt zengeni a fiammal.

De a költő az anyja fia, s ha lelke anyja lelkével viselős, nem elég neki, hogy annak lélek-sziporkáival gyujtson lángokat idegen mécsesek felett, — költő azért van, hogy megmutassa magát, világra szüljön minden keserű és édes terhet, mely lelkén vajudik, az anyja lelkét is. Vivódott érte, mert a legszentebb teher volt, tisztább, fényesebb, istenibb, mint az érzésformák, gondolat-valóságok, szó-matériák, amelyekben képet adhat róla. Míg kirobbant s egy napon felírhatta egy szonett fölébe: Anyám. Anyám, — csak ennyit s az elkövetkezett sorokban a közvetlen egyszerűség diadamas szétáradása. Semmi komplikáltság, semmi rejtelem, csak élet, valóság, mindennap, portré és mégis glória, tisztaság, szentség, hit, jóság, bölcsesség, lelki derű, zsidó anya, költő anyja. Ezzel a képpel elindulhattok s megkereshetitek itt is, ott is felcsillanó vonásait s rátok is visszamosolyog itt is, ott is a sorok közül, nektek is mesél „sok, sok szent csodát.”

Mesél vidáman, mesél s mosolyog.

Meg sir, ó, nem önmagáért, neki „nem jó, ha Isten itt lenn sokat ad, valamit hagyni kell a Másvilágra” — csak a fiáért, aki elment, akit haza várt, s ki ma megtért hozzá „sebektől vérzőn.” Megint a Ráchel sirása, megint a Város

zokogása, nem a jelképes, de a véresen, sebet-ütően anya-sírás, de benne amaz is.

Ti boldog boldogtalanok, kik után nem hangzott, kiknek vérebe nem patakzott ez a sirás gyötrődésre, fölzendülésre, kiket egyenes útba állított a mákat egyengető tegnap, kiknek apja, anyja kínban, vagy könnyű szívvél már leszakadt a Multról s ti már „az idegen nő” ölébe születtetek. Mit tudjátok ti, a mi vivódásainkat érte, ellene, tántorgásainkat közte és a Város között, az apák zordon arcát, az anyák sirását, elbukásunkat, megdicsőülésünket, anyánk szent varázs-szavát, melyet nem lehetett elfeledni, „ha rémetrejtő éjjelen gyötörve bánt ijesztő félelem”, anyánk tekintetét, anyánk hitét, — mit tudjátok ti?

A tántorgások, a mindnyájunk Sturm und Drang napjaiból való Patai Otthon című költeménye, mindnyájunk diadaléneke az Anyáról. A költő hazatért, lelke tépett, szíve véres, ajkán „vad torz-mosoly”, lelke foszlányait szétdobálta, rákacagott a buja Babylon s gúnyos röhej útjába vág. Amikor elment, a Tegnapok lelke ment vele, eszmény, hit, ideál s Holnapok hivatottak, szépek, dicsők, diadalosak, virágot ígérő kertek, világok aratására zsöndülő rétek, — most „ahonnan én jövök a küzdés, vergődés örök, nincsen pihenés, nincs nyugalom, hol a renyhe óriás kőhalom vadul lihegve elterül” és „lábam sárba téved.”

A múlt elveszett, a várt jövő megcsalta, attól elszakadt, ebbe nem tudott belenőni, az apa mindent sejt — ő tudta! — hallgat, tompán magába roskad, az anya lát, néz, figyel:

*Aggódva nézed, anyám, feldult arcom,
Aggódva néz rám szánó, bús szemed.*

S a fiú, ha rátekint, szótlánul is megérti szavát:

*Beteg vagy tán? fiam, aggódom érted,
Lásd, e kis otthon régen visszavárt,
Derűt hoztál közénk, derűt, sugárt
Csak te vagy méla, szomorú,
Oh mond, mi bánt, miért a bú,
Mely összeráncolt homlokodon ül?*

A fiú lelke megnyílik, beszél elveszett reményeiről, hite megcsalásáról, tévelygéseiről, iránytalanságáról, anyjának beszél, lelkének beszél, csak most formálódik szavakba, érik tudatosságra a zürzavar, mely szívét, agyát nyomja. S az anyja hallgatja, mindjobban összefonódik, egybenő a két lélek szánásban, megértésben, egymásra ismerésben, maga-megtalálásban, öntudatra lendülésben s az anya érti:

Te látod benn az izzó, büszke lángot.

Ez az anyai meglátás felzendíti a fiúban a hitet önmagához; amit ő tétovázva, kételkedve, maga előtt is rejtegetve érzett, hitt, ime az anyja

látja, tudja, hiszi benne. Van. A kétség elomlott, a zürzavar felett új világosság ébredt, a tántorgó alatt megkeményedett a föld, zordon, de egyenes az út s az anya vetette ki a célt:

*Fülembe zsong sok régi-régi zsoltár,
Mit bölcsöm mellett te daloltál.*

Már tudja, a bölcső-melletti, ősi, anyja-énekelte zsoltárok, ezek az ő öröksége, ezekkel van örökre eljegyezve, ezek az ő utravalója, ezek vezethetik, ezek vihetik, ezekkel fog győzni. Már menne is, de az anyában, a titkon siró, rejtve vérző anyában felsuhognak a könnyek:

*Szemedből köny pereg s kezemre hull
És fáj és éget, fáj és éget
És könnyezni látom a mindenséget . . .
S zokogva jönnek
Multak ködéből elsirt, régi könyek.*

*Dalolnom kell a hulló köny miatt . . .
A könyes népnek
Bús dalnoka vagyok.*

Megtalálta magát s az anya könnyein, az anya zsoltárán keresztül az örök zsoltárokat, az örök könnyeket, melyeket neki kell tovább dalolni, tovább sirni. Belefogózott a múltba s anyja fogja a kezét. És eljön hozzánk és hozza az ő-új könnyeket, az ő-új zsoltárokat, hogy mi is énekeljük, mi is sirjuk, ahogy ő anyjától tanulta, s hogy ma elvigyük őket a friss, szatmári sirra, hol

*. . . fájón zokogva, sirva, fuldokolva
Tör fel szivettépő jajsavuk az égbe . . .
Anyánk!*

De a költő éppen a fuldokló jajsavaknak, a szót nem találó égre sóhajtozásoknak beszédes ajka, kinek lelkén gondolattá sűrűsödik a köny és beszédén szavakba ég a megkorbácsolt szívek hangtalan zihálása. Patai hat, ékes veretű szonettet küld anyja lelke után s bennük nem csupán a fiu sírása az anya után, hanem a lélek örökös seregszemléje az öröklött kincsek felett és a legitim lélek-várományos kitárt szíve a még várt, kért, hitt ajándékok felé. Mert az anya, aki lelket testál, nem tudja kiadni az örökséget sem vérével, sem életével, még halálával sem s örökké adakozó marad, amíg csak lelket-váró, kérő, hívó örökös van.

A szent fájdalom és a glória visszasugárzó fényétől ajzott szív éneke a hat szonett. Bennük az élő felriadása, mikor „közelebb jött a temető”, melyet sötét színekkel fest alá a legközelebből való érdekelttség: „Most te vagy már a soros nemzedék! . . .”, bennük a zsidó halotti imádságának vergődése árvasága és a megenyhítő hit között, míg Isten „ledob egy könnyet a bús templomfalnak”, bennük a szíven sebzettnek

titkot-bontó sovárgása: „Miért e szörnyű vég, e sebző végzet?”, mely diadalos megértéssé magasztosul: „És lássanak erősnek, dúsnak, szépeknek.”

S bennük a költő-fiu anyja-megérzésének kiteljesedése, glória-látás a nyütt gunyán, a simogató kéz, a melengető nézés, a balzsamot hintő szív ráeszméltető élet-elevenséggé rögzítése, hogy legyen akkor is, amikor már nincs, belezárva a költemény arany-szelencéjébe, örök kincs és végtelen életre zendítve a költészet örökkévalóságában. A halott anya, kinek lelke zengett eddig is fia énekében, most új, messzebb hatású életre kél; csekély viszonzás a gyötrő és lángoltató ajándékért: „S szivembe szíve sebző dalt adott . . .”

Nekem legkedvesebb a hat közül a Szent, nagy hitedet című, olyan vers, melyet nem lehet elfelejteni, tovább muzsikál a szívünk felett, mint az örök énekek, melyek ismeretlen világokból jutottak hozzánk, s melyeknek mindaz, ami bennünk zengedez, csak halvány, elmosódó visszhangja és mégis belőlük árad minden melódia. Az anya

*fent is tovább jár és gyűjtöget,
Mert ott is bús sok szegény lélek, árva,
Üdv koldusai lesnek egy sugárra,*

*Dús fényű szentek közt fényt szedeget
S szétszórja titkon, mint földi korába
Rálopja halkan sok fénytelen gunyára . . .*

Olvassátok el a verset és mondjátok meg, nem mártja-e fényességekbe szívetek is az anya életének ez a szférák közé emelt megragyogtatása és mondjátok meg, nem érzitek-e, nem látjátok-e a mennyei ragyogásban a fiu, a költő lelkét is, ki jár a bús, szegény, sugártalan, sötét, földi lelkek között sajnálkozó résztvevéssel s fényt szedeget s rálopja a sok fénytelen gunyára? A fiu lelke az anya lelke s a fiu a maga lelkének ösztönös és öntudatlan meglátásában az anyját látja meg.

Már úgy összefonódtak a lelkek, hogy mikor róla beszél is, magát mondja, mint ahogy, ki tudja hányszor, őt mondotta, mikor magáról beszélt. Neki mégsem teljes az örökség, még új kincseket, áldásokat, vezetést vár:

*Légy csillagom, mutasd, merre kell mennem
És világíts, ha vivom szent tusám.*

A tusa áll, a „fehér ünnepi lángok” harca a fekete köznapok sötétsége ellen, a mindnyájunk küzdelme a zsidó és zsidóbb életért, Patai költészete új világosságokat vetett a lelkeket ölelő kegyetlen és bódult álmú, szurkos éjszakába, mert e költészet felett az Anya szívének csillagfénye ég.

KRÓNIKA. ÉS ÖZEMLE

Miért nem jelenhetett meg a Mult és Jövő havi folyóiratának májusi száma?

— Bonyodalom a Mult és Jövő politikai hetilapjának betiltása miatt —

Ezekon a hasábokon soha politikai kérdésekkel nem foglalkoztunk és eltökélt szándékunk, hogy a jövőben is a zsidó kultúra egyetemes és maradandó értékeinek szentelt helyet a napi politika változó és mulandó jelenségeitől a legteljesebb mértékben távol tartsuk. Még a saját magunk politikai ügyét, a Mult és Jövő hetilapjának betiltását sem akartuk itt szóvá tenni, dacára annak, hogy azt az egész zsidóság a maga sérelmének fogta fel és velünkérésének és szolidaritásának valóban megindító szeretettel adott kifejezést. Meg kell azonban mégis emlékeznünk erről a betiltásról, mert annak dagadó hullámai ideig-óráig, — sőt hetekig-hónapokig, — magukkal sodorták a Mult és Jövő irodalmi és művészeti havi folyóiratát is és egészen június végéig lehetetlenné tették ennek az abszolút politikamentes orgánumnak a megjelenését is.

A krónikás tárgyilagosságával — sine, ira et studio — mondjuk el az eseményeket és főképpen azoknak az aktáknak a közlésére szorítkozunk, amelyekre egyik nagy historikusunk azt mondta, hogy a zsidóság mai küzdelmének legérdekesebb történeti dokumentumai lesznek.

A betiltó végzés

1923 március 29-ikén, esütörtökön közölték a napilapok a Magyar Távirati Iroda jelentését, hogy a M. kir. Belügyminiszter a Mult és Jövő további megjelenését és terjesztését betiltotta. A hetilap dústartalmú pészachünnepi száma éppen expedició alatt volt és minthogy hivatalos értesítést szerkesztőségünk a betiltásról nem kapott, a példányokat postáraadtuk és a posta is, hivatalos értesítés híján, elfogadta és megkezdte a továbbítását. Így jutott el néhány ezer példány különösen vidéki előfizetőinkhez, míg a fővárosban az utcai árusítóktól kapkodták szét a számot, melynek betiltásáról már a lapokból szerzett tudomást a közönség. Estére aztán megérkezett kézbesítő útján a nevezetes akta, amely másnap a hivatalos lapban is megjelenván, útját vágta a további postai kézbesítésnek és terjesztésnek, úgyhogy az ünnepi szám sok-sok ezer példánya a postahivatalokban, a postaállomásokon, az Általános Beszerzési R.-T. pavillonjaiban rekedt, milliós kárt okozva kiadóhivatalunknak.

A belügyminiszteri rendelet szövege szóról-szóra a következőképpen hangzik:

Másolat.

Szám: 38204/1923. VIII.

M. kir. belügyminiszter.

A Budapesten, Korvin Testvérek könyvnyomdájában, dr. Patai József felelős szerkesztésében és kiadásában megjelenő „Mult és Jövő“ című időszakai sajtótermék további megjelenését és terjesztését az 5484—1914. M. B. számú rendelet alapján a közrendet és közbiztonságot, valamint az ország külpolitikai érdekeit veszélyeztető tartalma miatt megtiltom.

Nevezett sajtótermék oly kiméletlen tendenciával tárgyalja az eseményeket és a törvényes intézkedéseket, hogy az a közrendre és a közbiztonságra a legnagyobb mértékben aggályos; így 1923. évi január 26-iki 4-ik számában „Most megvannak a tettesek“ és március 2-iki 9-ik számában „Levél a táborból“ című cikkeiben a közönségnek a magyar bíróságok és rendőrhatalóságok pártatlanságába vetett bizalmát igyekszik csökkenteni, míg ugyancsak a január 26-iki 4-ik számának „Paródia“ című közleményében a magyar nemzetgyűlés tekintélyét mélyen sérti és ezzel az ország közrendjét és közbiztonságát súlyosan veszélyezteti. Ugyane számának „Zsidó humor“ című cikke pedig „politikai tömeggyilkosságok“ valótlan emlegetésével az ország külpolitikai érdekeinek veszélyeztetésére alkalmas.

Felhívom Polgármester urat, hogy ezt a rendeletet az említett sajtótermék kiadójával haladéktalanul közölje és a lap netaláni megjelenésének vagy terjesztésének szigorú ellenőrzése iránt saját hatáskörében intézkedjék.

Budapest, 1923. évi március hó 23-án.

Rakovsky s. k.

43906/1923. XI.

Budapest székesfőváros Polgármestere.

Ezt a miniszteri leiratot dr. Patai Józseffel, a budapesti kir. ügyészszéggel és a m. kir. államrendőrség főkapitányi hivatalával másolatban közlöm.

Budapest, 1923. évi március hó 29-én.

A polgármester helyett:

dr. Városy s. k. tanácsnok.

A kiadmány hitelül: Hyross s. k. irodavezető.

„A havi folyóiratot nem érinti“

Teljesen kerülni akarván a politikát, nem polemizálhatunk ezen a helyen a miniszteri leirattal és a hetilap újból való megindításának idejére kell fenntartanunk, hogy arra megjegyzéseinket tárgyilagosan megtegyük. A művészeti havi folyóirat szempontjából csak az a kérdés tolt előtérbe, érinti-e ezt is a betiltás vagy nem?

A miniszteri rendeletben nincs ugyan feltüntetve, hogy csak a hetilapot tiltja be, de minthogy az idézett cikkek mind a hetilapban jelentek meg, az volt az általános felfogás, hogy a betiltás is csak a politikai hetilapra vonatkozhatik. Így kommentálták a március 30-iki reggeli napilapok is. A biztonság kedvéért eljártunk a belügyminisztériumban, ahol csakugyan azt az értesítést kaptuk, hogy a havi folyóiratot a tilalom nem érinti.

Folytatni akartuk tehát a március-áprilisi számunk expediálását, amelynek szintén peszachra kellett volna megjelenennie. Ámde a posta nem fogadhatta el kézbesítésre a havi folyóiratot sem mindaddig, amíg a belügyminisztérium kifejezetten nem értesíti, hogy az általánosságban tartott tilalom erre nem szól. Kértük tehát ennek sürgős írásbeli megállapítását a minisztériumtól.

Új szempontok

Ekkor azonban itt új momentum merült fel: Vajjon a havi folyóirat nem melléklete volt-e csak a heti lapnak? Ebben az esetben, ha a főlap be van tiltva, annak elágazásai is elvesztik a létalapot. Ezzel szemben könnyű volt bebizonyítani, hogy kezdetben volt a havi folyóirat, amely még 1911-ben indult meg, míg a hetilap csak 1919 őszén kezdett megjeleni, amikor a Hornyánszky-nyomda szerződése ellenére elrekvirálta magának a Mult és Jövő havi folyóirata számára gyártott műnyomó papírt, hogy egy antiszemita propaganda-terméket nyomjon rajta. Hiszen éppen a napokban közölték a lapok az Itélőtábla és a Kúria ítéletét, amely megállapította, hogy a Hornyánszky-nyomda a proletárdiktatura bukása után azzal tagadta meg az újból megindulni akaró Mult és Jövő előállítását, hogy zsidótól többé megrendelést el nem fogad és „minthogy a szerződés egyoldalú felbontására ez jogos alapul nem szolgálhat, kétségtelenül szerződésszegés esik Hornyánszky terhére“.

Majd két újabb kérdés merült fel: 1. hogyan lehetséges az, hogy „Mult és Jövő“ címen egy havi folyóirat és egy hetilap jelent meg, amikor a 48-as sajtótörvény szerint két lap azonos címmel nem jelenhetik meg? 2. Vajjon, amikor a havi folyóirat 1921-ben újra megindult, be lett-e újból jelentve a székesfőváros polgármesteri hivatalánál? Le kell tehát küldeni az aktákat a fővároshoz jelentéstétel végett.

A főváros véleménye

Elmentünk a fővároshoz, hogy megtudjuk, mi erre vonatkozólag ott a hivatalos felfogás? A sajtóosztály referense dr. Matolay tanácsjegyző kijelentette, hogy *szerinte a Mult és Jövő havi folyóiratának ügye teljesen rendben van.* Bejelenteni nem kellett újból, mert amikor újra felvette a kommun óta megszakított fonalát, még nem volt a megjelentetés miniszterelnöki engedélyhez kötve. Arra vonatkozólag pedig, hogy két lap nem jelenhetik meg ugyanazzal a címmel, az a nézete, hogy ez a törvény a tulajdonjog védelmét célozza, hogy ne sajátíthassa el bárki idegen lapnak a címét, de nem lehet célja, hogy megakadályozza ugyanazt a szerkesztőt és kiadót abban, hogy ő maga ne adhasson különböző tartalmú és formájú lapokat azonos címmel, amint erre a külföldön is számos precedens van.

Nyugodtan vártuk tehát, hogy az akták lejőjjenek a belügyminisztériumból a fővároshoz, ahonnan majd kedvező megvilágítással fogják visszaszármaztatni. Vártunk egy hétig, vártunk két hétig, vártunk három hétig, de az akták majd revízió alatt voltak, majd aláírás alatt, majd leírás alatt, majd a kiadóhivatalban, majd az osztályirodában stb., stb., miután minden fórum el van ma halmozva munkával. Közben elmondottuk illetékes helyen a fővárosi sajtóosztály véleményét, amely egyáltalában nem talált helyeslésre. Nem tudjuk, összefügg-e ezzel, de dr. Matolay tanácsjegyzőt néhány nap múlva elhelyezték a sajtóügyek

éléről és május 7-én a következő végzést kézbesítették szerkesztőségünknek:

„A havifolyóirat sem jelenhet meg.“

62504/1923. XI.

Budapest székesfőváros Polgármestere.

A Mult és Jövő c. lap ügye.

H.

A m. kir. belügyminiszter úr 59458—1923. sz. leirata alapján értesitem dr. Patai József urat, mint a „Mult és Jövő“ c. folyóirat kiadóját, hogy miután a „Mult és Jövő“ c. folyóirat szabályszerűen bejelentve nem volt, a lap folyóirat alakjában sem jelenhetik meg.

Erről dr. Patai József urat (l. VI. Podmaniczky-utca 6.) értesitem.

Budapest, 1923. évi május 5.

A polgármester helyett:

dr. Városy s. k. tanácsnok.

A kiadmány hitelül:

Hyross Nándor s. k. irodavezető.

Kutatás egy „elfogott példány“ miatt

El volt tehát intézve a Mult és Jövő havi folyóirata is. Pedig mi a gyors és kedvező elintézés reményében már sajtó alá adtuk a májusi számunkat, melynek első ívét májusi dátummal ki is nyomattuk. Persze, ezek után abba kellett hagynunk a munkát. Közben megtörtént, hogy a postán elfogtak egy példányt művészi havi folyóiratunk márciusi számából, melyet valamelyik olvasónk küldött el Berlinbe ismerősének keresztkötés alatt. A példányt átadták a rendőrségnek, amely, minthogy nem volt utasítása arra, hogy a havi folyóiratot a tilalom nem érinti, kötelességszerűen vizsgálatot indított. És folyt a detektívjárás és kutatás, kihallgatás és címszalagösszehasonlítás, — az „elfogott“ példány miatt. És folyt a vizsgálat, vajjon nem expediálták-e el a kiadóhivatalból a számokat a betiltás után? A posta bélyegzője azonban hivatalosan igazolta, hogy a feladás még a betiltás előtt való órákban történt, sőt az ügyesség pecsétje is igazolta, hogy a betiltás előtt, délelőtt történt meg az ügyési példány bemutatása is. Ugyanilyen detektívjárás, vizsgálat és kutatás folyt néhány „elfogott“ hetilap-példány miatt is, amelyeknek szintén tilomelőtti feladását kellett igazolni.

Negativumból pozitívum

A második belügyminiszteri leirat kedvezőtlen döntése mellett is azt a kedvező momentumot tartalmazza, hogy *következtetni lehet belőle, hogy a művészeti havi folyóiraatra az első betiltás nem vonatkozik és csupán csak azért nem jelenhetik meg, mert a belügyminisztérium felfogása szerint, nem volt szabályszerűen bejelentve.* A belügyminisztérium felfogása szerint ugyanis, amikor a havi folyóirat helyett 1919-ben megindítottuk a heti lapot, erre szállt át az 1911-iki hatósági tudomásulvétel jogalapja és amikor 1921-ben a hetilap fenntartása mellett a havi folyóiratot is kezdtük újból kiadni, be kellett volna ezt újból jelenteni. Viszont a belügyminisztériumban is az a nézet alakult ki, hogy ilyen technikai kérdés miatt nem akadályozható meg a Mult és Jövő művészeti havi folyó-

iratának további megjelenése. Annál kevésbé, mert hiszen közben beadványunkból megállapítást nyert, hogy 1921-ben 126.227 szám alatt külön beadványban kértük a polgármesteri hivataltól a kolportázsengedélyt *kifejezetten a művészi havi folyóíratra*, míg ugyanakkor 126.228. számú beadványunkkal kértük ugyancsak a kolportázsengedélyt a politikai heti lapra. *A havi folyóírat megjelenéséről tehát a fővárosnak tudomása volt.* Sőt, ugyanakkor kértük és meg is kaptuk a postaigazgatóságtól a hirlapkedvezményt, külön a havi folyóíratra és minthogy a posta a hirlapkedvezményt csakis szabályszerűen bejelentett sajtótermékeknek adhatja meg, világos, hogy *a postaigazgatóság is azon a nézeten volt, hogy a havi folyóíratot újból bejelenteni nem kellett.*

Uj miniszterelnöki engedély

A belügyminisztériumban azt az utasítást kaptuk, hogy kérjünk új megjelenési engedélyt a havi folyóíratra. Ennek megadására pedig a miniszterelnök illetékes. Benyújtottuk tehát a kérvényt egyrészt a fővároshoz, hogy vegye pótlólag tudomásul a Mult és Jövő havi folyóíratának szabályszerű bejelentését, *az ehhez szükséges előzetes engedélyért pedig a miniszterelnökhöz folyamodtunk.* A miniszterelnökségen várni kellett, míg az előző akták feljönnek a fővárostól. Azonban itt is túl vannak halmozva munkával és különösen a választó-lista elkészítése foglalta le a fórumokat, így az akták majd szerelés alatt, majd revízió alatt, majd aláírás alatt, majd leírás alatt voltak és több mint három hétig tartott az út a Városházától a Várig. Csak június hetedikén mentek fel az akták, de már aznap délben kézbesítő hozta a még két nap előtti kelettel a miniszterelnökségtől az alábbi szövegű engedélyt:

Magyar királyi Miniszterelnökség

3739/M E. III.

Tek. dr. Patai József úrnak, Budapest.

Az 1920 évi 4578. M. E. számú kormányrendelet 6. §-a alapján megengedem Önnek, hogy Budapesten „Mult és Jövő” címmel szépirodalmi, művészeti és társadalmi jellegű havi időszaki lapot jelentethessen meg.

Ez az engedély nem mentesíti az 1914. évi XIV. t.-c.-ben előírt hatósági bejelentés kötelezettsége alól.

Budapest, 1923 évi június hó 5-én.

A miniszterelnök rendeletéből:

A n g y á n

miniszteri tanácsos, a sajtóosztály vezetője.

Eszerint még hátra volt a polgármesteri bejelentés és a hivatalos tudomásulvétel bevárása, minthogy a sajtótörvény szerint a hatósági bejelentést a megjelenés előtt két héttel kell megtenni. Így aztán elmúlt még két hét.

Azután következett a postai hirlapszállítási engedély megszerzése stb. Ezalatt azonban már folytattuk az új szám nyomását, amit június végére sikerült befejeznünk. Így jelenik meg hosszú akadályok legyőzése után júniusi számunk.

A zsidó hitközségek akciója

Hálával és szeretettel kell megemlékeznünk a zsidó hitközségek akciójáról, melyek azonnal, a betiltás után a Mult és Jövő segítségére siettek. A mozgalmat a fő-

város egyik legelőkelőbb hitközsége, a budai kezdeményezte, amely spontán, mindjárt az első hírre, Baracs Károly udvari tanácsos elnöklete alatt kimondotta, hogy felterjesztéssel fordul a belügyminiszterhez a betiltó rendelet visszavonását kérve és egyben azonnal felszólítja az ország valamennyi hitközségét hasonló lépések megtevésére. „A Mult és Jövő, — írja a Budai Hitközség körlevelében, — a zsidóság sérelmeinek orvoslásáért szállt síkra férfias bátorsággal, épp azért megjelenésének betiltása nem egy lapnak, hanem az egész zsidóságnak ügye. Az egész zsidóságnak kell tehát a Mult és Jövő segítségére sietnie, hogy a zsidóság ne veszítse el egyik legfontosabb szellemi fegyverzetét és a Mult és Jövő a betiltásból eredő nagy anyagi megkárosodások súlya alatt össze ne roppanjon“.

Az országnak majdnem összes hitközségei, orthodoxok és neologok, status-quo- és szefárd-árnyalatúak egyaránt fordultak a belügyminiszterhez a Mult és Jövő ügyében. A konklúzió mindenütt ugyanaz, mégis mennyi különböző oldalról világítják meg ezek a beadványok a Mult és Jövő jelentőségét! A szegedi hitközség a Mult és Jövő önértékteljesítő munkájának etikai értékét domborítja ki; a nyiregyházi hitközség a tudást és vallásos ismeretet emeli ki, amelyet a Mult és Jövő a zsidóság körében terjeszt; az abonyi hitközség kifejti a Mult és Jövő áldásos hatását az ifjúságra, melybe hitet és erkölcsöt plántál; a sátoraljaujhelyi szefárd-hitközség hivatkozik Patai József chászid-meséire, amelyek dicsfénnel veszik körül a zsidó hagyománynak azt a fejlődési útját, amely nálunk évtizedeken át megnevezés és gúny tárgya volt. Egyes hitközségek valóságos apologiát írnak a Mult és Jövővel kapcsolatban. Legtöbbszörre beküldték a felterjesztés szövegének másolatát szerkesztőségünknek is. Természetesen nem közölhetjük a rengeteg beadványtömeget. Hármát azonban bemutatunk, a budait, mint időben legelsőt, továbbá a sátoraljaujhelyi orthodox hitközségét és a debreczeni status-quo községét, hogy a zsidóság minden árnyalata képviselve legyen.

A budai kongresszusi hitközség felterjesztése

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Urunk!

Mély fájdalommal értesültünk Nagyméltóságodnak 38.204/1923. VIII. számú rendeletéről, mellyel a „Mult és Jövő” további megjelenését betiltani méltóztatott. Hitközségünk, mint kizárólag a zsidó felekezet vallásos és humánus érdekeit ápoló közület semmiféle politikával nem foglalkozhatik és így távol áll tőlünk, hogy Nagyméltóságod rendeletének politikai momentumait érintsük. A magunk részéről csak azt *fájlaljuk, hogy nélkülöznünk kell azt az orgánust, amely a magyar zsidóságot annyi éven át kitartó áldozatkész-séggel, vallásos és hazafias szellemben nevelte, hite és hagyományai mellett való hűséges kitartásra, sarkalta és a legsúlyosabb időben önértékét és zsidó ügyek iránt való lelkesedését fokozta.* Ez indított bennünket arra, hogy kérjük Nagyméltóságodat:

kegyeskedjék a hozott betiltó rendeletet revízió alá venni és lehetővé tenni, hogy a „Mult és Jövő” továbbra is megjelenhessék és a zsidó hitélet fellen-dítése körül teljesített nagyfontosságú hivatását minél előbb akadálytalanul folytathassa.

A „Mult és Jövő” mindkét orgánuma igen nagy

és hervadhatatlan érdemeket szerzett. A minden politikától mentes szépirodalmi és művészeti havi folyóirata immár másfél évtized óta az egész világon elismert leggazdagabb tartalmú s legművészeibb kiállítású zsidó folyóirat, melynek munkatársai hazánk és a külföld legjelentősebb írói, tudósai és művészei, még pedig valláskülönbség nélkül. Mert a „Mult és Jövő“ a zsidó keretek között egyetemes értékeket ápol, az emberiség egyetemes közkincsét képező Bibliánk szellemét terjeszti, az abból merítő klasszikus művészetet és irodalmat vitte be a köztudatba és útját egyengeti a szépnek, az eszményinek, a fenköltnek, a lélekemelőnek, amire a mai nehéz napokban oly nagy szüksége van a sújtott emberiségnek. Szerkesztője Patai József, a nagynevű költő, a héber poézisnek legszebb termékeit ültette át a magyar irodalomba, idevágó műveinek szemelvényeit a *Kisfaludy-Társaság is felolvassza asztala elé bocsátotta*, a háború előtt Patai József a magyar kormány ösztöndíjával kutatásokat végzett az oxfordi és londoni könyvtárak középkori héber költői kézíratai között, aminek tudományos eredményeit a külföld is ismeri és méltányolja, itthon a magyar zsinagógákban az istentiszteletek liturgiáiba illesztették Patai vallásos költeményeit. Nem tudjuk tehát elképzelni, hogy szerkesztése alól olyan közlemények kerüljenek ki, amelyek a „destrukció“ jellegét hordoznák magukon. Annál kevésbé, minthogy alkalmunk volt olvasni Patai Józsefnek azt a beszédjét, amelyben a kommün szomorú ideje alatt férfias bátorsággal nyíltan szállt síkra az akkori nemzetietlen destrukció ellen.

Az ugyancsak „Mult és Jövő“ címmel Patai József szerkesztésében a havi folyóirattól teljesen függetlenül 1919 őszén megindult politikai hetilap a zsidó ismeretek terjesztése, a zsidó intézmények szolgálata és a zsidó felekezeti közélet ápolása mellett a zsidóság sérelmeinek tárgyalását és a zsidóság ellen szórt vádak és rágalmak cáfolatát is felvette programjába. Itt állandóan harcba állva a zsidóság ellen féktelenül izgató sajtóval, a küzdelem heve talán túlrágadta a mérséklet határait. Fájdalom azonban, amikor a zsidóság rágalmozói nem ismernek mértéket, a vádak kivédésében is nehéz mértéket tartani. De bátrak vagyunk utalni arra, hogy épp a „Mult és Jövő“ volt az, amely folyton hirdette, hogy az ellentéteket nem kiélezni, hanem elsimítani kell és a zsidóságnak is oda kell törekednie, hogy minden eszközzel egyengesse a kölcsönös megértés útjait. A „Mult és Jövő“ politikai hetilapjában olvastuk József főherceg Öfensége, Apponyi Albert gróf, Wlassics Gyula báró, Rákosi Jenő, Andrássy Gyula gróf, Gaál Gaszton és más nagynevű keresztény politikai vezérférfiak és aktív miniszterek nyilatkozatait a zsidóság számára és nem tudjuk feltételezni, hogy ezek a férfiak olyan orgánus hasábjain szólaltak volna meg, amelyet bármely szempontból aggályosnak tartottak volna.

Arra kérjük tehát Nagyméltóságodat, kegyeskedjék a „Mult és Jövő“ ügyét új vizsgálat tárgyává tenni és megjelenését minél előbb megengedni.

Maradtunk Nagyméltóságodnak
teljes tisztelettel

A Budai Izr. Hitközség Elöljárósága

Diósi Jenő s. k.
hitk. jegyző

Baracs Károly s. k.
udvari tanácsos, hitk. elnök

A sátoraljaujhelyi orthodox hitközség felterjesztése

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Úr!

A Sátoraljaujhelyi Orth. Izr. Hitközség azzal a kérréssel fordul Nagyméltóságodhoz, hogy a „Mult és Jövő“ további megjelenését megtiltó 38.204/1923. VIII. számú rendeletét hatályon kívül helyezni méltóztassék.

Ila a zsidó hitközségek általában vallásos hivatásuknál fogva teljesen távol tartják magukat minden politikától, annál inkább mondható ez az orthodox hitközségekről, amelyek a vallási konzervativizmus ápolását, a hit hagyományainak épségben tartását tűzték ki céljukul és így a hitközségi életet következetesen óvniok kell mindentől, ami politikai jellegű és az idők változásának van kitéve. — Ila tehát az orthodox zsidóság is kéri Nagyméltóságodtól, hogy a „Mult és Jövő“ további megjelenését lehetővé tenni kegyeskedjék, teszi azt abban a meggyőződésben, hogy a „Mult és Jövő“ irányában soha semmiféle destrukciót nem látott, hanem ellenkezőleg, vallásos konzervatív felfogásának hirdetésével megszilárdította a zsidó generáció lelkében a hitet, a valláshoz való hűséget és a zsidó hagyományokhoz való törhetetlen ragaszkodást. Már pedig mi, orthodox zsidók azt valljuk, hogy a hagyományhűség és vallásos világnézet egyszersmind a hazafiságnak is alapja, mert amint éppen dr. Patai József a „Mult és Jövő“ illusztris szerkesztője, a vallásos költészeti nagynevű mestere ismételt hangszólyozta: „az a zsidó, aki a saját hagyományait becsüli, tisztelni tudja annak a nemzetnek hagyományait is, melyben él“.

Az egész zsidóságnak szüksége van a „Mult és Jövő“-re, amely a zsidó multnak ismeretét plántálja bele a lelkekbe és a zsidó hagyományokat törekszik konzerválni a jövő számára.

A „Mult és Jövő“ világhírű havi folyóiratáról, amely nemcsak felekezetünknek, hanem hazánkunknak is dicsőséget szerez a külföldön, nem kell bővebben nyilatkoznunk, hiszen a világ legnagyobb tudósait, íróit és művészeit sorozza munkatársai közé és mint művészeti folyóirat, páratlanul áll a maga nemében. Itt is inkább azt a szempontot akarjuk kidomborítani, amelyet Frankl Adolf úr, a magyar orthodox zsidóság országos elnöke emelt ki, amidőn a következőket írta: „A Mult és Jövő“ mindig az egész zsidóság érdekét tartotta szem előtt. A zsidó vallásos életnek, a zsidó típusoknak, zsidó ünnepeknek és szertartásoknak művészi glóriában való bemutatásával rokonszenvet és megbecsülést szerzett a zsidó tradícióknak a legszelebb rétegekben és megszerettette a hithű zsidóságot azokkal is, akik a zsidó élettől már távol állottak. A „Mult és Jövő“ nagy szolgálatot tett a zsidó vallásos szellem megerősödésének és nagy része van abban, hogy az új zsidó generáció több megértést tanúsít a konzervatív zsidóság felfogása, világnézete és hagyományhűsége iránt.“

Ami pedig a „Mult és Jövő“ politikai hetilapjának azt a határozott és nyílt harcát illeti, amellyel a zsidóság ellen kovácsolt hamis vádak és rágalmak özönét visszautasítja, úgy véljük, hogy annak az antiszemita sajtó kiméletlen izgatásai és a zsidóság ellen való uszításai adtak jogosultságot és ha az antiszemita sajtó támadásaiban fékezne a hangját, a zsidó sajtó hangja is szordináltabb volna a védelmében.

Mi bizunk Nagyméltóságod igazságérzetében, hogy hatályon kívül fogja helyezni azt a *betiltó rendeletet, amely a „Mult és Jövő“-nek már eddig is a mai súlyos viszonyok között oly mérhetetlen anyagi károkat okozott és reméljük, hogy Nagyméltóságod vissza fogja adni a magyar zsidóságnak az ő orgánumát, amelyre hite és hagyományai ápolására annyira szüksége van.*

Mély tisztelettel

A Sátoraljaujhelyi Orthodox Izr. Hitközség nevében:

Opman Ignác s. k.
hitk. jegyző.

Alexander Vilmos s. k.
hitk. elnök.

A debreceni status-quo izr. hitközség felterjesztése

Nagyméltóságú M. kir. Belügyminiszter Úr!

Kegyelmes Urunk!

A tisztelettel alólirott debreceni izr. hitközség mély sajnálattal értesült Nagyméltóságodnak 38.204—1923. VIII. számú magas rendeletéről, mellyel a „Mult és Jövő“ további megjelenését betiltani méltóztatott.

Hitközségünk tagjai nem politikai szempontból, hanem kulturális és vallási szükségletből nehezen nélkülözik a „Mult és Jövő“ tanulságos cikkei, melyek gyermekeiket hazafias és vallásos szellemben nevelték és a hit és erkölcs mellett való kitartásra buzdították éppen olyan korszakban, mikor az emberi lélek e két emeltyűjére a mai ifjúságnak legnagyobb szüksége van.

Ezen meggyőződésünk indít bennünket, mint hitközségi tagjaink lelki szükségleteinek kielégítésére hivatott testületet arra, hogy mély tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat:

kegyeskedjék a „Mult és Jövő“ című felekezeti lap ügyét új vizsgálat tárgyává tenni és megjelenését minél előbb megengedni.

Egyébiránt maradtunk Nagyméltóságodnak mély tisztelettel

a Debreceni Izr. Hitk. előljárósága:

Burger D. József s. k.
főjegyző.

Ritter Ignác s. k.
alelnök.

Százezer aláírás

A hitközségek impozáns állásfoglalása mellett, mintegy ezzel párhuzamosan indult meg az a nagyszabású társadalmi akció, amely azt tűzte ki célul, hogy *százezer aláírással* ellátott kérvénnyel fordul a Belügyminiszterhez a Mult és Jövő betiltásának visszavonása végett. Az akcióba belevonták a zsidóság legszélesebb rétegeit az egész országból, de idők jele, hogy számos keresztény előkelőség is aláírta a kérvényt, minthogy a Mult és Jövő betiltásában a sajtószabadság sérelmét látják. Érdekes megemlíteni, hogy például Sátoraljaujhelyen, ahol mindahárom hitközség (st.-quo, orth. és szefard) külön-külön felterjesztést küldött a miniszternek a Mult és Jövő érdekében, a hívek ezenkívül több, mint ötezer aláírást gyűjtöttek a közös beadványra. Hasonlóképpen történt Miskolcon, Debreczenben, Győrött, Gyöngyösön, Szegeden, Nyiregyházán, Szombathelyen, Sopronban és majdnem minden nagyobb városban.

Az Ujságírók Egyesülete

A Budapesti Ujságírók Egyesülete, mint az egész sajtó hivatott képviselője, természetesen csak egyformán ítélheti meg, akár a Mult és Jövőt, akár a

Szózatot tiltják be. Felterjesztéssel fordult tehát a miniszterelnökhöz és a belügyminiszterhez, kifejtve, hogy a betiltó rendeletben a sajtószabadság sérelmét látja, minthogy az Egyesületnek, amely a meggyőződés kölcsönös tisztelete alapján a sajtó munkásainak összes árnyalatait foglalja magában, csak azt az egyedüli szempontot veheti figyelembe, vajjon a betiltás bírói eljárás alapján történt-e vagy sem. Minthogy pedig a Mult és Jövő ellen bírói eljárás nem tétetett folyamatba és így nem bírói vizsgálat és ítélet alapján tiltatott be, ebben a tényben a sajtószabadság sérelmét kell látnia, annál is inkább, mert a Mult és Jövő sem a közrendre, sem a társadalomra nézve veszélyes és nyugtalanító politikát nem folytatott, hanem mindig hazafias és nívós tartalomra törekedett, a havi folyóirat pedig soha politikával nem foglalkozott. A Mult és Jövő további megjelenésének betiltása tehát az 5484—1914. M. B. számú rendelet intencióinak téves megítélése alapján történhetett.

Még néhány szó olvasóinkhoz

Mikor a Mult és Jövőt betiltó rendeletet megkaptuk és egyben azt a biztatást, hogy a havi folyóiratot a tilalom nem érinti, körlevéllel fordultunk előfizetőinkhöz, amelyben kértük, hogy a betiltásból eredő súlyos anyagi károk ellensúlyozására fokozottabb mértékben támogassák a Mult és Jövő havi folyóiratát, amelynek fenntartása a mai horribilis előállítási költségek mellett, a legnagyobb erőfeszítésbe kerül. A Mult és Jövő számára külföldön gyártott finom műnyomó papír, a klisék, az illusztrációs festék és az előállítás egyéb technikai eszközei a békeárnak mintegy *ezer-hétszázszorosába kerülnek*, aminek a régi 20 koronás előfizetési díj szerint *ma 34.000 korona felelne meg*. Még a jobb valutájú előfizetési díjak (120 szokol, 300 dinar, 400 lei), amelyek a nagy deficitet némileg egyensúlyozzák, sem érik el a békeparitást. Nem szólva arról, hogy a külföldi szállítás és ezzel kapcsolatban bécsi szerkesztőségünk és kiadóhivatalunk fenntartása milyen óriási költségtöbbletet jelent.

Legutóbbi körlevelünk szétküldése óta a nyomdai munkabérek is ötször emelkedtek összesen megint 165 százalékkal. A legnagyobb nehézségekkel kell tehát megküzdenuünk, hogy havi folyóiratunkat megtartsuk azon a magas színvonalon, amely a Mult és Jövőt világhírűvé, a legművészeibb zsidó orgánummá emelte. Ezért ezton is kérjük olvasóinkat, szerezzenek ismerőseik és tisztelőik körében minél több új híveket a Mult és Jövő számára, hogy nagy kulturális feladatunkat minél tökéletesebben teljesíthessük.

A Mult és Jövő saját ekszisztenciájának kockáztatásával teljesítette kötelességét a zsidósággal szemben. Reméljük, hogy a zsidóság is meg fogja tenni kötelességét a Mult és Jövő-vel szemben!

KÖSZÖNET

Az utóbbi hónapokban feltorlódtak események lehetetlenné tették, hogy külön írásban fejezzem ki hálámát mindazoknak a hitközségeknek, intézményeknek, magánosoknak, jóbarátoknak, akik édesanyám halálakor vigasztaló részvétnyilvánításukkal kerestek fel. Ezt a szomorú kötelességet ezton teljesítem azok iránt, akik nagy fájdalmamat szeretetükkel enyhíteni igyekeztek.

Patai József.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay-utca 14.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.

3552 Korvin Testvérek könyvnyomdája Budapest.

KÖZGAZDASÁG.

A *Belvárosi Takarékpénztár R.-t.* folyó hó 9-iki rendkívüli közgyűlése elhatározta az intézet alaptőkéjének felemelését száz millió koronáról kétszáz millió koronára.

A *Magy. Kir. Folyam- és Tengerhajózási R.-t.* május 26-iki közgyűlése a társaság 200 K n. é. részvényeinek 1000 koronára való felülbélyegzését, 294.000 darab 1000 K n. é. új részvényeknek kibocsátását és ezeknek darabonként 2000 K vételár mellett 1:1 arányban a részvényeseknek való felajánlását határozta el.

A *Salgótarjáni Köszénbánya R.-t.* 145,596.442 K 10 f. összegből a tisztviselői nyugdíjalapnak 10 millió, a társaság nyugbérosztályának 10 millió, a Dr. Chorin Ferenc nevét viselő szanatoriumnak 5 millió, kulturális és közjótékonyági célokra 5 millió K-t és osztalékul 322.500 drb osztalékra jogosult részvény után

részvényenként 300 K-át fizessen. Az alaptőkét 650 millió koronával emelik fel.

A *Magyar Ruggyantaárúgyár R.-t.* közgyűlése 150 százalék, 300 K osztalék kifizetését határozta el. Igazgatóságába báró Papp Gézá, felügyelő-bizottságába Vágó Józsefet választották meg új tagokként.

Budapest-Lipótvárosi Takarékpénztár R.-t. rendkívüli közgyűlése az intézet alaptőkéjének 120,000.000 koronáról 160,000.000 koronára való felemelését határozta el. Az elővételi jog 6:1 arányban 650 koronás áron f. hó 19-től 27-ig az intézet pénztáránál gyakorolható.

A *Lloyd-Bank egymilliárdra emeli alaptőkéjét.* A Lloyd-Bank Részvénytársaság igazgatósága elhatározta, hogy a július 3-ikára egybehivandó rendkívüli közgyűlésnek javasolni fogja, hogy az intézet 500 millió korona alaptőkéjét egymilliárd K-ra emeltesék föl.

Cégünk különlegessége.

Piechnik és Mechtl

hölgyfodrászterme

Budapest. IV., Váci-utca 8 sz (félemelet)
TELEFON 31.

Különlegességi ház
parókák és transformációk
Díjtanl próbálás.

Legújabb divat.

Hölgyek figyelmébe! Női kiszolgálás.

HYGIEA

BUDAPEST. IV., ESKÜ-UT 6.
FRIEBERT FERENC ÉS TÁRSA
KLOTILD PALOTA.

NŐI egészségügyi, testegyesítő és
betegápolási cikkek.

Fűzők-, has- és csipőszorítók, melltartók
legtökéletesebb gyártása.

Újrendszerű haskötők méret szerint.

Sérvkötők, gummi-harisnyák.

ALTMANNÉ és WEISZ ILONKA

Hozott anyagból
készítünk angol és
francia toiletteket
és kosztümöket.

NŐI DIVATTERME BUDAPEST
WESSELÉNYI-U. 60. III. em (Lift)
Telefonszám: József 9-95.

Maison LICHTENSTEIN

angol és francia nődivat-terme

Eredeti modellek.

BUDAPEST, IV.
Irányi-utca 15. II. 6.

JAKOBI G. LAJOS Telefon: 153-94.

URI SZABÓ Budapest, VI., Podmaniczky-utca 6

Hold cérna

kézi- és gépvarrásra
egyenként alkalmas.
Egyenletes
Erős.

Minden jobb üzletben kapható.

Férfi- és női divatkelme

és mosóárak különlegességi raktára. Telefon 59-77

Kicsinybeni eladás.

Engel és Strasser

V., Fürdő-utca 14 szám.

Nagybeni eladás az udvari helyiségben

Szigoruan rituális flu-internátus középiskolai, kereskedelmi és polgári iskolai tanulók számára. Szigorú felügyelet és gondos ápolás, a legkitünőbb ellátás, egyéni nevelés. Az összes iskolához közel. Tanulók csakis korlátolt számban vétetnek fel

Legjobb referenciák. Cím:
Virág Gyuláné, Budapest, VI., Ó-utca 42.

Fűző és mégsem fűző
(törv. védve)

Könnyű,	Női fehér-
kényelmes,	ne műek,
elegáns	ágyneműek

GERŐ, Király-utca 69. sz.
Közvetlen a Királyszínháznál

A. A. MARKS-féle amerikai
gummilábfejes
m ű l á b a k

a legtökéletesebbek!
Törés kizárva. Zajtalan, puha és kényelmes
járás. 10—15 évi tartósság mellett.

Magyarország egyedüli gyártója:
SZIKLA D. orvosi mű-
szergyáros
Budapest, VIII. kerület, Rákóczi-út 19. szám
(Uránia-Színház mellett)
Telefon: József 121—15. Kérjen prospektust!

PAPLANÉRT első utja SZALAI
a paplankirályhoz
legyen, legolcsóbb forrás, legnagyobb
választék, átdolgozást is vállal.
Budapest, VII., kerület, Kertész-utca 35. szám.

Josz M. és Löwenstein R. T. oroszán védjeggyű **fehérneműje** a legjobb

Guttmann Béla Rt.

*Harisnya, Keztyű,
Jumper, Mellény és Kabát
különlegességi cikkek
divatáruháza*

BUDAPEST, IV. KORONAHERCEG-UTCA 6.
TELEFON 151-78.

KERTÉSZ JÓZSEF
SZÜCS

BUDAPEST, IX., ÜLLŐI-UT 9.
(Kalvin-térnél)

SEALSKIN-, NUTRIA- ÉS VAKOND-
KABÁTOK, FEHÉR ÉS SZÜRKERÓKÁK
NAGY VÁLASZTÉKBAN ELŐNYÖS
ÁRAK MELLETT.

Barmicvo- és nászajándékul könyvet és
zeneművet RUZITSKA O.-nál
vegyünk. Károly-körut 9. Használt könyvet veszünk.

Feltétlenül
jószerabásu

Férfiruhákat

kizárólag angol szövetekből elsőrendű
kivitelben készít mérsékelt árak mellett

Szombat és
ünnepnap
zárva.

GROSZ LIPÓT férfiszabó
Budapest, V., Vadász-utca 15. szám

TELEFON:
107—73

ROSSZ SZABÁSÚ RUHÁKAT
jutányosan átalakítok és fordítok. ~

MENYASSZONYI KELENGYÉK
GYERMEKFEHÉRNEMŰEK

SZÉKELY JENŐ, IV., Kammermayer Károly-u. 2.
Szervita-tér, sarokház. Telefon: 45—75.

Hajszálakat hölgyek arcáról, karjáról végleg kiirtja felelősséggel Pollák Sarolta, Andrássy-út 38, I. Miracle hajeltávolító szer szétküldése utasítással. Szépségápolás. Szemölcsirtás.

Szőnyeget, régiséget

vesz, elad

STERNBERG, DOB-UTCA 24.

Szőreltávolítás

hölgyek
arcáról,

karjáról és egyéb kellemetlen szőrök

„RAVISANT“ hajeltávolítóval érhető el rövid használat után. Teljesen kipusztítja a szálakat s káros nyomokat nem hagy hátra, amiért felelősséget is vállalok. Hidegen használandó. Vidékre diszkrét szétküldés használati utasítással.

Ára 1200 kor. Botár Regina Arcápolási Intézet, Budapest, VII., Erzsébet-körut 34. A legjobb szeplőkrém is kapható. Kezelés egész nap.

BAUERNE különlegességi fűzőterme

Budapest, IV., Harmincad-utca 4.

Hölgyfodrász

MANICÜR, HAJFESTÉS

ártalmatlan növény török-pasztával, „HÄNNE“-vel.

KOSMETIKA.

A szépségápolást elsőrangú megbízható munkaerők végzik.

KRÁNITZ A.

IV., Párisi-utca 5. szám,
a főpostával szemben.

Telefon 122-58.

WILHEIM ARTHUR

KÖTSZERGYÁR ÉS EGÉSZSÉGÜGYI CIKKEK
KERESKEDELMi RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Telefonszám
168-85

BUDAPEST VI.
NAGYMEZŐ-UTCA 51.

Sürgőnycim:
Wilurgummi

Állandó nagy raktár: fürdősapkák, sárcipők, esőköpenyek, mentőszekrények, tennisz- és footballabdák, orvosi és szülészeti cikkekben.

Hálósobákat, ebédlőket,

uriszobákat, szalon- és klubgarniturákat, konyha- és előszobaberendezéseket legmérsékeltebb áron szállít

Sándor Ignác butoráruháza

Budapest, VI., Dessewffy-utca 8. szám.

IFJ. WEISS GYULA

tükör- és táblaüvegnagykereskedő

Budapest, V. Vadász-utca 29. sz.

ARANY Van ennél szebb?

SZŐKE A felülmúlhatatlan Hyvarjon-féle „ONO“ Golden
HAJ! Hair Wash világosbarna, vörös, szőke vagy fekete haját fokozatosan világossá, majd aranyragyogásúvá változtatja át. Nagy üveg K 400.—

Kapható: Opera-gyógyszertár, VI., Andrássy-út 26. Kartschmaroff-drogéria, Rákóczi-út 50.

Gallérjait, frakkingeit és
fehérneműit a „KIRÁLY“ gőzmosó-
dában tisztíttassa.

Nem cserél! Nem szakít!

A legkényesebb igényeket is kielégíti.

VII., Király-utca 15. IV., Magyar-utca 6.
VII., Dohány-u. 20. VIII., Baross-utca 92.

Pollák Szerén

NÓIKALAP-DIVATTERME

BUDAPEST

IV. HARIS-BAZÁR 3.

Ékszer,

aranyat, ezüstöt vesz, javításokat elfogad

KLEIN ADOLF, BUDAPEST, VII., DOB-UTCA 3.

Károly-körut mellett.

A Remény

illusztrált zsidó ifjusági folyóiratban most jelenik meg

Cholnoky László:

Szerkeszti: DR. MOLNÁR ERNŐ.

Téli éjszakák

Előfizetési díja egész évre 4500 korona.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Magyar-utca 3.

Telefon: 96-30

Kervin Testvérek műintézetének nyomása Budapest VI., Révay-utca 14.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

1923

JULIUS

MEGJELENIK
MINDEN-HÓ-
KÖZEPÉN.

ULT ES JOVO

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYÓIRAT
AZ ORSZÁGI KULTURBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKEST

és DR. PATAI JOZSEF